Tomris Uyar

YAZILI GÜNLER

(1985-1988)

CAN



TÜRK YAZARLARI

TOMRİS UYAR'IN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖYKÜ KİTAPLARI

İPEK VE BAKIR *öyküler*
ÖDEŞMELER *öykü*
DİZBOYU PAPATYALAR / *öykü*
YÜREKTE BUKAĞI / *öykü*
YAZ DÜŞLERİ DÜŞ KIŞLARI / *öykü*
GECEGEZEN KIZLAR / *öykü*
YAZA YOLCULUK *öykü*
SEKİZİNCİ GÜNAH *öykü*
OTUZLARIN KADINI *öyküler*

GÜNDÖKÜMLERİ

GÜNDÖKÜMÜ / *(1975-80)*
YAZILI GÜNLER *(1985-88)*
TANIŞMA GÜNLERİ / ANLARI / *(1990-95)*
GÜNLERİN TORTUSU *1985-1990)* (yeni basımı hazırlanıyor)

II

Tomris Uyar (İstanbul, 15 Mart 1941). İngiliz Kız Ortaokulu'nda, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde eğitim gördü (1961). İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi (1963). Edebiyata çeviriyle girdi.

Papirüs dergisi kurucularından olan Uyar'ın deneme, eleştiri ve kitap tanıtma yazıları *Yeni Dergi, Soyut, Varlık* gibi dönemin belli başlı dergilerinde yayımlandı. On öykü derlemesi içinde *Yürekte Bukağı* ile 1979, *Yaza Yolculuk* ile 1986 Sait Faik Öykü Armağanı'nı kazandı. 60'ı aşkın çevirisi yayımlanan Uyar'ın, "Gündökümü" genel başlığı altında, beşer yılı kapsayan günlükleri ilk olarak beş ayrı kitap olarak yayımlandı. Son kitabı *Güzel Yazı Defteri* Ali Arif Ersen'in resim ve fotoğraf çalışmalarıyla birlikte yayımlanan uzun öyküsüdür.

Öykü: *İpek ve Bakır* (1971), *Ödeşmeler* (1973), *Diz Boyu Papatyalar* (1975), *Yürekte Bukağı* (1979), *Yaz Düşleri/Düş Kışları* (1981), *Gecegezen Kızlar* (1983), *Yaza Yolculuk* (1989), *Sekizinci Günah* (1990), *Otuzların Kadını* (1992), *Aramızdaki Şey* (1997), *Güzel Yazı Defteri* (2002)

TOMRİS UYAR

İÇİNDEKİLER

YAZILI GÜNLER • 9

Günlere Girerken • 11
Tırnaklar Yukarı! • 15
Di'li Geçmiş Zaman • 18
Karga ile Peynir • 20
Allah Kurtarsın, Ama Kimi? • 22
Med, Mizancı Murad'a Karşı • 25
Halit Ziya Eskidi mi? • 30
Ayıyla Ayı Olmak • 33
Yazma Hastalığı • 37
21 Ağustos • 40
Bir Metin Nasıl Yazılmalı Acaba? • 42
Verimlilik mi? • 44
Geriye Doğru Beslenme Geriden Doğru Beslenme • 46
Dilin Eti, Sözcüğün Kemiği • 51
Gerçek Okur'a • 54
Güncenin Sınırları • 56
Azala Azala • 58
Olur mu, Olur • 60
Sözlük'ten Dedikoduya • 62
Genç Adamın Yüzeysel Bir Portresi • 64
Bir Yarım Gün Yaratmak • 66
Sevgi İçin Dört El Sonat • 69
Anan-Anılan İlişkileri • 73

Oyunlar • 76
Tek Tip Kuşak Özlemi • 79
Gerçeğin Şaşırtıcı Kurgusu • 83
Bir Dergi Çıkaralım (mı?) • 86
Aşkı Aşan İlişkiler • 89
Yazılamayan Bir Öykü • 92
Balzac, B ile mi Başlar? • 95
Yaşamacasına ve Ölmecesine • 101
Öyküyü Düşünürken • 104
Yabancı Gibi • 107
Tarihsiz İlişkiler • 111
Ödül mü, İlke mi? • 116
Arpacık • 118
"Seni Seviyorum" • 121
Mavi-Uçlu Bir Kaptan • 124
Nasıl Anlaşılmak... • 127
"Arka Pencere" • 130
Yaşamdaki İşleme Payı • 133
Bayram • 135
6x7 = 49 • 138
Türkçesizlik • 141
Her Şey 'Atta' ile Başlıyor • 145
Zenginler Eğleniyor • 148
İpek Mendil • 153
Bir Köpeğe Bakmak • 156
Sinema-deliliği • 159
Uyumamalı • 162
"Yürek Bekçiliği" • 165
İthal Malzeme Sorunları • 168
Sol Pembe Dizi-Sekiz Kadın • 171
Oktay Rifat ile • 174
Pasaj Yok! • 177
Zaman = Yol/Hız • 181
Falcıya Fal • 184
Yazgı, Ses midir? • 187
Bir Öyküden Kurtulmak • 191

Depremler • 194
Okur, Velinimetimiz midir? • 198
Yazılamamış Bir "Hikâye" • 201
Geçmişten Bir Yüz • 206
Perhiz • 209
Darbelerin Öbür Yüzü • 211
Çetin Altan Gitti, Kalmadı! • 214
Başkan Babanın Kışı • 217
Eski Bir Dostun Ölümü • 221
Bir Şölen-Düzenleyicisi • 224
Şiirsel Destek • 226
İmgeler • 229

YAZILI GÜNLER

(1985-1989)

Yazılı Günler ilk olarak 1989 yılında Can Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Günlere Girerken

1975'ten bu yana gündökümü yapıyorum. Ne üzücü ki, gittikçe zorlaşan soluk alma koşullarında, gittikçe çürüyen bir dil ve düşünce ortamında yaşadığımızdan, düşüncelerim de günlerim de pek değişmiyor. (Bkz. 26 Eylül 1986)

1975'ten bu yana genç bir okur kitlesi kazandık. Ola ki onlar, okumadıkları eski gündökümlerindeki bazı görüş ve deneyimlerin bugün yinelenmesinde bir sakınca görmezler. Ama bence yazar "eğitici" değil "yaratıcı"dır; olabildiğince yinelemeye gitmez.

Elinizdeki kitabı hazırlarken şöyle bir yol izledim: Belli bir günde yazılmış olması gerekmeyen, daha doğru bir deyişle, geçerliliği süren yazıları yalnızca ay ve yıllarıyla belirttim. Bu bütünlüğe girmeyen yazılarıysa eledim; tabii bazı gezi notlarını da. *Mozart ve Salieri* ile *Mırıldandığım Öyküler* çevirilerine yazdığım önsözler, *İpek ve Bakır*'ın son basısına eklediğim sonsöz, bu kitaba pekala girebilirlerdi ama önceden yayımlanmışlardı nasılsa. *Yazılı Günler*'in yazılabilir yıllara açılmasını ummak çok mu?*

* Gündökümlerini yapmaktan vazgeçtikten uzun bir süre sonra, kitapların yeni derlemesini hazırlarken "o yıllardaki sıcak tartışmalar hakkında görüşlerim" kapsamına giren kimi dipnotları da eledim. (T.U.)

1985

Tırnaklar Yukarı!

36 Aralık

Benim hesabıma göre günün tarihi 36 Aralık 1984, yani yeni bir yıla girdiğim falan yok. Ama başkaları girdiğine göre, bir yeni yıl var, yeni birşeyler yazmak gerekiyor. Umut bezirgânlığı yapmadan umut vermek, derinden sevinme yetisini yitirmeme karşın sevinmek geliyor içimden. Ama önce bir döküm yapmalıyım: geçtiğimiz yılda meslektaşlarım ve ben nerelerde tökezlemişiz...

Konuya yazım savurganlığıyla girebiliriz. Geçen yılın dergilerini karıştırırsanız, göreceksiniz kuşkusuz: ne çok tırnak, tire, bar, parantez, italik, ünlem, köşeli parantez vb kullanmışız yazılarımızda. Demek, ya anlattığımızı okura yeterince iletemediğimizi düşünerek anlamı pekiştirecek sözcüklerin altını çizmeyi seçmişiz ya da okurun altını çizdiğimiz sözcüklerden ve kavramlardan başka bir anlam çıkarmasını sanki göz kırparak rica etmişiz. Önceleri, tırnak işareti, metne aykırı ya da yadırgı düşen bazı yabancı ama vazgeçilmez sözcükleri bu özellikleriyle vurgulamak, yazıda dil bütünlüğünü korumak adına kullanılıyordu: "hayalperest", "egzotik" gibi. O dönem tırnaklarının, Türkçenin anlaşılmasına büyük katkıda bulunduğuna inanıyorum; en azından Türkçe düşünmeye alıştırmış, zorlamış bizi o tırnaklar.

Sonraki dönemin tırnaklarıysa yeni bir işlev yüklenmeye başlıyor. Yazarlar, egemen ideolojinin bir parçası saydıkları

her şeyi –bakıyoruz– tırnak içine alıyorlar: "erkek adam" gibi, "boyalı basın" gibi, "geçiş dönemi" gibi. Böylelikle tırnak, yazarın dünyaya bakışının, siyasal seçmesinin bir göstergesi haline geliyor.

Derken bir işaret daha karışıyor işin içine: tırnağın yanısıra bir de ünlem. "Çok 'muteber' (!) bir kişidir o" ya da "ünlü ses sanatçısı(!)" örneklerinde gördüğümüz gibi. Yani yazar, okurun kendisiyle bir olup sözkonusu kişilerle alay etmesini istiyor ama okurun zekâsına fazla güvenemediğinden olacak, düşüncelerinin altını çizmeden edemiyor.

Yazarın kendi humor anlayışına katılmayan, katılamayan bir okur kitlesine seslenmesinin gülünçlüğü bir yana, artık iyiden iyiye tırnaklı düşünmeye başladık. Yerli yersiz kullanılan tırnak, içdünyamızın karmaşıklığını gösteriyor gibi. Bir anlamda, kendi düşüncelerimize bile yadırgılaştığımızı.

Bu konuda rahatça kendimden de örnek gösterebilirdim ama Emre Kongar'ın güzel bir yazısından alıntı yapmayı daha uygun gördüm. (İnanın bana, bir yazıyı hem beğenip hem eleştirebilirsiniz). Yazı, "Türk Kadınının Kültürel ve Toplumsal Gelişimi 1934-1984" başlığını taşıyor (*Milliyet Sanat Dergisi*, sayı: 110). Bir bölümü şöyle:

Bu "yanlışlar geleneği" içinde en az yanlış yapan, çünkü kendisine verilmiş haklar açısından en eylemsiz olan gruplardan biri, belki de birincisi "kadınlarımız" idi.

Kongar'ın düşüncesine katılmamak elde değil de tırnakları kaldırsak ne değişecek? Aynı soru şu paragraf için de geçerli:

Şimdi "seçkin", kültürlü ve "kentli" kadınların "başarılı olanlarını," bir an için bir yana bırakalım.

Dışarda çalışmaya başlayan kadın, artık erkekle benzer sorunlara sahiptir. Bu nedenle daha anlayışlı olur, diyor Kongar. Ve sürdürüyor:

Evin içi "cennete" dönmese bile, biraz daha "çekilir" hale gelir. Fakat bunun için de kadının ödediği fatura çok yüklüdür. Hem dışarda "erkek gibi," hem de içerde "kadın gibi" yani "iki kat" çalışır.

Yazarın önceki yazılarını okumuşsanız ne demek istediğini elbette anlarsınız. Ama okumamışsanız, görüşlerini bilmiyorsanız, şu paragrafın anlamı size oldukça bulanık gelecektir:

...Şu anda hemen aklıma gelen "saygıdeğer" görev sahibi ve kişilikleri de görevleri kadar "saygıdeğer" olan kadınların isimlerini yazmaya bu derginin tüm sayfaları bile yetmez.

Ben, kendi adıma, Emre Kongar'ın "saygıdeğer"i tırnak içine alarak bu kavrama, bu sıfatı yakıştırdığı kişilere dudak büktüğünü hiç sanmıyorum. Ama tırnak'ın oyunları bunlar işte... Ya bar'ın, parantez'in, boyuna çizelge çizmek ve habire alıntı yapmak hastalığının oyunları?

Di'li Geçmiş Zaman

Ortaokul yıllarında okuduğumuz bir dilbilgisi kitabında şöyle bir örnek vardı, "–di'li geçmiş zaman"m açıklandığı bölümde: "Lambayı söndürdü." *Çalıkuşu* – Reşat Nuri Güntekin.

Dünyada bir lambayı ilk ve son söndüren Çalıkuşu Feride değilken, hele hele Reşat Nuri'nin böyle bir savı hiç yokken neydi bu işgüzarlığın nedeni?

Aradan yıllar geçti. Yetişkinler için yazılmış uzman işi dilbilgisi kitaplarında da buna benzer örneklerle karşılaşınca bu tür örnekleme geleneğinin iyice yerleşmiş olduğunu kavradım. En basit bir kuralı açıklarken bile uzman-eğitici, kendisi bir örnek vermekten, bir tümce kurmaktan kaçınıyor, ünlü yazarların yapıtlarından bölük pörçük tümceler aktarmayı yeğliyor. (Oysa bence bu tür alıntılar, ancak bir yazarın dil-içi dünyasını açığa vurmada ya da yaptığı dil yanlışlarını sergilemede yararlı olabilirdi.)

Yetkeye başvurma, sığınma huyunun en parlak örneklerinden birini bizim evde yaşadım ama. 15 yıl öncenin genç şairlerinden biri, evdeki antika dede-saati pek beğenmişti de duygularını şöyle açıklamıştı: "Sözgelimi korkunç bir kış olsa, yakacak hiçbir şey kalmasa, bu eve mahalleli çoluk-çocuklarıyla sığışmak durumunda kalsa, ben yine de yetkililerden izin koparır, gidip kesecek bir ağaç bulurdum. Yani bu saati yaktırmazdım." Arkadaşımın kafası o dönemde oldukça karışıktı anlaşılan. Türkiye'de, hele İstanbul'un göbeğinde bir Sibirya kışının kolay kolay yaşanmayacağını, benim, burjuva bir aileden gelsem bile, Doktor Jivago olmadığımı unutmuştu. İnsanların soğuktan sapır sapır titredikleri an gelip çattığında, saati neden –içim yansa da– seve seve kurban edeceğimi bir türlü kavrayamıyordu. Saat uğruna göstereceği öz-

verinin nedenini sorduğumdaysa yanıtı hazırdı: "Lenin, her güzelliğin korunması gerektiğini söylerdi."

Lenin'in bu sözü ne zaman, nerede, hangi bağlamda söylediğini sormaktan vazgeçtim, iyi ki söylemiş diye şükretmekten başka elimden birşey gelmedi. Demek bu sözü aramızdan sıradan biri söylese hiçbir önemi yoktu arkadaşın gözünde. -di'li geçmiş bir düşünce tarzını benimsemenin önkoşuluydu bu.

Okur ile yazar arasında ta baştanberi, edebiyatın yazıya henüz dökülmediği, anlatıcı geleneğinin sürdüğü dönemdenberi yazıya dökülmemiş bir anlaşma vardır. Okur, yazarın söylediklerine genellikle zaten inanır, ancak özel durumlarda, kuşku duyduğunda onu sorgular. Aynı şekilde yazar da, Salinger'ın deyişiyle "şişman kadına yalan söylememelidir," söylemez. Sokaktaki şişman kadına yalan söylemek, bir yazar için en alçaltıcı durumdur. Ama bana kalırsa, daha da alçaltıcı bir durum, yazarın, okurun gözünde *inandırıcı* olmak için harcadığı yapay, zorlama çaba.

Özellikle son birkaç yıl içinde (bu yazıyı deminki tırnaklı yazının devamı olarak okuyabilirsiniz) inandırıcı, yaranışlı yazar imgesi, daha bilimsel bir tavırla açığa çıkıyor. Düşünsel yazıların çoğunda yazının boyutlarını kat kat aşan alıntılara, dipnotlara, kaynakçalara rastlıyoruz. Bir kuramcının özgün görüşlerini alıntılamaya elbette bir diyeceğimiz olamaz da, yapıtı Türkçede yayımlanmamış bir düşünürün yapıtının İngiltere'deki bilmem kaçıncı basısını kanıt niteliğiyle öne sürerken, yazıyı sayfalarca süren *age*'lerle donatmak, yabancı dil bilmeyen okurun, yazıdan kuşku duyduğunda o özgün metne başvurabileceğini varsaymak, demin sözünü ettiğim örnekleme geleneğinin günümüzdeki en sağlıksız belirtilerinden biri gibi geliyor bana. "Ben kimleri kimleri okudum, bana inanmak zorundasınız," gibi, "Ben onların yalancısıyım," gibi bir baskı öğesini de yedeğinde getiriyor bu sözümona bilimsel, kılı kırk yarıcı tutum.

N'olur, lambayı kim söndürmüşse -di'li geçmiş zamanda, o söndürdü olsun. Biz kendi sözümüzü söyleyelim yeter ki. Şimdiki zamanda.

Karga ile Peynir

Artık her şeye alıştım, hiçbir şey beni yadırgatamaz, şaşırtamaz gibisinden bir teslimiyete girseniz bile, her gün yeniden şaşabilme yetisi yakanızı bırakmıyor.

Geçenlerde, ülkemize iki yazarın –Arthur Miller ile Harold Pinter'ın– geleceğini okuduk gazetelerde. Durgun edebiyat ortamımızda önemli bir olaydı. Çünkü bu yazarlar, en azından bir bölük Türk yazarının, yapıtlarını okuduğu, oyunlarını Türkçede izlediği yazarlardı. Sözgelimi, sırf Yunanlı oldukları için siyasal açıdan sevmek ya da sevmemek açmazına düştüğümüz adı bilinmedik bir şair ya da Hollanda'da "yedinci" bizde "birinci" bir dans topluluğunun üyeleri değildiler. (Son yıllarda iyice geliştirdiğimiz bu tür ulusal-bakışın ayrı bir yazıya konu olması gerek.)

Miller ile Pinter'm PEN Kulüp üyeleri olduğunu biliyorduk. Sanata ve tiyatroya yaklaşımları çok farklı da olsa, önemli bir ortak özellikleri vardı: yapıtlarında, herhangi bir dönemin bir cadı kazanında öğütülüp unufak edilen bireyi işliyorlardı ve ülkelerinin siyasal düzenine uyum göstermiyorlardı.

Buraya neden geldiklerini doğru dürüst öğrenemedim. Hangi yazarlarımızla görüştüklerini, ülkemizin zengin edebiyat geleneği hakkında neler öğrendiklerini, günlerini nasıl doldurduklarını da bilmiyorum. Bu belirsizlik içinde şu karara varmam zor olmadı: herhalde yalnızca "Miller ve Pinter uzmanı" olan edebiyatçılarımız ve sanatçılarımızla görüşecek vakitleri olmuştu. Ve hiç kuşkum yok, ülkemize gelen yabancı ya-

zarları ağırlamakla –sanat anlayışları uysun uymasın– kendilerini yükümlü sayan yazarlarımızca ağırlanmışlardı dolu dolu.

Miller ile Pinter, yurtlarına döndüklerinde tam ne söylediler, onu da bilmiyorum, öğrenemedim –masum bir gazete okuruyum ben. Yine de anladığım kadarıyla pek *hoş şeyler* –ne demekse– söylememişler, bizleri düş kırıklığına uğratmışlar.

Büyük gazetelerimizden birinin manşeti şöyle: "Yediler, İçtiler, Zehir Kustular." Çok şaşırdım. Şöyle bir yorum görseydim oysa, pek yadırgamazdım:

"Yapıtlarındaki çağdaş sorumluluk bilinciyle bizleri etkileyen bu iki usta yazar, dört-beş gün içinde, hiç tanımadıkları bir ülkenin iç sorunlarını kavrayabildiklerine nasıl inanmış olabilirler? O ülkeyi gerçekten temsil eden kişilerle görüşmüş olduklarını nasıl öne sürebilirler?"

Hadi biraz daha magazinimsi bir yorum yapalım: "Bizi Bizden İyi mi Biliyorlar?"

Buraya kadar peki. Ama "Yediler İçtiler" ne demeye geliyor? Kendi ülkelerinde, Harold Pinter'ın *Doğum Günü Partisi*'ni Miller'ın *Köprü*'sünün altında balık-ekmek yiyerek mi kutluyorlardı yani? Yoksa buraya gelmelerinin tek nedeni, bizim geleneksel konukseverliğimizi sömürmek, iyi niyetimizi kötüye kullanmak, milyoner midelerini tıkabasa doldurmak mıydı?

Bu manşet ve bu bakış, sağcı ya da solcu, her düşünen insana dehşet vermeli. Çünkü temelinde şöyle bir görüş yatıyor: İnsanlara *beslenme* karşılığı her şey yaptırılabilir. Aydınlar, sanatçılar beslenirlerse, *bizim* istediğimiz doğrultuda görüş bildirmek zorundadırlar, kendilerine özgü bir görüşleri –doğru ya da yanlış– olamaz.

Daha da dehşet verici olan, iki sanatçının görüşlerinin kendi toplumlarının kamuoyunda bunca etkili olması mı acaba?

Biz, sanatçıyı nankör bir karga gibi görmeye alışmışız, doyduktan sonra çıkardığı aykırı gakgak seslerinin kimseyi ilgilendirmediğine de inanmışız. Olaydan şöyle bir ders çıkarmak olası: Besleme kargayı oymasın gözünü. Ben de sözgelimi ABD'de beslenseydim, iyice doyduktan sonra ülkeme geldiğimde, ABD'de göstermelik bir demokrasinin işlediğini, insanların dış dünyadan haber alma temel haklarının alabildiğine kısıtlı olduğunu ileri sürseydim Pinter ile Miller olmazdı gözümü oyan.

Bu yazıların yazıldığı dönemde sağcı kesim ne yapıyordu diye merak ediyorsanız 1984 tarihli şu iki yazıyı lütfen okuyun:

Allah Kurtarsın, Ama Kimi?

Edebiyatımızda cezaevi anıları baştan beri apayrı, önemli bir yer tutar. Nerdeyse bir edebiyat dalı oluşturur başlıbaşına; okurlar ve yazarlar arasında bu dalın tiryakileri bile var. Kimbilir, belki de cezaevi anılarında belli bir biçeme, bir kurguya varma kaygısının gerekli sayılmaması, yazılanları daha içten, daha dolambaçsız, hatta daha dobra gösteriyordur. Okur, pek tanımadığı, merak ettiği bir dünyayla oradaki ilginç tipleri, bir süre o dünyada yaşayan birinin kaleminden okumayı ilk elden bilgi almak gibi düşünüyordur.

Hapishaneye düşmemiş yazarları küçümseyen, onlara kuşkuyla bakan, hapishaneye düşen edebiyatçılara düşmemişler önünde on adımlık öncelik tanıyan bir toplumda, bu tür anıların uyandırdığı ilgiye şaşmamak gerek. Nasılsa yazarın hapse düşmesi, yazarlıkta doktora tezini verdiğinin kanıtıdır.

Ne var ki ülkemizde bu tür *anılar*, çoğu kere kendi başından geçenleri aktarma, ilginç tipler çizme düzeyinde kalıyor. Cezaevinin, toplumun küçük bir modeli olduğu, orada, bütün topluma yayılabilecek gerçeklerin daha keskin, daha dolaysız çizgilerle saptanabileceği, kısaca bir tek cezaevi deneyiminden çıkarak bütün bir dış dünyaya ilişkin gözlemlerin yapılabilece-

ği, bu yazarların pek umurunda değil. İlginçliklere ilginçlik katarak çalışıyorlar, sağolsunlar.

Ama neden *Hapishane Mektupları* türü yaygınlaşmamış ülkemizde? Gramsci, Luxemburg, Fucik gibi parlak yazarların başlattığı bu gelenek, bizde pek tutmamış. O yazarlar, yalnızca küçük ayrıntılar veriyorlar cezaevindeki yaşamdan; küçücük, ince ayrıntılar aracılığıyla insan gerçeğini yakalamaya, zenginleştirmeye çalışıyorlar. Cezaevine düşmeden önceki siyasal inançlarının ya da dünya görüşlerinin cezaevinde ne gibi bir evrimden geçtiğini adım adım izleyebiliyorsunuz yazdıklarında. Duygusallığa yüz vermeyen serin bir mantık.

Nazlı Ilıcak'ın *Allah Kurtarsın* adlı kitabını görünce doğrusu onun kişiliğinin de cezaevinde –ne de olsa– bir evrim geçireceğini ummuştum. Bazı gerçekleri çok yakından gözlemlemek olanağı (bir şeyleri yitirmek pahasına) geçmişti eline. Ama kitabın sunu yazısını görünce kişioğlunun değişmemekteki direncine hayran oldum. Kitabın armağan edildiği binlerce kader kurbanından biri de Sema. Sema'nın ağzından dinliyoruz:

"Kocamın kasap dükkânının ismi Bozkurt'tu. Ağabeylerim de ülkücüydü. Bu yüzden solcular, bana faşist diye sataşıyorlardı. (...) Koğuşa girince onlara hitaben, ağır cümleler sarfettim. Biri suratıma terlik attı. Terliği aynen iade ettim. Ranzanın üstündeydim. Kızlardan biri tırmanıp bana saldırmak istedi. Saçına yapıştım, bacağımın arasına sıkıştırdım. Nazlı abla, kavgada saçı ele vermeyeceksin. Ben iyi dövüşürüm, çünkü önce saçına yapışırım, arkadan midesine tekme sallarım."

Bu masum ve faziletli genç kız, yazarımızı oldukça etkilemiş. "Gazeteciliğine mi güveniyorsun?" diyen bir mahkûma da yazarın yanıtı şöyle: "Tabii, hem gazeteciliğime, hem de dürüstlüğüme güveniyorum. Senin gibi hırsızlıktan yatmıyorum. Ağzını derhal kapatmazsan seni burada süründürürüm." Eyvah! Geçen yıl *yiğitliğiyle* solcuların gönlünde bile yer kapan yazarımızın (elbet Metin Toker'in yamsıra) belli ki güvendiği birşeyler var. Walkmen'i, teypi, şampuanı, hele hele saç kurutma makinesini sokmakta güçlük çektiği ve bu yüzden için için ağladığı koğuşta şöyle düşünüyor: *"Halbuki Sağmalcılar'a gelme-*

den önce neler söylenmişti. Kalacağım odayı beyaza boyuyorlardı. Her konfor tamamdı, bir tek perde eksikti, onu da biz diktirecektik." Video teyp, teypli radyo falan sonra gelecekmiş. Ayrıca, yazarımızın her nasılsa cezaevine sokmayı başardığı fotoğraf makinesi de çeşitli aramalara karşın bir türlü bulunamıyor (bir fotoğrafta, didik didik edilmiş odayı görüyoruz).

Kitapçıkta cezaevi kuralları, kavgaları, küfürleri ve manileri üstüne bol bol malzeme var. İki üç paragrafta bir *"si...tiğimin"* sözcüğü geçiyor. Eh, cezaevi ne de olsa değiştiriyor kişiyi, halkla bütünleştiriyor. Ceza süresi kısacık, özel uygulamalı da olsa.

Zaten yazarımızın amacı da bu bütünleşme. Mahkûmların yazdığı bütün nameleri, çoğu kere arabesk şarkı güftelerini yaya bırakan içli şiirleri "güzel" buluyor, BULVAR (evet, büyük harflerle) gazetesinde yayımlıyor. "Siyasi" kızlara ağır bildiriler döşenip onları yola getiriyor, güzellik yarışmaları düzenleyip jüri oluyor, noel şenliklerinde başı çekiyor. Yazılarıyla olduğu kadar, cezaevindekilerle sağladığı bu eşsiz uyumla da yol gösteriyor kader kurbanlarına.

Kitabın son sayfasında (nedense oldukça erotik) bir fotoğrafı var. Noel şenliğinde çekilmiş.

Nazlı Ilıcak'ın kitabını elime aldığımda tabii ki Sevgi Soysal'ın *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* türünden, edebiyat sınırları içinde kalan bir anlatı okuyacağımı sanmıyordum. Ilıcak'ın savı da bu değildi zaten. O gazeteciydi, en ünlü işadamlarımızın bile dangul dungul bir lehçeyle konuşmaya özen gösterdiği bir dönemde gazetecilik görevini yerine getirmek (hem de sıkıyönetim engellerine meydan okuyarak) ve düşkünlerin yüreklerine gazetesi aracılığıyla bir umut ışığı saçmak zorundaydı "Gönül Abla" kimliğiyle. Anlaşılan, bu görevi eksiksiz biçimde yerine getirmiş. Yani ona bir diyeceğimiz olamaz. Yine de kafamı kurcalayan bir soru var: Yiğitlik anlayışımız ne gibi köklerden serpiliyor?

Med, Mizancı Murad'a Karşı

Çıkardığı dergiden ötürü *Mizancı* diye anılan Mehmed Murad'ın oldukça zigzaglı bir ömür çizgisi var. Tiflis'te doğmuş (1853), yüksek öğrenimini Rusya'da yapmış. Yurda geldiğinde, Düyunu Umumiye Komiserliği, Mülkiye'de tarih öğretmenliği gibi önemli görevlerde bulunmuş. "Hürriyet fikirleri"nden ötürü görevden atılmış. Abdülhamid II'nin istibdadından Mısır'a kaçtıktan bir süre sonra Paris'te yayımlamış dergisini. Derken İttihat ve Terakki'nin Cenevre kolu lideri olmuş. Saray'la anlaşıp yine yurda döndüğünde bu kere Devlet Şurası üyeliğine atanmış. Sonraları günlük gazete olarak yayımladığı *Mizan*'da 31 Mart olayını savunduğu gerekçesiyle Rodos'a sürülmüş. Yurda son bir kere daha döndükten sonra 1914'te ölmüş. "İyi ki Birinci Dünya Savaşı'm yaşayıp bir zigzag daha çizmeye vakti olmamış," diyesim geliyor ama sağ ve sol kesimden rastgele seçeceğimiz bazı aydınların ömür çizgilerini ve yalpalamalarını düşündükçe dilimi tutuyorum.

Mehmed Murad, piyasayı saran kötü, ahlaksız edebiyat örneklerine karşı örnek bir "milli roman"yazmaya karar vermiş o dönemde. Romanın adı: *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* Otobiyografik bir roman ama başkişisi Mansur Bey, nedense yazarı gibi bocalamadan ilerliyor seçtiği yolda. İslam ahlakına düşkün, halife padişahlara sonuna kadar bağlı, İslamiyetin yaygınlaşması ve İslam bilincinin yerleşmesi için sabahlara kadar kafa yoran bir aydın. Her kurumuyla ahlaki bir çöküntüye uğramış İstan-

bul'da birtakım değerleri sonuna kadar, ödün vermeksizin savunan bir idealist.

Romanın, MED yayınlarınca *Mansur Bey* adı altında ikinci basımı 1979'da yapılmış. Açıklayıcı notlarla sadeleştiren: M. Ertuğrul Düzdağ (M.E.D. mi?). Romanın kapağı Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu*'sunu anımsatıyor. O kadarla kalsa neyse. Fesli askerler, ay yıldızlı Türk bayrağıyla bir cihada koşuyorlar besbelli. Romanın arka kapağındaki tanıtım yazısında şöyle deniliyor: *"Yazar, dine bağlılık, devlete sadakat ve hizmet, temiz kalplilik ve iffetle süslü bir gençliğin örneklerini göstermektedir. (...) Yayınevimiz yayınladığı ve yayınlayacağı bütün eserlerde İslâm fikrine ve Müslümanlara faydalı olmayı hedef almış bulunuyor. (...) Bu kitabı on beş yaşından yukarı bütün Müslümanlara –zevkli ve faydalı bir eser olarak– takdim ve tavsiye etmekteyiz."*

Doğruyu söylemek gerekirse şimdiye kadar "dipnot"u, okurun yazarı anlaması adına verilen birtakım aydınlatıcı bilgiler olarak düşünmüştüm. Hele böyle eski bir mekânda, geçmiş bir dönemde geçen, bugünkü yaşam koşullarıyla pek bağdaşmayan görenekleri işleyen bir romanda dipnotun gerçekten önemli bir işlev üstleneceği belliydi. Yanılmışım. MED, çoğu kere bilgi vermekle yetinmiyor, romanın yazarına eleştiriler yağdırarak romanın *aslında* nasıl olması gerektiğini belirtiyor. Yazarın bazı gözlemlerini yersiz, bazılarını İslam ahlak ve göreneklerine aykırı buluyor, bazılarını onun "dalgınlığına" yoruyor; hemen kaleme sarılıp düzeltiyor. Örneklerden bir örnek: Amcasının evinde "iffetli" bir yaşam sürdüren, çevresindeki yozlaşmaya dehşetle bakan Zehra'nın evlilik konusundaki kaygıları şöyle:

"Kadın evin döşemesi, süsü olan şeylerden biri mi? Yoksa aile ve cemiyetin mühim ve lüzumlu bir uzvu mu? Tahsil olunan ilimler bir işe yaramadıktan sonra tahsilin ne lüzum ve faydası var? Bir kadının bilgileri yalnız kocasının zevk ve hoşnutluğunu artırmaya mahsus kalacaksa, yine "kadın" demek, erkeklerin ihtiyaç ve lüzumlu şeylerini tamamlayacak "ev eşyası"ndan biri demek değil mi?"

Bu bölümün dipnotunun bir kısmı da şöyle:

"Kadının cemiyeti ailesidir. Ailesine hakkıyla hizmet eden bir hanımın, kadınların en şereflisi olduğunda şüphe yoktur. İyi bir zevce ve anne olmak, iş olarak da zevce olarak da normal bir kadına yeter. (...) Aile hizmetleri, din bilgisi ve olgun mütevazi bir şahsiyet için gerekli bilgilerin dışında yapılacak tahsil, kadın için ağır bir zahmettir. Üstelik tabii vazifelerini yapmasına mani olur ve his dengesini sarsar."

Zehra, ilerde Mansur'la evlenerek ilerki kuşaklar için örnek bir çiftin oluşmasına hizmet edecektir. Kocasını düşünce alanında da destekleyecek, onun kooperatif, örnek çiftlik kurma ve Müslüman çocuklarını yetiştirecek bir okul açma girişimlerine yardımcı olacaktır:

"Zehra ondört yaşında iken hocası ilim ve fende ders vermekten aciz kalınca dersleri el işleri ile musikiye hasretmişti. O da Zehra'nın el işlerine merakı olduğundan değil, Madam'ın kızını, hanesini sevdiğinden, vaktini orada rahat geçirdiğindendi. Zehra'nın piyanoda fevkalâde mahareti vardı, sesi de güzel ve terbiyeli idi." (s. 52)

Dipnotuna bakıyoruz:

"Müslüman hanımlara örnek bir tip olarak ortaya konduğu muhakkak olan Zehra'da, bu nazarla baktığımız takdirde bazı kusurlar bulunduğunu görmekteyiz. Bunlardan bazılarında, onun mütevazi bir Müslüman evin kızı olmayıp zengin bir konağın ev işleri yapmaya mecbur olmayan kızı bulunmasının da tesiri olsa gerektir. Tahsili meselesinde de, Müslüman bir hanım için hiç de lüzumlu olmayan hatta zararlı olan bazı şeylerle meşgul olduğunu görmekteyiz. Bir Fransız madamdan ders almayı kabul etmesi de bizce yanlıştır. Çünkü babası, bir istilâcı düşmanla savaşırken ölmüştü. Bize tanıtılan Zehra'nın bir Fransız madamından ve kızından hoşlanması, onların evine gitmesi ve piyano çalıp Fransızca parçalar söylemesi, daha doğrusu yazarımızın ona bunları yaptırması (altını ben çizdim T.U.) *yanlış olmuştur kanaatindeyiz."*

Dipnotçunun Mansur'a da itirazları var:

"Mansur'un abdest ve namazı geç yatması için bir mazeret olarak kullanması bizi şaşırtmıştır." (...) "Yazarın bize tanıttığı kahramanımızın fotoğrafını duvara asmasını onun mizaç ve ahlâkı ile bağdaştıramadık. Gerek dinen doğru sayılması (sayılmaması olsa gerek, T.U.) *ve gerek bir benlik davasından haber vermesi bakımlarından Mansur'un fotoğrafını duvara asacağını zannetmiyoruz.*

Hatta yazar astırmak istese bile. Bir de yazarımızın Yunan mitolojisi hurafelerini eserinde zikre layık görmesini (garip buluruz.) Üstelik Küpidon'un oklarının da Müslüman hanımlarla alakası olmadığına eminiz."

Turfanda mı Yoksa Turfa mı? O dönem toplumunda aksayan, kötü giden ne varsa hepsini eğitim eksikliğiyle açıklayan bir sav romanı. Bütün sav romanlarının düştüğü kalıplaşmışlıktan, bağnazlıktan kurtulamamış bir çalışma. Yine de yazarın en azından sorunlar üstünde düşündüğü açık seçik görülüyor. Ayrıca –ola ki Rus romanını yakından tanıyan– Murad Bey, romanına gerilimli, hareketli bir kurgu ve canlı kişiler yerleştirmeyi başarmış. Sultan'a abartılı övgüler düzerken bile devlet dairelerinde sürüp giden miskinliğe, gizli işsizliğe, vurdumduymazlığa, bürokrasi çarkına, devlet katındaki rüşvet olgusuna ilişkin ilginç gözlemleri var. Romanın odağını oluşturanlar, Zehra ile Mansur'un amca ve koruyucusu rüşvetçi Şeyh Efendi, oğlu İsmail Bey, kızı hafifmeşrep Sabiha hanımla kayınbiraderi paragöz ve hain Raşit Efendi, hele romana çilingir sofrasıyla, bilgece görüşleri, taşlamalarıyla yepyeni bir hava katan Mehmet Efendi ile "okumuş" kız kardeşi Fatma Hanım o dönem toplumunun kısıtlı da olsa canlı bir panoramasını veriyorlar.

Gelgelelim dipnotçumuzun bu tiplere de çeşitli itirazları var. Onun en tuttuğu roman kişisi, şehvet delisi Şeyh'in romanda "Hanımefendi" olarak şöyle bir geçen boynu bükük karısı.

Dipnotçumuz, ayrıca Mehmed Murad'ın o günlerde karşı çıktığı bazı durumları (çünkü ne yazık ki "yazar"ın bugün yaşasaydı neler düşüneceğini bilemiyoruz) günümüze sarktığını varsaydığı etkileriyle ele alıyor; günümüzün süslenmek için "boya küpüne girmiş" kadınlarına, "halen de milletimize yabancı bir havanın içinde bulunan 'Boğaziçi Üniversitesi'ne, Müslüman cemiyetimizi yıkan asıl ve iç hastalığa" değinmeden edemiyor. Birtakım kişiler, *"Zamanımızda da İslâm dışı gidişin bugündeki uzantıları olduklarının şuurunda olarak, eski zaman denince sadece o halleri hatırlar ve hasretle anma programları düzenlerler."* (...) *"O günlerde çapkınlık ve fahişelik kötü görülmekle beraber terbiye noksanlığı yüzünden gençlerin kötü yola düştükleri oluyormuş* (oluyormuş sözcüğünde

kötü yola düşen roman kişilerinin psikolojik durumlarına sevecenlikle eğilen yazara bir sitem var yine); *bugün ise gençlerin öyle olmaları için bütün yayın organları elbirliği ile çalışmaktadırlar. Maksat bütün milleti 'Direklerarası' sefaletine düşürerek, kendi alçaklıklarını kaybetmektir.*" (s. 58)

Yazar sözgelimi şöyle tümceler mi kullanıyor: *"Köylülerin Mansur'a muhabbet ve emniyetleri tam olduğundan, çocuklarını onun mektebine vermekte tereddüt göstermediler. Halbuki rüşdiye adıyle hükümetin açmaya başladığı mekteplere 'çocuklarımızı gâvur etmek istemiyoruz' diyerek rağbet göstermiyorlardı. Mektebe gelenler yüz elliyi buldu. Mansur iki muallim daha çağırdı.*" Dipnotçumuz bu *saptamayı* hemen bildiği yöne çekecek ve bu kere Akif'in ağzından bir dipnot düşecektir.

"Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman / Çıkagelmez mi bu soysuz aman Allahım aman / Geberir camie girmez, ne oruç var ne namaz. / Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz. / İlmi yuttursa hayır yok bu musibetlerden... / Bırakın oğlumu cahilliğe razıyım ben." (s. 11)

Toplumumuzda sağ ve sol ya da gerici ve ilerici kesimlerin yanısıra cahillerle aydınları da birleştiren ortak bir konu var: aydın düşmanlığı. Bu garip birleşmeyi sağlayan nedir? Bir araştırsak. Sağ kesimce benimsenen Mehmed Akif'in, Ahmed Hamdi Tanpınar'ın, Mizancı Murad'ın hangi ölçütlerle benimsendiğini anlasak. Romanımızın babası Halid Ziya Uşaklıgil'in yapıtlarının yeni basılarındaki özensizliğe, bağışlanmaz dizgi yanlışlarına, sayfa karışmalarına bir gözatsak. Belki o zaman kültür birikimimizin neden bu "hazin talan"a uğradığını görürüz. Hangi dünya görüşünü savunursa savunsun, kültürümüze katkıda bulunmuş aydınların neden kapanın elinde kaldıklarını da görürüz.

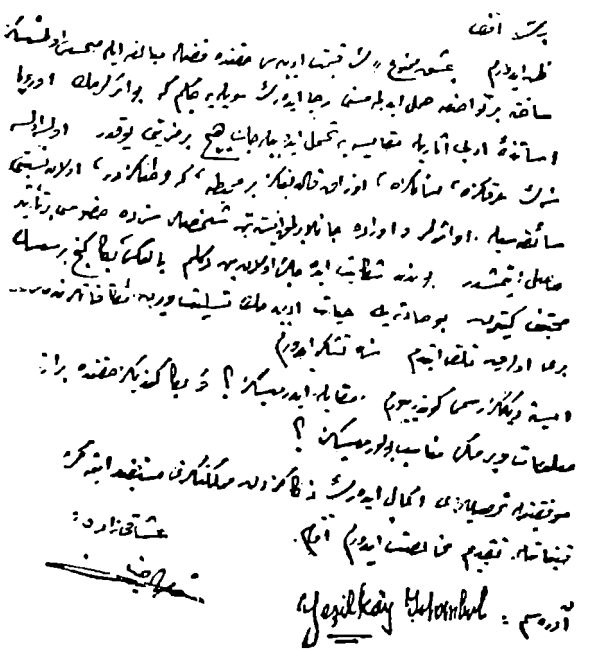
Elimdeki romanın dünya edebiyat tarihinde bir benzeri olmadığı kanısındayım. (Sanırım bizde benzerleri çoktur). Düşünün ki yazıldığı dönemde en azından roman sanatı açısından ilerici sayılabilecek bir roman, 1979'da dipnotlarıyla *yeniden yazılıyor* ve gerek dili gerek ileri sürdüğü görüşlerle yüzyıl önceki yazılışının da gerisine düşüyor.

Halit Ziya Eskidi mi?

Mektubun tarihi 1931. Demek Fuad Gedik (babam) o yıllarda 18 yaşında, yani şu anda benim oğlum olacak yaşta. Anne Refia Hanım genç yaşta öldüğünden, baba Süleyman Sırrı Bey, özellikle torunu yaşındaki küçük oğluna ilgi gösteriyor. Onu o günlerin Erenköy Amerikan Koleji'ne yatılı yazdırdıktan, okul müdürüne oğlunun öksüzlük acısını çok yoğun yaşamayacak biçimde yetiştirilmesini rica ettikten sonra işinin başına dönüyor. Okul bittikten sonra onu İsviçre'ye hukuk öğrenimine gönderecek. Tek derdi, oğlunun sağlıklı, kültürlü, çağdaş bir genç olarak yetişmesi. Elinde avucunda ne varsa bu uğurda harcamaya hazır. Belki de kızı yaşındaki karısının ölümünden sonra tek avuntusu bu. O günlerde oğlunun, aile çevresinin –Ahmet Rasim, Falih Rıfkı, Şükrü Kaya, Süleyman Nazif– etkisinde kalarak önce edebiyata sonra da felsefeye dört elle sarılacağını nereden kestirebilirdi ki?

(Yazarlarımızın bazan, özellikle kırsal kesimden gelme yazarlarımızın sık sık yaptığı gibi, kendime soylu bir geçmiş döktürdüğüm sanılmasın! Bu karışık tarihler, bu *kırık hayatlar* aracılığıyla Halit Ziya'yı ve bizleri yerli yerine oturtmak istiyorum, o kadar.)

O yıllarda Fuad Gedik'in tek avuntusu, Halit Ziya'nın kitaplarıymış yaban ellerinde. "Ahmed Cemil, Muallâ, Nihal, Bihter, Doktor Ömer Behiç ve bir bekâr odasında kopçalı botlarını silkerek çıkaran Neyyir ve diğerleri, hiçbir zaman unutulmayacağa benziyormuş." Bu duygularını *Aşk-ı Memnu* yazarına yazdığı bir mektupta açıkça belirtmiş ve aşağıdaki yanıtı almış. Şu mektubu:



Yeşilköy, 17/11/31

Beyefendi,

Zannederim, Aşk-ı Memnu'*nun kıymeti edebiyesi hakkında fazla mübalağa ile mütehassis olmuşsunuz. Sahte bir tevazua hamledilmemesini rica ederek söyleyeceğim ki, bu eserlerimin Avrupa üstadlarının edebî asarıyla mukayeseye tahammül edebilecek hiçbir meziyeti yoktur. Bu olsa olsa, sizin ırkınıza, lisanınıza, uzak kaldığınız bir muhite –ki vatanınızdır– olan saikası ile sizde hususi bir tesir hasıl etmiştir Bundan şikâyet edecek olan ben değilim. Bilakis, bana genç bir sesin muhabbet getirdiği bu hadiseyi edebi hayatımın en teselliyet verici mükâfatlarından biri olarak telakki ettim, size teşekkür ederim.*

İstediğiniz resmi gönderiyorum. Mukabele eder misiniz ve bana kendiniz hakkında biraz malumat vermeyi münasip bulur musunuz?

Muvaffakiyetle tahsilinizi ikmal ederek zekânızdan memleketimizi müstefid etmeniz temenniyatıyla takdim-i muhaleset ederim efendim.

Uşşakizâde Hâlit Ziya

"Bilmem Halit Ziya eskidi mi?" diye soruyor babam yıllar sonra. Şimdi, yazarın kendi arılaştırdığı dili bile oldukça eski belki. Ama Osmanlıca sözlüğü karıştırarak bazı eskimiş sözcüklerin anlamlarını bulabiliriz hemen. Gelgelelim mektubun kaleme alınışındaki alçakgönüllülüğü, içtenliği, zarifliği kavramak için hiçbir sözlüğe gerek yok. Bize *yabancı* gelen de dilden çok bu özellikler. Koskoca bir yazarın on sekiz yaşındaki bir delikanlıya "Beyefendi" diye seslenmesi sözgelimi, "efendim" demesi. Kendi yapıtlarını açıkça eleştirmekten kaçınmaması, yine de sevilmekten duyduğu müthiş keyfi gizlememesi. Bugünlerde yazılmış olsaydı belki sözümona bir eşitlikle başlardı mektup: "Merhaba sevgili arkadaş!" ve bir sürü öğütle yönlendirmeden sonra yazar, "arkadaşın" kendisini okumakla doğru yolda olduğunu belirtir, belki ilgisinden ötürü teşekkür etmeyi de aklına getirirdi. Oysa Halit Ziya –bütün usta yazarlar gibi– okurunun yüzünü de merak ediyor; bu yüz aracılığıyla birtakım ipuçları geçecek eline, nasıl bir kitleye seslendiğini kavrayacak, biliyor.

Bu olayda, genel çizgiye aykırı düşen başka *yabancılıklar* da var: Sözgelimi dedem Trabzon mebusu Süleyman Sırrı beyin zamanının edebiyatçılarıyla içli-dışlı oluşu, oğlunun edebiyatla ilgilenmesinden gurur duyuşu ve yıllar sonra yurduna dönüp savcılık, yargıçlık gibi görevler alan oğlunun, edebiyata olan ilgisini, okuma alışkanlığını bugün de yitirmemiş olması.

Geçen yıl, eski edebiyat dergilerine bir gözatarken yine şaşırıp kalmıştım. Bütün yazarlar fikir yazıları yazıyorlarmış bir dönemde. (Fikirlerine katılmak zorunda değilsiniz tabii.) Sonra da yeni dergileri karıştırmıştım. Çoğu kere sataşmadan, kişisel küfürleşmeden öteye gidemeyen, bir kulaç derine inemeyen yazılar iyice sarsmıştı beni. Belki de yeterince nesnel davranmıyorum kaygısıyla, kendimi ben yaşta bir Halit Ziya'nın yerine koyarak, onun gözünden bakmıştım dergilere. Sonuç daha da feciydi.

Belki çok basit bir saptama ama sorun "Beyefendi" diyebilmek ve bu seslenişi hiç sulandırmadan, saygı yükünü hafife almadan benimsemekte mi düğümleniyor?

Ayıyla Ayı Olmak

14 Haziran

Bana bir türlü gelmeyen yazı getirmek amacıyla Feyza ile Hüsnü Hepçilingirler'in çağrılarına uyup Balıklıova'ya gitmeye karar verdim. Bu arada, arkadaşlarım da arabayla Bodrum'a gidiyorlarmış, arabada yer varmış. İşler yolunda gibi ya neyse...

Halıdere'deki kır lokantalarından birinde bira ve yemek molası verelim dedik. Lokantanın maskot bir ayısı var. Küçükmüş ama boyu benimkini aşıyor tabii –ayı olması hasebiyle. Çocuklar onunla oynuyorlar, şişelerle bira götürüyorlar. Birayı bir dikişte içiyor; şişeyi yere atıp kırıyor. Halkımızın hayvan sevme biçimine hiçbir zaman alışamadığımdan, şaşkınlıkla izliyorum. Bu sıcakta ayıya içki içirilir mi? Su da vermek gerek; hayvancağız, susuzluktan içiyor birayı.

Nimet'le birolup hayvana bir şişe su götürdük, yere bıraktık. Zincirle bağlı olduğundan şişeye erişemedi. O sırada gözüme yerdeki cam kırıkları ilişti; onun kösele tabanına bile işleyecek kadar sivriydiler. Beklenebilecek yanlışı yaptım, kırıkları temizlemek için ayağımı uzattım. Ama ayı da insanlarımızdan benim kadar kuşkulandığından, bu sevecenliğimi tekme atma hazırlığı diye değerlendirdi. Bir atılışta, kot eteğimin üstünden kaptı bacağımı. Beynimde duyduğum acı o kadar sivri ve derindi ki bağıramadım. Nimet, belime sarılmış düşmemi engelle-

meye çalışıyor, "İmdat! Gelsenize!" diye haykırıyor. Masadakiler, önce görmediler olanları. O andaki tek korkum, bağırmak. Bu gibi durumlarda korku bulaşıcıdır, biliyorum. Hayvana bulaşırsa yandım: bacak gitti gider!

"Sus lütfen," diye fısıldadım. Sonra da ayıyı tatlı tatlı inandırmaya giriştim: Bacağımı bırakır mısın canım?

Bir süre sonra (bir yüzyıl da denebilir) bıraktı homurdana homurdana. Uçlarından kan sızan mor bir şiş oluşmuş. Büyük bir serinkanlılıkla gidip muslukta artık ancak sızısıyla "benim" olan bacağı yıkadım. Arabadaki kolonyalı mendillerle pansuman yaptım yol boyunca. Evet hastaneye ya da eczaneye gitme önerilerini –sonradan haklı olduğumu gösterecek ama o anda aptalca tınlayan bir itirazla– geri çevirdim.

Çektiğim acı bir sersemlik yaratmış ki gıkım çıkmadı arabada. Şımarık Batı-köylüsü İngiliz konuk kızın, *ne de olsa bir Türkün* bacağının bir ayıca ısırılmasını oldukça olağan karşılamasına, yalnızca arabadaki sigara dumanından ve yoldaki kamyonların delişmenliğinden ürkmesine ses çıkarmadım. (Bir gün elime geçerse...)

Kendi günlerimi başkalarına emanet etmeyi sevmem ama bu günü Yalçın Pekşen'e emanet etmeyi borç bildim: ne de olsa benden daha çok okunan biriydi, gazete yazarıydı. Nitekim olayı oldukça değiştirdiyse de, biraz sulandırdıysa da mesajı verebildi: ülkemizdeki ithal kuduz aşılarının çoğu bayattı ve kuduz aşısı olan yurttaşların çoğu, kuduzdan değil, özensiz aşılanmadan ötürü kuduruyorlardı.

Ertesi gün (geceyi, bacaklarımı kat kat yastıklara dayayarak sancılı geçirdim, bazı lifler kopmuştu herhalde) hastaneye gittim. Ayının kuduz olması, çok ufak bir olasılıktı (hangi hayvan bir ayıya benim kadar yaklaşma cesaretini gösterirdi ki?) ama tetanos aşısı olmak şarttı bence. Gelgelelim hastanedeki hemşireden, tetanos aşısı gerektiren izin "T" şeklinde olduğunu öğrendim. Bu kere de hayvanların engin yabancı dil bilgilerine şaşırmamak elimden gelmedi! Sinirimi dizginlemeye çalışarak kuduz bir hayvanın "K" şeklinde mi ısıracağını öğrenmek için kuduz hastanesine gittim.

Bir sokak kedisini amansızca mıncıkladığı yüzünden hemen anlaşılan kudurgan bir oğlan, sabah elinde iğne-ucu gibi bir kızartıyla uyanan ve bunu geceleyin fare ısırmasına uğradığına yoran genç bir hanım vb kuyruktaydılar. Yerler su içindeydi, atılmış şırıngalarla doluydu.

Yetkili, "ayıyı bulabilirsem" aşı olmamamı önerdikten sonra bana on gün süre tanıdı: Denizle haşır-neşir ama korkular içinde geçirdiğim o on günü ve sonraki otuz günü nasıl atlattığımı ben bilirim.

Dönüş otobüsünde --oğlum, ayının yerini hatırlıyordu iyi ki– sürücünün ve yolcuların özverileriyle lokantanın önünde durduk, ayıya baktık: sağdı, hiç de kuduz bir hali yoktu.

Yalçın Pekşen'in belirttiği gibi, lokantanın işleri kısa sürede açıldı. Benim taktığım adıyla "Nilgün"e uğramayan, hatırını sormayan kalmadı: Bodrum'a ya da İzmir'e gidenler, dönenler, İzmit'te işi olanlar, belli aralarla gidip onu yokladılar. Tabii ki ayısever lokanta sahibine sinsi amaçlarını sezdirmemek uğruna yemek ısmarlayıp ayıyı uzun uzun incelerek.

Lokanta sahibiyle sık sık telefonda görüşüyorduk: Nilgün iyiydi, aslında baştanberi kadınlara düşmandı o, yalnız kadınları ısırıyordu. Adamcağız, bir ara bu içtenlikli söyleşiye kendini o kadar kaptırdı ki ayıyı telefona çağırmaya kalkıştı: "Çağırayım mı kendisini?"

İçime biraz su serpilmişti ama işin ucunda kudurmak vardı. Biri dahiliyeci, biri nörolog, biri veteriner üç hekime danıştım: üçü de kesinlikle aşı olmamamı öğütlediler. Ayının kudurma olasılığı ufaksa, aşının karaciğeri yıpratan etkisini hesaba katmam gerekiyordu.

Nilgün, hâlâ yerinde ve sapasağlam. Belki lokantada imza günleri düzenlenmeyince, Nilgünlü posterler ve tişörtler piyasaya sürülmeyince ilgi eksikliği yüzünden depresyona girmiştir. Ben de iyiyim, kudurunca ısıracağım kişilerin listesini çoktan attım. Ne var ki Yalçın Pekşen'in yazısından sonra da yetki-

lilerden hiç ses çıkmadı; tekzip de olmayınca aşılar konusunda sağlıklı bir bilgi edinemedik. Zamanla bu kara mizahın yalnızca gülmece kısmı kaldı geriye. Hastanede aşı kuyruğuna girmiş kişiler --ki çoğu bana hastalık hastası gibi görünmüştü-- umarım sağlamdırlar.

Yazma Hastalığı

"Sevgilisine günde dört mektup yazan kadın, bir yazma hastası değildir. O sadece âşıktır. Ama sevgililerine yazdığı mektupların fotokopilerini, bir gün yayınlayabilmek amacıyla çektiren dostum, bir yazma hastasıdır. Yazma hastalığı mektuplar, gizli günceler, aile tarihi yazma isteği değildir (yani kendisi ya da yakınları için yazmak), ama kitaplar yazmak isteğidir (yani bilinmeyen bir okuyucu kitlesine sahip olmak)... Yazma hastalığı (delice bir tutkuyla kitaplar yazma isteği), toplumun gelişmesi şu üç ana koşulu gerçekleştirdiği zaman, kaçınılmaz biçimde bir salgın haline dönüşür:

1) Genel yaşama düzeyinin yükselerek insanlara, faydasız işlere kendilerini verme olanağını sağlaması,

2) Toplumsal yaşamın yüksek derecede atomlaşması, dolayısıyla, kişilerin genel olarak birbirlerinden yalıtılması,

3) Ulusun yaşamında büyük köklü değişikliklerin eksikliği, (...) İnsanı yazmaya iten motor, işte gerçekten de bu yaşamasızlık, bu boşluktur."

Milan Kundera, *Gülüşün ve Unutuşun Kitabı*'nda (Hür Yayınları, Çeviren: Halim İnal) yazma hastalarıyla yazarlar arasındaki farkları –ya da ortaklaşalıkları– saptamaya çalışırken böyle diyor. En azından uğraşı açısından talihli bir *yazar* sayılmalı Kundera. Anlaşılan, anadilinin kurallarını, noktalama işaretlerini bilmeksizin kendini değeri tartışılmaz özgün bir yazar sayan bir yazma hastasıyla karşılaşmamış. Yılda en az dört kere bir yazma hastasının kareli bir kâğıt üstüne kargacık burgacık bir yazıyla çiziktirdiği minik başyapıtı bin güçlükle sökmeye

çalışırken ondan şöyle uyarılar almamış sözgelimi: "Bu yazıyı telaş içinde yazdım, o yüzden noktalama işareti kullanmadım, artık siz okurken gereken yerlere koyarsınız." Ülkesinin edebiyat geçmişinden habersiz, yalnızca *onu* seven bir hayranla karşılaşmanın getirdiği garip bocalamayı da yaşamamış.

Bizim ülkemizde de –yukarda sayılan nedenlerin belki sonuncusundan ötürü– yazma hastalığı son yıllarda salgın haline geldi; yayın piyasamızı, birilerinin okurken yerli yerine koyduğu noktalama işaretleriyle içtenlikleri zedelenmiş minik başyapıtlar kapladı. Bana kalırsa bir yazar ile bir yazma hastasını ayıran en belirgin özellik, yazarın anlatacağını *kurması*, yazma hastasınınsa bir an önce ve nasıl olursa olsun *anlatmasıdır.* Sözdizimi, yazım kuralları vızgelir bir yazma hastasına, hatta küçümser onları... Arasıra düşünüyorum da, ülkemizde şiir yazmaya duyulan yaygın eğilim, şiirin noktalama işaretlerine *en az* gereksinim duyan edebiyat dalı olmasından mı kaynaklanıyor? Bir ölçüde?

Kolejde, yazma konusunda ders veren, kurgu inceliklerini öğreten iki öğretmenim olmuştu. (Belirtmeye gerek var mı bilmem, seçmeli bir dersti bu.) Birkaç öğrenci, cumartesi sabahları okula gitme ya da çarşamba akşamları ders bitiminden sonra yine derse girme özverisini göstererek oyunun kurallarını öğrenmeye çalışırdık hevesle. Bize edebiyatı sevdirmeyi iş edinmiş öğretmenimiz Sayın Vildan Acuner ile edebiyatı bir uğraş dalı olarak seçeceksek neler bilmemiz gerektiğini uygulamalı olarak öğretmeye çabalayan Dr. Davidson'ın yöntemleri ayrıydı. Acuner, Türk edebiyatının güncel örneklerine eğiliyordu bu derslerde, hafta içinde uymak zorunda kaldığı bir "müfredat programı" vardı çünkü, ayrıca edebiyatla ilgilenen öğrenci sayısı çok azdı. O da tatil sabahından vazgeçerek kendini o birkaç öğrenciye adıyordu. Yeni çıkan kitaplar, son ayların dergileri, tartışmalar, araştırmalar, cumartesi sabahımızı bir şenliğe çevirmeye yetiyordu. Dr. Davidson'sa –biraz daha torpilli olduğundan– çarşamba akşamları küçük bir toplantı salonunda, çayla ve karısının yaptığı keklerle ağırlıyordu bizi. Joyce'tan, Proust'tan, Mann'dan, Faulkner'dan ve daha kimlerden örnekler

getirerek bize edebiyatın başlıbaşına bir uğraş olduğunu anlatmaya çalışıyordu, " ve kapıyı kapatıp çıktı" ile biten ya da "Yüzünün sapsarı olduğunu gördü" ile başlayan metinler yazdırarak, bizi zora koşarak bu gerçeği derinden kavramamızı sağlıyordu.

O günlerde de yazarlığın öğrenilebileceğini sanmıyordum, şimdiyse iyice biliyorum. Ama *yazmak* öğrenilebilir ve öğrenildiğinde, yazma hastalığı ile yazarlık arasındaki ayrım da açığa çıkar. O sınıfın bu seçmeli dersini sektirmeden izleyenlerden –o üçbeş kişiden– ikisi, bugün resim üstüne yazıyorlar ve resim yapıyorlar; biri, İngilizlere İngiliz sözlü anayasasını öğretiyor; ikisi, tiyatroyu seçti uğraş dalı olarak, ikisi de edebiyatı. Geri kalanlar, bilinçli okurlar oldular, bugün de okumayı sürdürüyorlar.

Bu bir anı yazısı değil, bir döküm. O yüzden kullandıkları Türkçenin üstüne titreyen bu arkadaşların adlarını vermeyi gerekli görmüyorum. Ama bu ilginç deneyimi gözden geçirince yazarlara ve yazar olma heveslilerine sormamak elimden gelmiyor:

"Bir konuda size bir yazı ısmarlandığını düşünün: yazabilir misiniz?"

"İki ya da üç kişiyi birkaç sayfa boyunca konuşturmayı denediniz mi?"

Noktalama işaretlerinin buyurganlığına *bilinçle* –daha doğrusu anlamlarını, işlevlerini bilerek– karşı koyan biri değilseniz, bir fikir yazısının vazgeçilmez "noktalı virgül"ünü doğru dürüst kullanıyor musunuz? Çünkü, Kundera'nın dediği gibi:

"Yaygın yazma hastalığı döneminde yazma olgusu, tam ters bir anlam kazanmaktadır: Herkes, kendi işaretlerinin içine, dışardan içeriye hiç ses sızdırmayan bir aynadan duvarmış gibi kapanmaktadır."

21 Ağustos

Kim ister ki yaz günü öldüğünü
Eksik bıraktığım her şeyim kalır.

Tıptan ve hukuktan anlamamakla övünen ne çok aydın var çevrede. Bilinmesi gerekeni ille de bilmemeyi naiflik mi sanıyorlar? 30 Temmuz'dan başlayarak yavaşça ölmeye hazırlanan Turgut Uyar'ın yatak odasına bu yüzden sıkça uğramam şart. Her gün yoklamaya gelen onlarca dostundan bazıları, verilen serumun hastanın bütün gereksinimlerini karşıladığı fikrinde değiller. Sevap işleme telaşıyla mıdır nedir, bana çaktırmadan birer kaşık su döküyorlar ağzına. Oysa artık çalışan tek organ, kalp. Bir öksürük nöbeti, kesin ölüm demek; dudakları zorla aralarken kanatmak da ölüm demek. Kişinin çaresizlik anlarında hurafelere ya da dine sarılması belki doğaldır. Neyse ki Turgut Uyar o tür aydınlardan değil. O kadarına değil ki, derin bir komada olduğu halde ağzına sokuşturulan suları yutmuyor her nasılsa; bazı geceler ağzını boşaltmam gerekiyor.

Günlerimiz, Zerrin hemşire ile başlıyor. Hastaneye gitmeden önce, sabah altı buçukta uğruyor, serumu takıyor. Sabah altı buçukta kahvaltıyı, çayı, onun sevdiği Mazhar-Fuat-Özkan kasetini hazır ediyorum. Serumun bitişini beklerken çay içiyoruz. Gevşesin, paniğe kapılmasın istiyorum. Çünkü beden gitgide güçlük çıkarıyor. Bugün, ancak ayak bileğinde bir damar bulabildi hemşire; bu genç kız umudunu, sevecenliğini, beceri-

sini ayakta tutabilirse, Turgut Uyar kendi istediği gibi ölebilir; yeni bir kesip biçme olmadan.

Zerrin hemşire, evin bir bireyi oldu bu arada. Sabah, gazeteyi kapıdan o alıyor. Bir tür tören. İnsanların ölüm karşısında panikliklerini bildiğimden, evden çıkmamakta direniyorum. Geceleri, Turgut'un kızı Semiramis, karşı koltuğa büzülürken, yatağın yanına yere serdiğim şilteden uzanıp Turgut'un elini tutuyorum.

Dün gece, yirmi günlük uykusuzluk iyiden iyiye bastırmış olmalı ki sızmışım; kolumun bir an yanıma düştüğünü anlayınca fırladım yerimden. Nicedir hiç kıpırdamadan yatan Turgut'un sağ kolu yataktan sarkmış, elimi arıyordu.

İnsanlar tıptan pek anlamıyorlar da tıp insandan ne kadar anlıyor? Babam, ilk girdiği komadan çıkıp konuşmasaydı, bu soruyu soramayacaktım. Cankurtaranla hastaneye giderken sedyenin her sallanışında ayaklarını toplamaya çalıştığını görmüştüm. Hemen açıklamaya girişmiştim: "Korkmayın, cankurtarandayız, biraz sonra hastanede olacağız." Doktorlara bakılırsa bu açıklamalar boşunaydı, hasta dediklerimi duymuyordu ki, duyması olanaksızdı.*

Oysa babam, ayıldığında, sevecen bir ses duyduğunu sandığını söyledi. Sesin dediklerini tamtamına kavrayamıyormuş ama içine güven geliyormuş. Benim sesimmiş sanki.

Hastaneye düşmeden ölmenin bir yolunu bulmalıyım, diye geçiriyorum içimden. Ama otuz yıldır günde en az iki paket sigara içen birinin kalbindeki budirenç, pek umut bırakmıyor. İki-üç gün var önümüzde; öyle görünüyor. Sonuncu gün geldiğinde, gazeteyi kapıdan alıp ritüelin bittiğini belirtmeli mi Zerrin hemşireye? Ama bu, ancak *bana* bir kolaylık sağlar. Zerrin, o yoğun başarısızlık duygusunu kendi başına yaşar kapının önünde, girdiğinde profesyonel davranmaya çalışır. Ağlamak bana zor gelse de (ölümlerde taş kesilirim) onun gözyaşlarını görmeliyim, paylaşmalıyım. Gazeteyi kapıda bıraktım.

* 1988 yılında doktor İsmail Murat "Komanın üç aşamasında birbirine her an geçiş olabilir, o anları tamtamına saptamamız olanaksız gibi," diyor.

Bir Metin Nasıl Yazılmalı Acaba?

Denizin bittiği, daha doğru bir deyişle, sözün karaya tosladığı anlarda, bilinegelen, sizin de alıştığınız bir metin yazmanız gerçekten çok, çok güç. Deniz ne zaman biter? İşte bir soru. İki yanıtı olabilir gibime geliyor. Âşık olmak ya da bir yakınını yitirmek. Biri mutluluğa, biri yasa bağlı olsa da her iki durumun kaynağında garip bir benzerlik var: ***yaşam karşısında bocalama.*** Bildiğiniz sözcükler dilinizden kayıvermeye başlar, günlük akışın birdenbire kesilivermesi, dış dünyayla aranıza, anladığınız ama önleyemediğiniz bir kopukluk yerleştirir. Yazı makinesinin ya da tuvalin başına geçmek olanaksızlaşır. Öncesiz – sonrasız olursunuz.

Bu durumda yazılacak metin (ya da yapılacak resim) büyük tehlikelerle karşı karşıyadır. Yiğitliğe toz sürmeyi kendilerine yediremeyenler, bu iki durumda da ***hiçbir şey olmamış gibi,*** profesyonel bir metin döktürürler, yaşamın onları böyle gafil avlamasına izin vermezler. Bazan haklıdırlar da. Ama ünlü sanatçıların ölümleri üstüne hemen kaleme sarılmayı başaranlara hem biraz kıskançlıkla, hem biraz kuşkuyla bakmışımdır hep. (Tek avuntum, aşklarının da yasları kadar uzun sürmeyeceğine, yani organizmalarına sinemeyeceğine ilişkin inancım.) Bu profesyonelce kaygıların derininde yatanları kavramaya çalışmışımdır. Sözgelimi, yalnızca kendi yazarlığına sarıldığı, yaşamda sarılacak, tutunacak başka bir dalı olmadığı için mi bir sanatçıyı insan malzemesi olarak kullanmaktadır? Yani ondan

sözeder gibi, onu yüceltir gibi yapıp kendinden sözetmek, kendini yüceltmek midir amacı? Yoksa tam tersine, hayran olduğu bir sanatçıyı anmayı görev bilmekte, bir anlamda onu başkalarının eline bırakmaktan çekinmekte midir? Arada dağlar kadar fark var, değil mi?

Ama bu farkı anlamak için saatlerce kafa yormanız gerekmez. Yazının daha ilk tümcelerindeki duygusallık payı, gözünüzü açmaya yetecektir. Anma günleri bu konuda daha da aydınlatıcıdır. Son yıllarda katıldığım birkaç anma günü ve şenlik, hele anılanların kişilikleri düşünüldüğünde, iç sızlatıcıydı. Sevapsever zenginlerin düzenledikleri çırpıştırma sünnet düğünlerine benziyordu. Bir insanı anmanın bu kadar güç olabileceğini hiç düşünmemiştim doğrusu.

Sevmeyi bilmek gibi anmayı bilmek de öğrenilmeli. Nasılsa daha önümüzde çok yol var ulusça, bir gün öğreniriz belki. Çünkü oldukça ukala ve sinik bir dostumun belirttiği gibi "Her şeyi hafife alamazsınız."

Yine de sanat çevresi ya da Babıali deyince aklımıza yalnızca boyalı basın, gazete patronları, ünlü yayınevleri gelmemeli. Babıali, aynı zamanda çevirilerinizde gözünüzden kaçan yanlışları titizlikle saptayan, yapıtlarınızdaki tarih yanılmaları konusunda sizi uyaran düzeltmenler (Süleyman Bilgi'yi sevgiyle anıyorum), yapıtınızın gerçekleşmesine katkıda bulunan bütün emekçiler demektir. Onlar, sözün bittiği yerde de büyük bir alçakgönüllülükle yanınızda olmayı seçerek her şeyi yeniden gözden geçirmenizi sağlarlar. Bayağılaşmanın bir protokole döndüğü günlerde onurlu bir dayanışmanın örneklerini sunarlar. "Ne olursa olsun yine de yazını yaz," diye sıkıştırırlar sizi.

Son günlerin henüz moda olmayan bir şarkısı "Bütün hazır-dışlamaları dışlamak" diye başlıyor.

Hayatta ve şiirde "hazırlıksız" dışlamalardan yana olan dostum Turgut Uyar'ı saygıyla anıyorum.

Verimlilik mi?

Bugünlerde yazar bir dostunuza rastgele sormayagörün: "Bu aralar birşeyler yazabiliyor musun?" Aldığınız yanıt değişmiyor: "150 sayfa kadar yazdım, biraz daha yazarsam, kitap tamam."

Kitapların değeri ve yazarların verimliliği, sayfa sayısıyla ölçüleliberi, çoğu yazarımız kalın kitaplar yazmaya, bitimsiz tefrikalar döktürmeye özenmeye başladı. Ünlü, usta yazarlar bile *hâlâ verimli* olduklarını kanıtlamak amacıyla, her yıl okurlarının karşısına tuğla gibi bir kitapla çıkmak zorunluluğunu duyuyorlar. Gençlerin, özellikle genç şairlerin yöntemiyse başka. Onlar, ancak hepsi biraraya geldiğinde *belki* bir şiir kitabı oluşturabilecek şiirlerini bir yıl içinde üç ayrı kitapta yayımlayarak edebiyat sahnesinde sürekli varolmaya, adlarının –en azından kitap ilanlarında– geçmesine çaba harcıyorlar.

Türkiye'de okurlar da bir yazarın iki-üç yıl süreyle susmasını; göstermelik bir verimliliğe sahici bir üretkenliği yeğlemesini anlamıyorlar genellikle. "Yazar dediğin, yazmalı" onlara göre.

Has bir yazarın, yaşamı süresince bir bütün'ü tamamladığı, bir mozaiğin parçalarını yerli yerine yerleştirdiği yadsınmaz bir gerçek sanırım. Bir bakıma "aynı şey"i yazmak anlamına da gelebilir bu. Ancak bir koşulla: o "aynı şey", yazarın içdünyasıysa, o dünyayı dile getirmek için seçtiği, zamanla kurduğu dilse, üslûpsa... Acemilik döneminde, içdünyanın yansıtılış yordamı

henüz kesinleşmemişken, o dünyanın yapıtaşları daha kendi gözünde bile henüz yerli yerine oturmamışken, deneyerek verimli olması işten bile değildir yazarın. Dünyasını bütünlemek için, yaşar gibi yazar. Ustalaşan yazarsa, artık bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu kestirir: dünyasını kurmuş, söyleyeceklerinin çoğunu söylemiştir. Öte yandan, ne zaman canı çekse, eli yüzü düzgün bir yapıt ortaya çıkarabileceğini de bilmektedir. Bu dönemde kesin bir karar alması beklenir. "Benim her yazdığım nasılsa roman ya da şiir olur" güvencesiyle eskiden yazdıklarını çoğaltacak, seyreltecek, o kadarına ki –örneklerini bol bol gördüğümüz gibi– ilk özgün yapıtlarını geriye doğru silecek midir verimli görünme adına?

Bu uğurda, gerekirse kendi *malzemesine* ters düşen, ama genel bir geçerliliği olan eğilimlere mi kapılanacaktır? Yoksa bir süre sabırla susacak, yazdıklarını yeniden, başka bir bakışla gözden geçirecek, hangi yapıtaşını yerine tam oturtamadığını, nerede gedik bıraktığını, o gediği örmeye nereden başlayacağını, kişisel dilini bundan böyle nereden tutup geliştireceğini, vazgeçemediği *yeni* sözü nasıl söyleyeceğini belirlemeye mi çalışacaktır?

Yayın dünyamızı ur gibi saran, yayımlanma nedeni asla anlaşılamayan saldırgan ve sığ yaşam öykücükleri, cıvık romanlar, yerli televizyon dizilerine egemen olan, zamanla yazıları da egemenliğine alan savruk dil, güvendiğimiz dağlara bile iyice kar yağdığının önemli belirtileri. Çünkü bir Dostoyevski –hatta bir Saroyan– kumar borçlarını ödemek pahasına zorunlu olarak yaşadıkları yapay verimlilik dönemlerinde bile böylesi bir düzeysizlik göstermemişler.

Bu verimlilik telaşında, bazı yazarların yazma sancısı çektiklerini, zaman zaman yazıdan tiksindiklerini okurlar anlasınlar isterdim. Tabii, dokuz çocuk doğurup dokuzunu da sokağa salan çaresiz ana bilinciyle yazarlık bilinci arasında bir ayrım görülmüyorsa, diyeceğim yok.

Geriye Doğru Beslenme
Geriden Doğru Beslenme

Çağımızda, bilim ve teknik alanında en çok kullanılan terimlerden biri, "feed-back"

Macmillan Contemporary Dictionary'deki tanımı şöyle:

1. Elektronikte, bir makine, bir sistem, bir işlem/süreç ile elde edilen verimin (ya da enerjinin) bir bölüğünü, o verimi özellikle düzeltmek, denetlemek ya da ılımlı bir değişime uğratmak amacıyla kaynağına geri vermek.

2. Süregelmekte olan bir eylemi denetleme ya da düzeltme işlemi.

Bu ipuçlarından sonra "bio feed-back training"e gelebiliriz. Konunun bir amatörü olarak, ancak bana çağrıştırdığı bazı girişimleri işleyebilirim burada. *Alternative Help Guide*'daki tanım şöyle: "Bio feed-back eğitimi; edinilen bilgiyi (*information*); denetlenmesi istenen (burada kullanılan fiil, yine resmi bir gözlemcilik, ılımlılığı kollama kaygısı gibi bir anlam da içeriyor) belli bir işlemi/süreci ya da gelecek belli bir tepkiyi öz istençle (ya da gönüllü olarak) değiştirerek kullanmak demektir."

Bu tanımlar, ülkemizde yaygınlaşan anı yazınının kökeninde yatan kimi güdülere büyük ölçüde ışık tutuyor. Görüyoruz, gazete sayfalarıyla dergiler, anılar ve anı-tekzipleriyle dolup taşıyor. Hiçbir dönemde bu kadar bol anıya ve tekzibe yer verilmemişti. Aynı olayları yaşamış olanların anıları neden birbirini

tutmuyor acaba? Hele geçen ay, neredeyse bir anı patlamasına tanık olduk. Yalnız eski siyasilerin değil, üst rütbeli subayların anılarını da okuduk; yakın geçmişimizi aydınlatmaya yönelik söyleşiler, izlenimler, incelemeler birbirini izledi. Biz de yakın geçmişimizi, dolayısıyla bugünümüzü hazırlayanların iç-dökmelerini, özeleştirilerini, savunularını kendi ağızlarından dinlemiş olduk böylelikle.

Özeleştiri, yazarından açıklık, dürüstlük bekleyen bir çaba kuşkusuz. O yüzden de hangi yazarın açık davrandığını, hangisinin kaytardığını anlamak için müneccim olmak gerekmiyor. Yine de topluca ele alındığında gerçekten üzücü, hatta ürkütücü bu anılar. Çıkan sonuç; bizim kaygılar içinde kıvrandığımız, olup bitenleri anlamak için ter döktüğümüz, kendimizi ipleri birilerinin eline geçmiş kuklalar gibi hissettiğimiz bulanık dönemlerde bizler adına mutluluk düşleri kuranlar, toplumu kurtarmak, yönetimde söz sahibi olmak için ortaya atılanlar da aynı bulanıklığın içindeymişler meğer! İnsanın inanası gelmiyor! Hele işkence görenlerle el üstünde tutulanların bir zamanlar aynı potada yoğrulmuş olmaları... Demek aynı davaya baş koydukları dönemde birbirlerini, birbirlerinin dünya görüşlerini ve siyasal amaçlarını bizim sezinlediğimiz kadar bile bilmiyorlarmış!

İster edebiyat, ister siyasa alanında anı yazanlar, "bio feedback eğitimi"nden kaçınmalıdırlar. Sözkonusu anı, bir ulusun yazgısının kararlaştırıldığı bir toplantıysa, onun Fahri'nin mi Hasan'ın mı evinde düzenlendiği, toplantıya arabayla mı, minibüsle mi gidildiği gibi sudan ayrıntılarla gerçeği işlerine gelen yöne çekmeye, denetlemeye kalkışmamalıdırlar. Yine, aydınlatmaya giriştikleri dönemde yara alan bütün bir ulussa, "Kusura bakmayın, o gün öyle düşünüyordum, bugün gerçeği görüyorum," gibi –içtenlikli de olsa– bir özeleştiriyle o yaraların sarılabileceğini düşünmesinler. Çünkü bizim yaşamadığımız o yılları hiçbir özür geri getiremez.

Eleştirmenlerimiz ve romancılarımız da bundan böyle "yanılmış gençler" edebiyatı yaparken biraz daha dikkatli davransınlar. Az kalsın unutuyordum: "bio feed-back eğitimi"nin bir özelliği de, kişinin öz istenci belli bir doğrultuda işletilse de öz kişiliğinin aslında değişikliğe uğramamasıymış.

1986

Dilin Eti, Sözcüğün Kemiği

Öz kardeşi Musa'yı ok kirişiyle boğup
yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak
Çelebi Sultan Mehmet tahta çıkmış hünkâr idi.
Çelebi hünkâr idi ama
Âl Osman ülkesinde esen
bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
Köylünün göz nuru zeamet
alın teri timar idi.
Kırık testiler susuz
su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.

Nâzım Hikmet'in 1936 yılında yayımlanan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı yapıtı günümüzde de süregelen -özellikle şiirde- eski dil ve deyiş kullanımı tartışmasına, edebiyatta dil politikasına yıllar önceden ışık tutuyor.

Daha ilk dizelerden *etli* bir şiirle karşı karşıya olduğumuzu kavrıyoruz. Nâzım Hikmet, tarihin derinliklerinden kendi dünya görüşünü iletmeye elverişli bir olayı şairce yazmakla, okura yalnızca bir *omurga* sunmakla yetinmemiş. Kaç yüzyıl önce geçmiş bir olayı, olayın yaşandığı dönemin dil ortamından çekip kendi gününe, öz duyarlığına yerleştirmiş ustalıkla. Şiirin hiçbir imgesi hiçbir sözcüğü rastgele seçilmemiş. Hepsinde bir imparatorluk kültürünün, yaşam tarzının, hatta "musiki"sinin izleri var. Sağlam bir dil mantığına, öyküleme geleneğine oturdukları için vazgeçilmezleşen, başka türlü olamazlaşan dizeler.

Aşağıya Hilmi Yavuz'un aynı konudaki şiirlerinden *Bedreddin* başlıklısını alıyorum bir bölümüyle:

mübalağa akşam olur
güz nefti dolaklarını kuşanır da gelir
yaprağın fetrete düştüğü zaman
sen ey yaz günlerini
top top ak çuhaya tebdil eyleyip
ve bir solgun gülümseme olarak
eğnine giyen şaman (...)

Şimdi, Yavuz'un şiirindeki (şu anda yalnızca bu şiiri kastediyorum) günü-dolmuş sözcüklerin yerine güncel sözcükler koyarsak şiirsel yükte bir azalma olacak mı, bakalım. Sanmıyorum (*mübalağa*'nın Türkçesini bulmaya çalışmadım, zaten abartılıydı). Çünkü o sözcüklere sıkı sıkıya bağlı bir dil mantığına varmak amaçlanmamış. Usta işi imgeler ağır basıyor; birbirinden oldukça bağımsız ama uyumlu, pastel renkli imgeler. Seçilen çarpıcı, eski sözcüklerse bir bütünün vazgeçilmez parçaları sayılamaz. Belki de o yüzden, sözcüğün kemiği dilin etini fazlaca zorluyor. Dil, bir başkaldırı aracı değil; okura kolay benimsenir nostaljik bir tat getirmekten öte bir işlevi yok.

İncelediği her insanın yüzünde o insanın içinde yaşadığı toplumsal düzenin izlerini görebilen gizli öykücü Nâzım Hikmet'in bir özelliği de, bilgeliği, şakayı elden bırakmadan bir tek insan aracılığıyla bile bir düzeni taşlayabilmesiydi:

reyhandei şitâb bir sevdazede vardır.
Fesi bir parça uzun
fesi bir parça siyah
ve kalbinin şekvası ah...

Aşağıdaki dizeler de Nâzım Hikmet şiiriyle akraba bir çizgi yürütmek savında olan Attilâ İlhan'ın:

şimdi gel hatırlama
seferberlik'te o büyük sarhoşluk gecesi
küstah bir ay yükselir kanlıca sırtlarından
mürüvvet hâlâ şarkı söyler
elinde def
eşref... eşref...

ya da:

Çocuk gözlerimle gördüm
petrograd'daymışız fena geceymiş
tepsilerde çatlıyor romanof bardaklar
votkanın öfkeli şiddetinden

Artık düpedüz kılçıklı bir dil sözkonusu, bir tür bıçkınlık, külhanilik. Günümüzün genç şairlerinden bazıları bu dili çok sık kullanıyorlar: şiirlerde bıçaklar, kan, kırık camlar, kılıçlar gırla gidiyor.

Can Yücel eski ve yeni sözcüklerin kardeşçe yanyana kullanılabileceğini ileri sürerken, bir deyiş ***bütünlüğünü*** gözönünde tuttuğunu anımsatmak istiyor. Haklı. Ama yaşamasız sözcüklere rastgele başvurmak da, duyarlıkla duygusallığı, lirizmle sulu gözlülüğü garip bir biçimde karıştıran, iskeletsiz, yalnızca sözcüğün tılsımına dayalı şiirlerin yazılmasına yol açıyor.

Gerçek Okur'a

Ünlü İngiliz yazar, gerilim öyküleri ustası Roald Dahl, *Otomatik Dev Gramatizör* adlı öyküsünde, gerekli sözcükler, kişiler, olay örgüleri depolandığında, istenen her tür öyküyü on dakika içinde otomatik olarak yazabilen bir gramatizörden sözediyor. Bilgisayarı yapan şirket, kısa sürede ülkenin bütün yayın piyasasını ele geçiriyor öyküde. Tek tük direnenler dışında yazarların çoğu, bir daha tek sözcük yazmayacakları konusunda güvence vererek adlarını şirkete satıyor, karşılığında dolgun bir yıllık gelire kavuşuyorlar.

Dahl, direnen son yazarlardan birinin ağzından şöyle bitiriyor öyküyü: *"Tanrım, ne olur bize güç ver, ver de çocuklarımızın açlıktan ölmesine göz yumabilelim!"*

Öyküdeki fantezi payını bir yana bıraksak da temeldeki gerçeği görmezden gelemiyoruz. Hele yayın piyasamızda mantar gibi biten erkekçe/kadınca magazinlerden sonra. Ciddi edebiyat dergilerinin beş bin lira ödediği öykülere yüz bin lira ödemeye hazır bu dergiler. Üstelik üslubunuzda değişiklik yapmanızı, öykünüzü sulandırmanızı falan da istemiyorlar. Karşılığında üç bin lira aldığınız yazıları otuz bin liraya kapatmaya da razılar. Şimdiden, ünlü edebiyat adamlarının bir bölüğünü ele geçirmiş durumdalar.

Şöyle bir soru geliyor akla: İmzanızın sorumluluğunu taşıyarak bu yayın organlarında görünmenin bir sakıncası var mı? Batı'da yayımlanan bu tür dergilerde sık sık ünlü yazarların

imzalarına rastlanıyor. Özellikle Norman Mailer, Henry Miller, hatta Saul Bellow ya da Simone de Beauvoir ciddi incelemeleri, tatlı söyleşileriyle ayakta tutuyorlar bu dergileri. Bizde de olamaz mı? Hangi kopya asıl kadar başarılı olur? Orası başka.

Bu sorunun yanıtını aramama, uzun boylu düşünmeme gerek kalmadı. Geçenlerde, genç bir şair arkadaşıma rastladım. Eskilerden konuşurken on üç yaşında ilk öykülerimi okurken bana tutulduğunu, o yaşın coşkusuyla, bana düşünde Akaretler'de bir ev tuttuğunu, evimi döşediğini, üstüme yepyeni giysiler aldığını, arkadaşlarına beni çok yakından tanıdığını söyleyerek caka sattığını anlattı. Önce gülüştük. Sonra sormak istediği soruyu sordu: "O dergilere yazmayacaksın, değil mi?" Sonra da hemen ekledi: "Otuz yaşımın bilinciyle sormuyorum bu soruyu. Yani yazarlıktan eline ne gülünç bir para geçtiğini biliyorum. Bunu istemeye hakkım yok, onu da biliyorum. Otuz yaşımla sormuyorum bu soruyu, on üç yaşımla, sana tutkun o gencecik çocuğun ağzından soruyorum."

"Olabildiğince, elimden geldiğince yazmamakta direneceğim, dedim ona. Senin hatırın için değil tabii, o genç çocuğun hatırı için."

Çocuk kalan okurlar için.

Gerçek edebiyatın gerçek dergilerde para edebileceği bir dönemi bekleyecek gücü ve umudu elden bırakmamaya çalışacağım.

Güncenin Sınırları

İngiliz romancı Virginia Woolf'un 1915 yılından başlayarak, intihar edişinden (1941 Martı) dört gün önceye kadar yazımını sürdürdüğü günceler beş kocaman cilt tutuyor (Penguin Books, dördüncü bası: 1983). Yazar, bunca yıl boyunca –çıldırı dönemleri, hastanelerde geçen günler dışında– hemen hiç aksatmadan tuttuğu güncelerden kocasının bir gün derli toplu bir kitap oluşturacağını ummuş. Leonard Woolf'un derlediği, seçtiği güncelerse ayrı bir kitapta toplanmış: *Virginia Woolf — Bir Yazarın Güncesi* (Triad/Panther Books, 1978).

Leonard Woolf, kitabın önsözünde bazı günceleri kitaba neden almadığını şöyle açıklıyor: *"Bu günceler, içlerinde adı geçen kişiler hayattalarken bütünüyle yayımlanamayacak kadar kişiseldir. Kendi adıma, güncelerden ya da mektuplardan bölümler almanın yanlış olduğuna inanıyorum, hele bazı bölümler hayattaki kişilerin duygularını ya da ünlerini yıpratmamak adına atlanmışsa, büsbütün."*

L. Woolf, bu tür "atlamalar"ın günce ya da mektup yazarının gerçek kişiliğini çoğu kere ya çarpıttığını ya da gizlediğini, sonuçta ortaya pürüzsüz, çeperden arınmış bir portre çıktığını ileri sürüyor. Yazarın içtenliği ile güncenin içtenliği arasındaki ilişki konusunda Virginia Woolf'un da bazı kaygıları var: günlük tutanın, zaman zaman özel bir ruh durumuna –diyelim tedirginlik ya da çöküntü– kendini kaptırıp onu dile getirmeye alıştığını, buna ters düşen bir ruh durumu yaşayınca, günce tutmaktan vazgeçtiğini söylüyor.

Leonard Woolf, önüne dikilen bu tür engelleri aşabilmek için şöyle bir yol izlemiş: öncelikle, Virginia Woolf'un *güncesini* bir yazma sanatı temrinine dönüştürdüğü bölümleri seçmiş, sonra yazdıklarıyla doğrudan ya da dolaylı bir bağlantısı olmasa da, Woolf'un belleğinde iz bırakan sahneler ya da kişilerle, yani bir yazarın sanatının hammaddesini oluşturan öğelerle ilintili bölümleri seçerek okura bu konuda bir fikir vermeyi amaçlamış, son olarak da Woolf'un okuduğu kitaplar üstüne bir eleştirmen gözüyle aldığı notlardan oluşan bölümlere yer vermiş.

Leonard Woolf'un Virginia Woolf'un *yazar kişiliği*'ne ağırlık vermesini anlıyorum. Ama ben bir gün bu günceleri taramaya kalksam ne yapardım? Yazarın Türkçede yayımlanmamış romanlardan sözettiği bölümleri alır mıydım böyle bir derlemeye? Ülkemizde –değil yapıtları– adları bile bilinmeyen Anglosakson edebiyatçıların Woolf gözünden eleştirisi, ille de dil bilmesi gerekmeyen Türk okuruna ne gibi bir esin getirebilir?

Sanırım en iyisi, genel bir edebiyat tartışmasını körükleyebilecek bölümleri seçmek. Bir de Leonard Woolf'un –ne de olsa bir koca o– "atladığı" bazı günceleri (yazarın günlük yaşamı, parasızlığı, tekdüzeliği, çevresindeki tiksinç burjuvaları, karı-kocalığın bitmez tükenmez sorunlarını, aydınlatıcı, esinlendirici küçük flörtlerini işlediği, *Virgina* olduğu günceleri) öne çıkarmak. *Mrs. Dalloway* romanında şöyle yakınıyordu başkişi: *"Bond Sokağı'ndan yukarı bu ağır, şaşırtıcı, ciddi ilerleyiş var yalnız, bu Mrs. Dalloway olmak; Clarissa bile olmamak: bu Mrs Richard Dalloway olmak."*

Bir yazarın içdünyasını aydınlatmada, onun yanıbaşında yaşamış bir yakınıyla onu baştan beri ilgiyle izlemiş uzak bir okurun işbirliği yapmaları şart gibi geliyor. Leonard Woolf'a "Mrs. Woolf" düşüyor bu bölüşmede; bana, "Virginia"

Azala Azala

Uzun süredir bir gazeteye kitap eleştirisi yazmazken *Sebastian Knight'ın Gerçek Yaşamı*'nı okuyunca dayanamadım, hemen kaleme sarıldım. Bu kısır edebiyat ortamında ne Nabokov'un dipdiri yazarlığını görmezden gelebilirdim ne de Fatih Özgüven'in özenli çevirisini. Yazımın *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanışından iki üç gün sonra Cumhuriyet Kitap Kulübü Katalogu geldi. Orada da, *Dön Geri Bak* başlığı altında yeni basımları birlikte yapılan iki öykü kitabım üstüne Fatih Özgüven'in bir tanıtma yazısı vardı.

Bir rastlantı mıydı bu? Keşke olsaydı...

Edebiyat ortamının dışında kalmış bir yazar ya da okur olsaydım, doğruyu söylemek gerekirse, karşılıklı bir pohpohlama kokusu alırdım bu rastlantıdan. Alışmışızdır yıllar yılı; birbirlerini tutan ve tutmayan yazarlar/eleştirmenler vardır. Bu tutma ve tutmamayı bazan öylesine ileri götürürler ki birbirlerini hiç okumadan yapıtları üstüne kesin yargılar verirler. Daha doğru bir deyişle, önyargı verirler.

Bir dereceye kadar anlaşılabilir bu tutumları. Ülkemizde yetişilemeyecek kadar çok sayıda kitap-dergi yayımlanıyor; ister istemez bir seçme yapmaya zorlanıyorsunuz. O zaman da ilk birkaç yapıtından tat alamadığınız yazarları -çok gerekmiyorsa- okumamayı yeğliyorsunuz. Hele sözkonusu yazar, "yeni" yani değişebilir, gelişebilir bir yazar olma niteliğini çoktan yitirmişse, siz de edebiyat yapıtında anlatılan kadar *anlatımın*

önemi üstünde duracak ergenliğe varmışsanız, saatlerinizi alacak ve yine düş kırıklığıyla sonuçlanacak bir okuma serüvenine kalkışmazsınız tabii. Yalnız bu tavra hak kazanmak için üstüste düş kırıklığına uğramış olmanız, artık okumamaya karar verdiğiniz yazarın ne yazacağını kestirebilecek kadar onu tanımanız gerek, başkalarının eleştirilerinden etkilenmeden kendi fikrinizi edinmeniz, önyargınızı "yargı" haline getirebilecek kadar emek harcamanız.

Eleştirilerini dile getiren bir yazarın/eleştirmenin, bir yapıta "Çok güzel bence" ya da "Çok kötü bence" demesi elbette yetmez. Beğenisinin *kendince dürüst*, ayrıca *herkesçe tutarlı* bir hesabını vermesi de beklenir. Diyeceğim, okuru önyargılarınızla uzun süre oyalayamazsınız. Peki demin sözünü ettiğim rastlantıları neye borçluyuz?

Diyelim, yeni bir ürün verdiniz. Kaç kişi çıkar sizin ürününüzü değerlendiren, –değerlendirmeyi bırakalım– okuyan? Konu, ister istemez belli adlar çevresinde düğümleniyor, onlar da üçü beşi aşmıyor. Üründen yana bu kadar bereketli, ürün üstüne düşünmede bu kadar kısır bir ortam gerçekten ürküntü veriyor kişiye! Ne gariptir, bu kısırlık, dost çevrelerine de sıçradı. Azala azala yaşıyoruz. Öyle ki dostluk ettiğimiz, sevdiğimiz kişiler, *zaten* işlerini sevdiğimiz yazarlar, eleştirilerini benimsediğimiz, önemsediğimiz eleştirmenler. Anlaşılan uzun bir süre, kıstırıldığımız çemberi inatla savunarak birbirimiz üstüne yazmak zorunda kalacağız. Azala azala. Ama "yeni"lerden aramıza katılanlar çıkacak zamanla. Çünkü hizip değil bu sanıldığı gibi, zorunlu bir dayanışma ve edebiyat adına.

Olur mu, Olur

14 Mart

Sabah sabah eve üç polis doluştular. Ellerinde telsizler.

Ne oluyor, diye sormama kalmadan geliş nedenlerini yarım yamalak söylediler: cinayet masasından geliyorlarmış! Tanıklığıma başvurmak zorundaymışlar; "tanık" sözcüğünü "sanık" gibi vurguladılar. Bir fotoğraf uzattılar hemen, bu adamı tanıyor muymuşum? Ben ki uzun zaman görmediğim bir tanışı bile hemen çıkaramam... Belleğimi var gücümle zorlayıp zaman kazanıyormuş izlenimi vermemeye çabalayarak buldum sonunda yüzün kimliğini.

Bir hafta önce oldukça resmi bir tanıdık, bir iş görüşmesi için kapıdan uğramıştı. Çok saygı duyduğu bir ağabeyiyle buluşacakmış ama çok gecikmiş. Acaba bir telefon edip kendisini bizim evden almasını isteyebilir miymiş arabayla geçerken? Tabii. Özel arabasıyla gelen birine Talimhane girişini telefonda uzun uzun tarif etti, her ihtimale karşı telefon numaramı da verdi.

Sözkonusu bey, fazla gecikmeden bir buket çiçekle uğradı. Birlikte yemeğe çıkacaklarmış, beni de çağırdılar nazikçe. Ama ben genelde yemeğe çıkma önerilerini, özellikle az tanıdığım kişilerin yemeğe çıkma önerilerini hemen kabul etmediğimden (demek bir bildiğim varmış!) evde kaldım. Giderlerken o beye bir de kitap imzaladım isteği üstüne: Fotoğraftaki beye...

Esrarengiz bir cinayete kurban gitmiş üç gün önce. Kendisini son görenlerden biri benim, biri de işadamı tanıdığımız. Buraya kadar doğru. Eve, yani cinayet mahalline tespite gidildiğinde, benim imzalı kitabım bulunmuş kitaplıkta (beyin edebiyata pek düşkün olmadığı, bana kitap imzalatmakla incelik yaptığı belliydi zaten), özel telefon defterindeki son adres de benim adresimmiş. Buraya kadar da doğru.

Gelgelelim polisler, yalnız yaşayan bir kadın olup olmadığımı soruyorlar, çocuğum var mıymış, adamın telefon defterinde birtakım marjinal şöhretlerin numaraları da bulunuyormuş.

Saçlarım sabahın bu saatinde oldukça dağınık, evde sabahlıkla dolaşıyordum; polisler gelince giyindim. Odada ne var ne yok? Gerçi tertipli bir oda ama duvarlardaki resimler, totem ve maskeler, kenar-köşedeki biblolar, hele sepetteki dergiler hesaba katıldığında onların gözünde hiç de mazbut bir oda sayılmaz. Tüh!

Çay içerken evimi ve kendimi onların gözünden inceliyorum. Benim "katil" olmamı düşünmüyorlar gerçi ama tanıdıkla şubede yüzleşmem gerekebilirmiş. İriyarı bir adam mıymış tanıdığım? 1.80 boyundaki adama ufak tefek denilemez ama şu anda "iriyarı" demenin de bir başka anlamı var: maktul, boğularak öldürüldüğüne göre...

Bir süre olasılıkları tartmalarına katıldım, ipuçlarını birlikte değerlendirdik; yazarların *isterlerse* iyi birer katil olabileceklerini söylediklerinde içim rahatladı ancak. Beni ellerinden geldiğince rahatsız etmeyeceklerdi, söz verdiler. Gittiler.

Cinayetin aydınlığa kavuşup kavuşmadığını bilmiyorum. İlk iş, kendi telefon defterime baktım, kimler vardı? Sonra yaşadığım evi inceledim: eğilimlerimi bu kadar açıkça yansıtmasına şaştım. Bu toplumda istenirse her eğilimimde bir suç belirtisi bulunabileceğini kavramam acı verdi.

Sözlük'ten Dedikoduya

Behçet Necatigil, yıllardır alanında tek-tük örnekten biri olarak kalan *Edebiyatımızdaki İsimler Sözlüğü* çalışmasının giriş yazısında şöyle diyor: *"Bu sözlük, başlangıcından bugüne, edebiyatımızın çeşitli dönem, akım ve kümeleşmelerinde adı en sık geçen sanatçıların çoğunun hayat ve eserlerini ana çizgileriyle derlemeye çalışıyor."* (1. bası Aralık 1960). Ekim 1980'de yayımlanan 10. basıda, şairin Kasım 1977 tarihli tanıtma yazısı yer alıyor: *"... on yedi yıldır bu sözlüğün büyük bir ihtiyacı karşıladığını gördük. Başlangıçta ancak öğretmen ve öğrencilere edebiyat derslerinde bir kılavuz olur diye düşünmüştük. Ama bu çizginin de ötesinde, örnek ve kaynak olduğumuz besbelli..."* Sonra da Necatigil bildik çelebiliğiyle, bu tür çalışmaların neden "noksan, yarım" kalmaya mahkûm olduklarını açıklıyor.

Geçende 10. basıya gözatıyordum. Şairin ölümünden sonra "Ailesi" hazırlamış yayına; yardımlarını esirgemedikleri için Doğan Hızlan'a ve Ali Tanyeri'ye teşekkür ediyorlar. Birden şeytan dürttü, yeni haliyle sözlüğü bir daha incelemek istedim. Doğal karşılanabilecek bir bencillikle önce kendi adıma baktım. Doğum yeri, tarihi, bitirilen okullar, yayımlanmış kitaplar gibi zaten değiştirilemeyecek bilgiler yerli yerindeydi eskisi gibi. Yalnız, eski basıdaki *"Turgut Uyar'la evleninceye kadarki yazılarında R. Tomris imzasını kullanıyordu"* tümcesine bir ek konulmuştu: yazarın ilk iki evliliğinin kimlerle olduğu. Bence Necatigil'in verdiği ilk bilgi yeterliydi. Çünkü Tomris Süreya (ya da Seber) imzasını hiçbir yazımda

kullanmadım – Cemal Süreya ile evlenmediğim için zaten kullanamazdım da. Tamer imzasıyla da iki üç çevirim yayımlandı ama *Sözlük*, yazarların çevirilerini kapsamına almıyordu zaten. Üstelik o imzaları kullanmış olsam bile, ad sayıp dökmeye ne gerek vardı?

Necatigil, belki erkek yazarların soyadı değiştirmedikleri gerçeğini de gözönünde tutarak kadın-erkek bütün yazarların değişik dönemlerdeki çalışmalarını adım adım izlemek isteyen edebiyatseverlere ya da edebiyat tarihçilerine yardımı amaçlarken önceleri kişisel yaşama girmeme saygısını göstermişti, imzaların ya da takma adların dökümüyle yetinmişti. Neydi bu değişiklik?

Sevgi Soysal maddesine baktım hemen. Evet, onun da kimlerle evlendiği ince ince anlatılıyordu. Leyla Erbil, Adalet Ağaoğlu, Nazlı Eray ise –eşleri edebiyatçı olmadığı için herhalde– ne evli görünüyorlardı ne evsiz.

Denebilir ki, yeni *Sözlük*, yeni bir yöntem izliyor, *edebiyatçı eşlerin* birbirlerinin yaşamlarını ne yönde etkilediklerini göstermek istiyor okura. Ama *Sözlüğün* en son basısında bile Ülkü Tamer'in, Turgut Uyar'ın, Özdemir Nutku'nun ya da Başar Sabuncu'nun kimlerle evlendiklerinden sözedilmiyor; onlar da evsiz. Demek biz kendi kendimize evlenmişiz de kimsenin haberi olmamış. Saygısızlığın bu kertesi kişiyi üzüyor.

Gelecek basıda telefon numaraları da mı eklenecek adreslerle birlikte? diye düşünüyorsunuz. Bir sözlüğün bir dedikodu kılavuzuna dönmesi, toplumumuzun aydın kesiminde bile kadına /kadın yazarın kişisel yaşamına duyulan saygı(!)'nın ibret verici bir belgesi.

Genç Adamın Yüzeysel Bir Portresi

26 Nisan

Aydın Emeç, hep yerindeydi; ben de yerimdeydim. Yani ne zaman istesek bir öğleüstü *"güzel"* bir lokantada yine buluşabilir, her zamanki gibi edebiyatın sorunlarını, ülkemizdeki durumunu konuşabilirdik, hırlaşabilir, katıla katıla gülebilirdik. Oyunlarımızdan biri *"Sen ölsen, arkandan kimler yazar? Asıl, kimlerin yazmamasını isterdin?"* oyunuydu. Bir gün bu şakanın kara mizaha dönebileceğini, Aydın Emeç'in okuyamayacağı -ikimizin de pek sevmediğimiz- bu tür yazılardan birini yazacağımı nereden bilebilirdim? *Durunca anlaşılır saatin kaç olduğu. "Güzel"* bir lokanta dedim, çünkü Aydın Emeç için estetik ve kültür, sonuna kadar bağlı olduğu bir değerler dizgesinin parçasıydı. Çok boyutlu bir kültürün, daha da önemlisi bir *"İstanbullu"* yaşama kültürünün son temsilcilerinden biriydi o. Güzel bir yerde, güzel bir yemek yemek, güzel bir dergiyi okumak, güzel bir romanı tartışmak, güzel bir yürüyüşe çıkmak... (Gittikçe çirkinleşen bir İstanbul'da son yıllarda nasıl yaşadığını düşünmeye çalışıyorum şimdi.) İsteyenler, özenle seçtiği ve özenle çevirdiği kitapları okuyarak onun içdünyasını ve dünya görüşünü biraz olsun anlayabilirler. Gerçek dostluğuna kabul ettiği üç beş kişiden biri sıfatıyla, o mutlulukla, biraz daha işleyeceğim bu portreyi, çünkü Aydın Emeç -bir zaman bir yayınevi sahibi olduğu halde- yazmaktan hep kaçındı; bizden tek esirgediği, zengin boyutlarını kestirebildiğim yazarlığıydı. Çevirilerini de imzalamazdı ya.

Nasıl biridir Aydın Emeç? Önce, onun gözünde her şeyin

şaşmaz bir adı vardır. Karısını kendi karısı olduğu için değil *Naziye* olduğu için sever; oğlunu *Ali Selim* olduğu için. Dostlarını da öyle. Hemen her sınıftan geniş bir dost çevresi olmasına, herkese eşitlikçi davranmaya çalışmasına karşın dost adlar, Selçuk Batur'dur, Ferit Erkman'dır, Celâl Üster'dir sözgelimi. Listeyi biraz daha uzatabiliriz. Pazartesi ya da cuma akşamları uğradığı meyhane, Yakup 2'dir. Yalnızsa, eve dönüş saati 20.30'dur. Bu ayrıntılara bakarak genç adamı katı ilkelere bağlı biri sanabilirsiniz. Çok yanılırsınız. Aydın Emeç, toplumun zorladığı katı kuralların hiçbirine yüzvermez, hiçbir ideolojiyle kıstırılamaz; onun uyduğu ilkeler, kendi ahlakı doğrultusunda koyduğu ilkelerdir. Yayınevi sahibi olmak, sanat sayfası yönetmek, yayınevi yönetmenliği yapmak gibi önemli sayılan başarılara (çelenklere mi desem?) gülüp geçer, ama üstlendiği işi, bu tür başarıları önemli sayanlardan çok daha büyük bir ciddiyetle götürür. Edebiyatla gerçekten ilgilenen bir çocuğun soracağı sıradan sorulara iki saatini verebilir de, şişirilmiş, şımarık bir ünlünün beş dakikalık kaprisini kaldıramaz. İlişkilerde kadın-erkek ayrımı gözetmez (yazarlıkta da). O kadarına ki, kadın dostları arasıra erkekmişler gibi davranılmaya razı olmalıdırlar.

Aydın Emeç, üstlendiği görevlerin hep profesyonelce bir *nesnellik* gerektirdiğini biliyordu; gönülden inanıyordu buna, uyuyordu. Bütün dürüst aydınlar gibi, göreviyle kişiliği arasında bir uyum, bir denge kurmaya, onu yürütmeye çabalıyordu, belki o yüzden yıpranıyordu. Hem ele avuca sığmaz, hergele, yakışıklı bir delikanlıydı, hem durmuş oturmuş bir yönetici. Alçakgönüllü, hoşgörülü bir bilgeydi, yine de *"düzmecelik"* kokusu alınca panter kesilebiliyordu.

"Bir sabah Aydın Emeç'siz bir dünyaya uyanmanın inanılmaz dehşetini ve öksüzlüğünü yaşadım," diyerek, önce ona fazlaca duygusal gelecek, ama sahiciliği üstüne biraz düşündükten sonra –önündeki kâğıtlara boyuna çiziktirdiği karalamalardan başını kaldırıp, burnunu kırıştırıp bir kahkaha attığında– *"Peki canım, yok bir yaramazlık!"* dedirtecek bir tümce kuruyorum.

"Kayık" çevirisinin iç kapağından bana seslenişine sığınarak:

"Hısımlığı oluşturan, bir tek kan bağları değil, yürek ve akıl bağlarıdır da. Ne dersin hısım?"

Bir Yarım Gün Yaratmak

7 Mayıs

Yazdıklarıyla, okurlarına yaşama sevinci verdiğine inanılan bir yazarsanız, bu özelliği kazanma adına kendinizi yıllar yılı nasıl eğittiğinizi, daha doğrusu farkında olmadan nasıl zorladığınızı okurunuzdan gizlememeniz gerekir. Vereceğim reçetenin yararlı olabilmesi için ne yazık ki, okurun da benim kadar inişli çıkışlı bir yapıda, göz-kulak-damak zevki işbirlikteliğine benim kadar duyarlı olması gerekiyor. (Nevrasteni, nelere kadirsin!) Bir de, arada sırada değişik içkiler ve kasetler getiren dostlarının bulunması tabii.

Baktınız ki "güzel bir gün" kendiliğinden gelmeyecek, siz de "her ilkbahar sabahı kırlara koşacak" kadar militan bir yaşama sevincinden yoksunsunuz, bu, kendi gününüzü kendiniz yaratmak zorundasınız demektir: bile isteye, eski deyişle "taammüden." Önce özel bir gün, bir yıldönümü, bir tatil günü seçmeyin derim; özel günleri özelleştirmek sanıldığından da büyük bir çaba ister çünkü. Bomboş bir gün de bulamayacağınıza göre sabahın ilk saatlerini ayırın kendinize, günü biraz olsun boşaltın. Uyanınca, yataktan fırlamayın sözgelimi, bir sigara yakın. (Nasılsa sigaranın uzun vadede vereceği zararın, sözgelimi bir *İcraatın İçinden* izlemenin ânında getirdiği ruhsal yıpranma yanında solda sıfır kaldığını biliyorsunuz.) Aman sakın ciddi bir gazeteye sarılmayın hemen. Çarşaf çarşaf anılar ve yinelenen incelemeler; yakın geçmişinizin, dolayısıyla geleceğinizin saçmalığı konusunda ipuçları verebilir. İş

olsun diye boyalı bir gazeteye de bakmayın, bu kere hâl'in saçmalığı karartır içinizi.

Bu arada sigaranızı bitirdiniz mi? Hadi kalkın bari. Duş yapmaya kalkışmayın, sular akmayabilir, sinirlenirsiniz. Kendinizi yarım gün için korumaya aldığınızı unutmayın; bir bardak radyasyonsuz sütle üç-dört bardak çay için. Can alıcı an gelip çattı işte: hangi müziği dinleyerek, hangi yazarı okuyarak gireceksiniz güne? Gustav Mahler dinlemek gibi bir çeki-düzenden, Wagner dinlemek gibi bir sıkı-düzenden kaçının bence. (Mozart "Amadeus" olalıberi, kendisini bir süre dinlememenizi anlayışla karşılayacaktır.) Ruh halinize göre ya Vivaldi iyi gelir ya Çaykovski. O kadarına kendiniz karar verin.

Evde amaçsızca dolaşmaktan, gereksiz işler yapmaktan kaçınmayın, ama "Sağlığım iyi, işimi iyi yapıyorum, çocuğum da hasta değil, aç-açıkta değilim" gibi ortalama sevinçlerle karartmayın günü; ortak mutlulukları birkaç saat sonraya erteleyin. Karar bekleniyor: klasik bir yazar mı seçeceksiniz, çağdaş, gözde bir yazar mı? Klasiklere karışılmaz ama çağdaş bir yazar seçecekseniz, bütün Latin Amerika yazarlarının ya da bütün Türk yazarlarının aynı kefeye konulabilecekleri yanılgısına düşmeyin: her iki durumda da arabeskten caza uzanan geniş bir seçenek listesi vardır önünüzde. Bence –klasik ya da çağdaş– önce sizi *yanıltmayan* bir yazar seçin. Benim deneyimime göre Cortazar'ı seçmişseniz cool-jazz eşliğinde martini içmeniz gerekir. Bu da iyidir, çünkü martiniyi hazırlamak 11'i bulacaktır. Seçilen mutlu kişi Borges'se, mandalina likörü ve barok müzik; Marquez'se, vermut (margarita bulabileceğinizi sanmıyorum) ve samba; Kundera ya da Berger mi, tango ve sek votka; James Joyce'sa viski ve country folk iyi gider. Yöntemimi keşfetmişsinizdir: yazarların ilk çağrıştırdığı müziği ve içkiyi değil, *ikincisi*'ni seçiyorsunuz ve böylelikle onlarla kuracağınız iç-dünyayla biraz sonra çıkacağınız dış-dünya arasında geçit hazırlıyorsunuz. (Kediniz varsa, onun somut sıcaklığını okşayın.)

Daha önce okumadığınız ama –nedense– pek umutlu olmadığınız bir yazarı okumada kararlıysanız cin-tonikten şaşmamalısınız. Yan etkileri fazla olmayan, olsa olsa baş ağrıtan

bir içkidir. (Evde aspirin var, değil mi?) Çabanızı kolaylaştırmak adına Shirley Bassey, Charles Aznavour, Edith Piaf gibi hafif ticari bir "ses" dinleyin. Ülkemiz yazarlarının neler eşliğinde okunabileceğine ilişkin önerilerim çok kişisel olabilir. Tek önerim, sabah saatinde rakı eşliğinde fasıl ya da iç kanırtıcı bir türkü dinlemenize yol açacak bir yazar seçmemeniz.*

Ama artık yeter, değil mi? Bu kadar mutluluk çok bile. Yetiştirilecek yazı var, çeviri var, bitirilecek bir öykü var. Şaka maka 12.30'u ve ikinci kadehi bulduk. Ya derli toplu giyinip işinizin başına geçin ya —hâlâ olmadıysa— yaşama sevinci temrininden vazgeçip koyu bir çöküntü yaşayın. Uyuyunca, hepsi geçiyor.

* Beni okuyacaksanız bir rom koyun lütfen (aslında rakıya da razıyım), bir de Billie Holiday (Hafız Burhan'a da razıyım). Sağolun!

Sevgi İçin Dört El Sonat

2 Haziran

Molina'yı çok özlüyorum. Özellikle geceleri, odamın duvarları iyice bastırdığında onun sesini, düşlerini, yalanlarını. Çocukluğumdan beri etkisinden kurtulamadığım *Yıldızların Çocuğu* masalını (yazarını bilemiyorum) anımsatıyor bana.

Masala göre, gökteki bir yıldızda yaşadığını sandığı bir çocuğa âşık bir yeryüzü –çocuğu varmış. Yıldızların çocuğu, gökyüzünde çiftçilik yapıyormuş; bir gün sabanıyla gök tarlasını biraz derin sürünce açılan boşluktan aşağı yuvarlanmış; yeryüzündeki çocuğun kollarını açarak ikizinin düşme hızını kesme çabası sonuç vermemiş.

Masalda iki çocuğun da cinsiyetleri belirtilmiyordu (bazan Türkçenin zenginliğine şaşmamak elde değil). Benim gözümde ikisi de "çocuk"tu gerçi, ama yeryüzündeki ben olduğuma göre kızdı da, gökteki kesinlikle kız değildi; gelgelelim çevremde gördüğüm erkeklere benzemiyordu, yumuşak, paylaşmacı bir oyun arkadaşıydı. Yaşamamı yönlendiren bir masal olsa gerek. Çünkü hiçbir zaman "dişi" rolünü oynayamadım; kadınlara özgü "kurtarma" saplantısından da çok küçük yaşta vazgeçtim.

"Kadınlar, işkenceye çok daha dayanıklı oluyorlar. En azından bizim hapiste olduğumuz dönemde öyleydi. Sanırım, dışarda sürüp giden gündelik yaşamla ilişkilerini daha dolaysız, daha sağlam kurduklarından. Oradan gelen seslere –bir kamyonun geçişine, bir tren düi-

düğüne, bir çocuğun ağlamasına– daha duyarlı olduklarından. Oysa kendilerini bir dünya görüşünün katı ilkeleri doğrultusunda yetiştiren erkekler, dışarıdan gelen seslere sağırlaşıyorlar, yaşama direnci verebilecek her çekimi burjuva alışkanlığı olarak yorumluyorlar çoğu kere; o yüzden de sözgelimi işkenceye alındılar mı, dış dünya bitiveriyor, bedenleriyle başbaşa kalınca daha çabuk çözülüyorlar."

Bunları söyleyen, otuz yaşlarında bir Türk kadını.

"Bak, erekler kadın gibi davransalar, işkenceciler de ortadan kalkar."

Bunu söyleyen de, Arjantinli yazar Manuel Puig'in *Örümcek Kadının Öpücüğü* adlı romanının baş kişilerinden haz-adamı Molina. Kadın ve erkek cinsel kimliklerini toplumun belirlediği ölçütlerle kabullenen, biraz da bu yüzden acı çeken bir eşcinsel. *"... İşte, bir erkeğin en çekici yanı şudur, harika yakışıklı hem de güçlü olacak ama üstünde durmadan, özentisiz. Bir de başı dik gezecek. Eyvallahsız." (...) "Kimsenin ağız kokusunu çekmeyecek, hiç kimsenin, en tepedekilerin bile... Ama dur, bu yeterli değil. Erkeği gerçekten erkek yapan, bunun da ötesinde birşey, karşısındakini küçük düşürmemekle ilgili, ne buyurarak ne de bahşişle. Dahası bile var, erkeksen eğer... Karşındakinin kendini küçülmüş, yerin dibine geçmiş hissetmesine izin bile vermeyeceksin."* Puig'in kendinden hep "kız" diye sözeden Molina'sı, bu saydığı özelliklerin tümüne sahip olduğunun farkında bile değildir. Zamana dayanıklı, beylik bir estetiğin ardındadır; düşleriyle oyalanarak zorlar hücresinin duvarlarını.

Sinema-dini dışında din tanımayan Puig, popüler kültürün en arabesk öğeleriyle besliyor romanını. Molina, hücredeşine ve kendine mırıldandığı filmlerde (gerçek ya da uyduruk filmlerde) hep başkadın rolünde görüyor kendini: Bazan, beli sımsıkı oturan, açık dekolteli simli tuvaletiyle yatlarda şampanya içiyor, derken kemanlar yükseliyor, kıyıda palmiyeler seçiliyor, bolerolar, tangolar gırla giderken o, gizemli, esrik bir dişi oluveriyor. Bazan da neredeyse "kör kemancının özverili bakıcısı genç kız" kimliğinde. Zaman zaman hücreyi paylaşan dostu anlamak, onun yaşamına, geçmişine ilişkin ipuçları yakalamak için anlattığı filmlere avlayıcı ayrıntılar, küçük tuzaklar katıyor.

Sık sık "Sana söylemeyi unuttum, kadın daha önce görünmüştü, orasını atlamışım" gibi sapmalarla anlattıklarına bir sahicilik tadı veriyor. Lana Turner, Ava Gardner, Linda Darnell, hatta Marlene Dietrich'i kişiliğinde birleştiren çağdaş bir Şehrazad o.

"Molina... Sen, erkeklerin hepsi kadın gibi davransalar işkenceciler ortadan kalkar dedin ya. Bir gerçek payı var bu sözünde, entipüften de olsa bir gerçek payı:" (...) "Demek istediğim, herhangi bir yoldan kadınlığını telafi etmek zorunda değilsin, kusur kapatır gibi, karşındakine iyilik falan ederek... Hele onun... İradesine boyun eğmek zorunda hiç değilsin (...) Kadın olmak için... Nasıl diyeyim... Bir martir olmak zorunda değilsin."

"Molina, söz ver bana, kimsenin seni itip kakmasına izin vermeyeceksin."

Bunları söyleyen de inanç-adamı Valentin. Yaşadığı rejime, egemen ideolojiye nefretle bakan, gönül verdiği dünya görüşüne hizmet dışında kendine bir erek, hatta kişisel bir yaşam hakkı tanımayan ciddi bir devrimci. Ser verip sır vermeyen bir örgüt üyesi. "Yüz kızartıcı bir suç"tan ötürü hapse atılmış, kendisiyle aynı hücreyi paylaşan apolitik Molina'nın özverilerini neden sonra değerlendiren bir kitap kurdu. O, kapandığı kitapları aracılığıyla duvarları aşmayı umuyor. Gerçek bir kitap kurduyla gerçek bir haz-adamı nerede birleşip bütünlenirler?

Puig'in romanına eklediği, Freud-sonrası uzmanların görüşlerini açıklayan dipnotları fazla uzun, gereksiz bulmuştum doğrusu. İnsanların belletilen katı cinsel kimliklerinden kurtulabildikleri an, gerçek ütopyanın bir ölçüde gerçekleşebileceğini imlediğini anlamıştım nasılsa. Ama yanılmışım.

Bugün, *Örümcek Kadının Öpücüğü*'nü videoda seyrederken bir metnin ne kadar yanlış yorumlanabileceğini, daha doğrusu nasıl çarpıtılabileceğini görüp ürktüm. Neden Molina yalnızca bir tek film anlatıyordu ki? Yönetmen, Nazizmi yermenin büyüsüne kapılarak Molina'nın düşlerine bir set çekmekte sakınca görmemişti. Valentin, şirret karısını sık sık azarlayan geleneksel bir koca; Molina, neredeyse kocasına hizmette kusur etmeyen bir mahalle dilberiydi. Bulundukları yerse, insanların iş-

kenceye alındığı bir hapishanenin hücresinden çok, bir *"boudoir"*a benziyordu. Yoksa düzgün bir devrimciyle sevişen bir eşcinselin *düzeleceği, doğru yolu bulacağı,* hatta bir dava adamı katına yükselebileceği mi denmek isteniyordu alttan alta? Puig'in Valentin'e söylettiği şu sözleri anımsatan bir kare bile yoktu sonda:

" Evet suç bende dedim, evet çok üzgünüm ne var ki böylesi üzülmenin bir yararı yok, çünkü bu yoldan öldüğü için, hakça bir dava uğruna canını verdiği için mutlu muydu, üzgün müydü, bunu yalnızca o bilebilir kesinlikle, ondan başka da hiç kimse bilemeyecek, hiçbir zaman (...) Bana sorarsan o kurşunlanmaya gönüllü çıktı, çünkü böylelikle bir filmin kadın kahramanı gibi ölebilecekti, hakça dava mava laflarına da boşver..."

Bir hücrede karşılaşıp sevgi için usul usul dört el bir sonat geliştiren, severek, anlayarak, sevişerek kişiliklerinin pek tanımadıkları öbür yüzlerine kavuşan bu iki kişiden biri, sonda polis kurşunlarına hedef olurken (belki de gök tarlasını fazla derin sürdüğü için) öbürü, işkencenin ve morfinin de etkisiyle artık kurmayı öğrendiği Molina-düşlerine doğru yol alacaktır:

*"Senden çok şey öğrendim Molina."**

Örümcek Kadın, bir-zaman filmlerinin değişmez vampı mıdır, yoksa soyadı *Arregui* (örümcek) olan ve kollarını açmakta geciken devrimci mi?

Gece ilerliyor. Seni arıyormuşum Molina. Hâlâ.

"Yağmur gibi söyle bana, bırak dinleyeyim."

* Çevirmen, sevişme sahnelerini atarken gereksiz bir oto-sansüre girmiş. (T.U.)

Anan-Anılan İlişkileri

"Zorunlu mu düşünmek
Her doğumda biraz biraz ölümü"
Edip Cansever*

12 Haziran

Genç bir arkadaşım Memet Baydur, ta nerelerden mektup yazmış, ortak dostumuz değerli şair Edip Cansever'in artık varolmayışının acısını paylaşıyor benimle. Mektuptan kısa bir bölüm:

" Son dört yılda yolladığı mektuplarına baktım. Koca bir deste. Şakalaşıyor benimle. Öğretiyor. İpuçları veriyor. Müsveddeler. Eleştiriler. Aferinler. Azarlamalar. Sırdaşlıklar. Açılmalar. Kapanmalar. Sevecen, ciddi, duyarlı, üzgün ama yüreklendirici bir ağabey gibiydi hep. Yazdığım her şeyi onunla paylaşıyordum. Sevmediği zaman, yenir yutulmaz şeyler yazıyordu bana. Hepsinde haklıydı. Bir oyunu ya da bir başka metni beğendiği zamansa bambaşka bir olay yaşanıyordu. Anlatması, yazması çok güç. Keyifle gülmesini anımsatan birşey...

Onu çok özleyeceğim.

Ama bunları neden yazıyorum sana? Hiçbir şeyi kanıksamadığımı anlatmak için. Ne ölümü ne de yaşamı. Ne yazmayı, ne de susmayı, hiçbir şeyi kanıksamıyorum. Belki kendini tüketen bir Nimbus olmaktır bunun bedeli. Bilmiyorum. Yalnızca gerçekten ve çok, pek çok üzgünüm. Bir kanadım daha kırıldı (...)"

Daha önce de dediğim gibi, anma günleri, anma toplantıları düzenlemekte oldukça aceleciyizdir de bir insanı anmak ne-

* Yıllardır her 15 Mart'a, doğum günüme yetişen, tek kopya olarak yazılmış yayımlanmamış anma-şiirlerinin birinden.

dense güç gelir. Belki anmak, sevgiyle, daha doğru bir sözcük bulacaksak vefayla ilgilidir de ondan. Andığınız bir kitap, bir yüz, bir dost olabilir, bir an, bir durum da olabilir. Ne olursa olsun geçmişinizle ilintili, şimdinizi hazırlayan, geleceğinizi biçimlendirendir. Ona bağlı kalırken biraz da kendi değerlerinize bağlı kalıyorsunuzdur. Birkaç örnek vermek gerekirse: bir yazı yazmak için elinizin altında olmasını şart saydığınız kitaplarınızdan eksik olmasını asla düşünmediğiniz *o kitabı* yerli yerinde bulamamaktır, o perişanlıktır. Yazı yazmanız için sizi sürekli yüreklendiren, haftanın en az iki gününü edebiyat üstüne konuşarak geçirdiğiniz bir dostunuza, bir gün öğleye doğru tam telefon edecekken, nasıl özlediğinizi söyleyecekken, birdenbire onun öldüğünü gerçekten kavramanızın çaresizliğidir. O kitabın, o yüzün, o dostun yokluğu, somut bir boşluk olarak yerleşir bedeninize. Bundan böyle; ve sürer. Bir bakıma anan, anılanla zenginleşir; anılan, ananla. Duyarlık açısından en zengin oldukları varsayılan bazı edebiyatçıların sanatçıların anıları –o tek boyutlu, kısır yazılar– anmayı, dolayısıyla yaşamayı, yaşamımıza süreklilik kazandırmayı bilemediğimizin elle tutulur kanıtları değil mi? (Değerli ölülerin üstüne alçaktan uçan akbabaların üşüşebilmesi o yüzden değil mi?)

Arkadaşım yurda dönüşünde Edip Cansever'e armağan etmek üzere aldığı "ham, işlenmemiş, henüz yarı değerli" taşlara bakarken şunları düşünüyor:

"Sanki Brezilya'da bir büyük dükkândayım ve çok değerli birşey çalmışım ve cebimde o değerli şey ve süresi dolmuş pasaportum ve kurşunkalemim ve iki sayfa yazı var. Sanki yakalanmadan dışarıya çıkmak istiyorum oradan. O zaman, neden çalıyorsun diye sorsa birisi... şimdi karşımda, pencerenin önünde duran yedi tane taş parçasını göstereceğim yanıt olarak. Bunun için... bunun için."

Mektubun bu bölümü, Sait Faik'i anma günlerinde Burgaz'da duyduğum paniği açıklıyor. Çünkü anmada yalnızca saygı yeterli değil, iyi niyet de. Andığınızla tavırdaş olmanız, dünyaya onun bakışıyla bakmanız şart. Onunla bu özellikleri paylaşmıyorsanız –ki zorunda değilsiniz– bırakın onu tavırdaşları ansın. Böylelikle soğuk, resmi bir ilgi gösterme sıkıntısın-

dan kurtulmuş olursunuz. Sözgelimi Sait Faik'in, büstü önünde saygı duruşunda (bir İstiklâl Marşı'nı söylemediğimiz kaldı) bulunulmasından hiç hoşlanmayacağını bilmek için onu ille de yakından tanımak gerekmez, yazılarını okumak yeter. Acaba Sait Faik yaşıyor olsaydı, o gün aramızda bulunsaydı, bir belediye başkanının açış konuşmasını neden sonra yapabildiği saat 15.00'e kadar beklemek zorunda kalmamızı nasıl karşılardı? Kötü bir kasetten dinlediğimiz ve çoğu kere anlamını bile sökemediğimiz birtakım anıların kendi kişiliğini ortaya koyduğuna inanır mıydı? Ya, bireyci miydi, toplumcu muydu, eşcinsel miydi, değil miydi gibi tartışmalara ne derdi acaba? İçine sevimli amatör coşkular serpiştirilmiş resmi ve politik bir düzenleme bozukluğunun onun içtenliğine yaraştığını belirten anma töreni düzenleyicilerine neler derdi?

Soruların yanıtlarını bildiğimden, dönüş vapurunu bekleyene kadar yarım saat içinde sekiz çay içtim.

"İşte böyle sevgili Tomris. Herkes bir yerinden lanetlenir, biz de belleğimizle lanetlenmişiz. Wittgenstein'ı bira markası zanneden güzelim insanların arasında dolaşmaya zorunluyuz kıkırdayarak... Gülerek ve üşüyerek..."

"Çok üşüdüm, kapatın şu pencereyi. Kapatın şu pencereyi artık."

Gerçekten.

Oyunlar

28 Haziran

Bazı oyunların çok tehlikeli olabileceğini bilen usta yazarlardan biri de Oğuz Atay'dı. Ama ilk bakışta bu kadar masum görünen yalın bir oyunun ne kadar tehlikeli olabileceğini sanırım güç kestirebilirdi. Katkılarıyla oyunu zenginleştiren, boyutlarını büyüten dostlara teşekkür ettikten sonra, uçuşa geçiyorum:

En ucuzundan bir siyah tükenmeziniz olduğunu varsayın. Ama bu tükenmezi size:

a) Sait Faik (oyunlarda tarih tutarlılığına yer yoktur nasılsa) ya da

b) Çiçek Pasajı'ndaki bir meyhaneci armağan etmiş.

Siz de kalemi, diyelim Polonezköy'de bir çay bahçesinde, masanın üstünde unutmuşsunuz. Ve çok üzülüyorsunuz. Bu üzüntünüzü, dostlarınıza anlattınız. Çevrenizdekilerden ne gibi yanıtlar alırsınız, ne gibi tepkiler görürsünüz?

Oyunun en önemli öğeleri kalemin ucuz, unutulduğu yerin uzak olması. İsterseniz, önce soylu yanıtlarla tepkilerden başlayalım. Sizi çok seven, cebinde yeterli para ya da altında araba olan, ayrıca araba sürmekten gocunmayan bir dost, konunun üstünde pek fazla durmadan, en kısa sürede kaleminizi bulup size getirecektir. (Taksi parasını bir yana bıraksak da, sizin için Polonezköy'e gidecek kaç kişi çıkar çevrenizde?)

Çıkar. Hiç değilse, cefayı, sefaya dönüştürmeyi bilen gönül

insanlarından çıkar. Onlar, hemen bir program yapmak, hep birlikte, sözgelimi o hafta sonunda Polonezköy'e bir gezi düzenlemekten yanadırlar. Böylelikle, bir taşla iki kuş vurulacaktır. (İyi ki çevremde, böyle kişiler var. Tek tehlike, gezinin sonunda kalemin yine orada unutulmasıdır.)

Üçüncü tür olumlu tepki, "tembel sevecen"lerden gelir. Kadehlerini kalemin ölümüne kaldırıp gönlünüzü alır, üzüntünüzü ustalıkla geçiştirirler.

Ne yazık, sıra en sık rastladığımız tepkilere geldi:

Sevimsiz eğilimlerde başı çeken, kalemi armağan eden *kişiyi* eleştirmek, böylelikle belli bir özre sığınmaktır. Sözgelimi, Sait Faik, sanıldığı kadar önemli bir yazar değildir. Ya da o meyhane, son günlerde eski havasından çok şey yitirmiştir vb. Tartışma giderek büyür; kişilik, inanç, ödünsüzlük, toplumun değişmesi sorunlarına doğru uzar gider. Tam bu sırada, ateşli bir Sait Faik hayranı, sorunu en kolay yoldan çözmeye (ya da çözmemeye) kalkışır. Polonezköy'de on yıldır görüşmediği bir tanıdığı vardır. Ona telefon edecek, çay bahçesine gitmesini, kalemi arayıp bulmasını sağlayacaktır. Bindebir olasılıkla kalem bulunur, gelgelelim dönerse, o günün Türk edebiyat tarihine, "Sait Faik'in kaleminin bulunduğu gün" olarak geçmesi, bu iyiliğin de sizin başınıza sık sık kakılması işten bile değildir. (Evet, keşke kalemden hiç sözetmeseydiniz...)

Başka bir öbekte, *kalemi yitirene* yönelik eleştiriler yer alır. Kalem özrüyle kıyasıya eleştirilirsiniz. Dağınıksmızdır, savruksunuzdur öteden beri. Bu özelliğinizi bile bile neden değer verdiğiniz bir kalemi yanınızda taşıyorsunuzdur? Zaten geçen yıl da çakmağınızı bir yerde bırakmışsınızdır. Üstelik dostunuz, bu pireyi deve yapma huyunuzdan bıkmış usanmıştır. Yeri geldiği için söylüyordur da... Hem çağdaş bir insanın saçma sapan bir kaleme takılması anlaşılır iş değildir. Bu eleştiri süresince, kalemin tarihsel gelişimi, kalem çeşitleri, dünyada yeni üretilen kalemler üstüne geniş bir bilgi dağarcığı edinirsiniz. Japonca yazılmış bazı broşürlere gözatmanız bile istene-

bilir. (Bu tür tartışmalar, özellikle evlilik ilişkisinde bir altdil oluşturur).

Bu arada bunca kıyasıya eleştirilmenize razı olmayan biri girer devreye. Size kendisi için anı-değeri taşıyan, eski, çok pahalı bir kalem armağan eder. Bir başkası, bakkala gidip yitirdiğiniz tükenmezin aynısını alıp getirir. Bir başkası, sizi çok yakından tanıdığı için dağınıklığınızı bilmektedir, kalemi masada unuttuğunuzu görmüş cebine atmıştır, ama konuşma boyunca susarak sizi kendinizle yüzyüze getirmeyi düşünmüştür. Buyrun kaleminizi!

Ömer Seyfettin, *Diyet* öyküsünü böyle bir serüvenin sonunda mı yazmıştı, bilemem. Tek bildiğim, bir öykücüye bu tür oyunların çok yararlı olduğu. Yalnız öykücüye mi? Bu geniş yelpazenin neresinde durduğunu merak eden herkese. Soran ve yanıtlayan açısından.

Tek Tip Kuşak Özlemi

Çevremizdeki çocukların ve gençlerin öğrenim görmek adına katıldıkları maratonlar hepimizi o kadar derinden etkilemiş olmalı ki, bu konuda uzun uzadıya düşünmekten kaçınıyoruz (ben de bir kerecik değinmişim); neler yapılabileceğini, nelerin zorlanabileceğini kestirmeye çalışmaktansa olanı biteni yazgının bir cilvesi diye kabul ediyoruz.

Hemen her gün yaşanan sınav heyecanları, gerginlikler, beklentiler, gereğinden çabuk yorgun düşürdü bizi. Kolay mı? Önce, çocuğa bir ilkokul seçeceksiniz: öğrenim konusu sizi ilgilendiriyorsa bu ilkokul, çocuğun yabancı dille eğitim veren bir üst okula geçmesini sağlama alacak bir okul olmalı. Bütçenize ve hayal gücünüze göre, yavrunuzun cehennemini kurslar, özel öğretmenlerle daha zenginleştirebilirsiniz. Sıra, lisenin seçilmesindedir, daha doğru bir deyişle iyi bir liseye kapağı atabilmektedir. Girdiğiniz çarkın hakkını vermek için yeni kurslar, yeni dershaneler vardır önünüzde. Amaç, çocuğunuzun iyi yetişmesidir ya. Bu arada, yüksek okullarımızın çoğunun son yıllarda nasıl gerilediğini, öğretim düzeyinin ne kadar düştüğünü, araştırma yapma olanaklarının nasıl esirgendiğini pek düşünmemeyi yeğlersiniz. Hatta, çocuğunuz istediği üniversiteye girip istediği uğraş alanında sivrilse bile bu toplumda ne gibi küskünlükler yaşayabileceğini, nasıl çaresiz kalacağını da görmezden gelirsiniz, yalnızca bir yabancı dil öğrenmenin bile önemli bir güvence olduğu düşüncesiyle oyalanırsınız.

Ama şimdi biraz sıkı durun lütfen. Aşağıya tanınmış ve güvenilir bir dershanenin hazırladığı deneme sınavı sorularından birkaç örnek alıyorum. Bu örnekler saymakla bitecek gibi değil de, ben kendi beğenime uyanları seçtim. Umarım siz de üstünde kafa yorarsınız.

Soru 148 (...) *Ve insan anılaşmamış anılarında yaşamını sürdürür, çünkü hayatın kara tahtasına yazılıp da siline siline yokolan tebeşir çizgileri bellektedir, yürekte değil.*

(Bu anlamlı sözlerden sonra soru geliyor.) *Bu cümlelerle aynı anlama gelen cümle aşağıdakilerden hangisidir?*

A) Dün kesilen soğan gözleri yaşartmaz.
B) Gözyaşları da kurur.
C) Rüzgâr en ıslak çamaşırı da kurutur.
D) İnsan geleceğe bakarak büyür.
E) Anılar aklımızın bileği taşıdır.
(Doğru yanıt: E)

Bir başka kitapçıktaki soru 15:

" ise mutlaka insanı anlatacak. Yani kendini anlatacak. Hiçbir sanatçı onun kadar konusuyla içli dışlı değildir. İstese de vazgeçemez ondan." Paragrafın ilk sözcüğü aşağıdakilerden hangisidir?

A) Şair
B) Romancı
C) Ressam
D) Müzisyen
E) Heykeltraş
(Doğru yanıt: B)

23 numaralı bir soru:

Aşağıdakilerden hangisi betimlemenin (tasvir etme) "öykü bütünlüğü" içindeki görevlerinden değildir?

A) *Öykünün özünü yansıtması*
B) *Olayın anlaşılmasını sağlaması*
C) *Tiplerin oluşturulması*
D) *Olay çevresini belirlemesi*
E) *Anlatım biçimini sezdirmesi*
(Doğru yanıt: E)

Soru 16:

"Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi söyle böyle bir söz"

Şeyh GALİP

Yukarıdaki beyitte anlatılmak istenenlere ve anlatım biçimine aşağıdakilerden hangisi benzemektedir?

A) *"Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mahım*
Kurbanın olam var mı benim bunda günahım." (Nahifi)

B) *"Bende yok sabre mecal*
Sende vefadan zerre." (Nabi)

C) *"Gül gülse daim ağlasa bülbül acep değil*
Zira kimine ağla demişler kimine gül." (Zati)

D) *"Mal sahibi mülk sahibi*
Hani bunun ilk sahibi." (Yunus EMRE)

E) *"Ağır ağır çıkacaksın ki bu merdivenlerden*
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak." (Ahmet HAŞİM)

(Doğru yanıt: D)

Soru 24:

Dali, bütün ustalık çeşitlerini bilmesine karşın, ancak çağının akımları içinde değerlendirilebilir. Picasso ise, hem eski, hem yeni olabilmekle zamana bağlı kalmaktan kurtulmuştur. Picasso sizi size, Dali ise kendine baktırıyor...

Paragrafta vurgulanan düşünce aşağıdakilerden hangisidir?

A) Picasso'yu Dali'den üstün kılan hem eski hem de yeni konuları işlemesidir.

B) Dali'nin yapıtları biçim yönünden Picasso'dan üstündür.

C) Picasso'nun yapıtlarının üstünlüğü 'insan'ı evrensel biçimde işlemesindendir.

D) Dali de, Picasso da dahi sanatçıdır.

E) Picasso ile Dali karşı karşıya getirilemez iki usta sanatçıdır.

(Doğru yanıt: C)

Daha ne örnekler bulabilirsiniz... Orhan Veli ile A. Muhip Dıranas'ı, Mevlânâ ile Yunus Emre'yi güreşe çağıran, Yaşar Kemal'in "soylu eşkıya"sı İnce Memed'i, Billy the Kid ve Jesse James gibi "soylu haydutlar"la akraba sayan ne örnekler.

Görüldüğü gibi, sorular hep bir değer yargısıyla ya da kimden alıntılandığı belli olmayan bir "inci"yle başlıyor. Sonra da öğrencinin mantığını, ufkunu ya da bilgisini açmak özrüyle bu verinin üstünde türlü cambazlıklar yapılıyor. Soruların belirgin özelliklerinden biri, olumsuz olarak sorulup kafa karıştırmaları.

Gençlerin bazı değer yargıları üstüne düşünmeleri değil amaçlanan, *birilerinin* değer yargılarını benimsemeleri. Tek tip düşünen, tek tip tepki veren bir kuşak yaratmak.

Yazarlara rica ediyorum. Bu kitapçıklardan edinip soruları çözmeye çalışsınlar. Benim danıştığım yazar dostların hepsi sınıfta kaldılar da... Kitapçıkları karıştırırken –benim gibi– *kendi* yazdıkları birtakım metinleri belli bir ideolojiyi pekiştirmek için değiştirilmiş, eklentilerle süslenmiş bulurlarsa şaşmasınlar, üzülmesinler. Her şey çocukların ve ülkenin yararına.

Gerçeğin Şaşırtıcı Kurgusu

14 Temmuz

Yazmanın ve yaşamanın güçlüklerini bildiğinizi sandığınız bir anda bazan küçücük bir olay, bütün bildiklerinizi yeniden gözden geçirmenizi gerektirebiliyor.

Bir arkadaşım, yeni taşındığı evi derleyip toparlarken ev sahibinin bıraktığı üç beş eşya arasında bir defter bulmuş. Ortaokul yıllarında bir zamanlar çok tutulan, "En çok hangi rengi, hangi çiçeği, hangi yazarı seversiniz?" türünden sorularla, bütün sınıfı dolaşan anı defterlerinden biri. İçinde fotoğraflar, desenler, dizeler de var. Bu konulara merakımı bildiğinden, arkadaş tutmuş bana getirmiş o defteri.

Klasik sorulara genellikle klasik yanıtlar verildiğinden, defteri dolduranların kişilikleri üstüne fazla bir bilgi edinemiyorsunuz ama 1940'ların Türkiyesi, o dönem gençlerinin genel eğilimleri hemen gün ışığına çıkıyor. Yurt, bayrak ve ulus sevgisi, yurda hizmet bilinci yine ön planda. Kadınların öğretim görmeleri, yine de "evlerinin kadını, çocuklarının anaları" olmayı yeğlemeleri gibi öneriler o dönemde de yaygınmış. Arasıra cılız ve romantik bir ses, aşktan sözediyor. Kişinin asıl içini burkan, şimdi nerelerde nasıl bir yaşam sürdükleri bilinmeyen bu insanların yazılarındaki, desenlerindeki özen; o ihtiyar gençliklerinde de yaşamdan birşeyler beklemekten caymadıklarını gösteriyor bu özen.

Deftere gözatarken bazı kişilerin özel yaşamlarına rastgele dalmanın getirdiği tedirginliği duyuyorsunuz. Tam bu tedirginliği atmaya çalışırken çok sevdiğim, çok yetenekli bulduğum gencecik bir kız –komşum– uğradı. Onun da ilgisini çekti defter, bakmak istedi. Sayfaları karıştırırken dondu birden. Fotoğraflardan biri, kendisi doğduğu yıl şehit düşen babasının fotoğrafına çok benziyormuş. O el yazısının da babasının olduğundan eminmiş. Yıl da tutuyormuş okul da.

Olayın sonunu istediğiniz gibi bağlayabilirsiniz; defterdeki yüzün gerçekten o baba olup olmadığı neyi değiştirir ki? Genç kızın o anda yaşadığı sarsıntının boyutunu mu? Bu abartılı olayın gerçekliğini mi?

Benim o andaki tek kaygım, "baba"nın kendi mitolojisine ters düşecek sözler etmiş olabileceğiydi: bugün de "karısına bağlı, genç, yakışıklı, dürüst bir erkek" ailesinin gözünde. Böyle sıradan bir anket defterini biraz atakça doldurma havasına girdiyse, ilerde kendi mitolojisinin geriye doğru silinme tehlikesiyle karşılaşacağını o yıllarda nasıl kestirebilirdi? (Bütün mektuplarınızı, gençlik anılarınızı yakın derim. T.U.)

Bu olayı öykü olarak yazsaydım, kaç kişi inanırdı gerçek olduğuna? Gerçek yaşam bazan edebiyatı öylesine zorluyor ki. Sözgelimi, ben böyle bir öykü okusam, yazarın fazla yerli film izlediği, fotoroman okuduğu, düşgücünü sudan olaylarla yorduğu kanısına varırdım. Hangi sıfatla anarsam anayım, bence hiçbir tür gerçekçiliğe girmezdi bu metin. Oysa gerçek olduğu gün gibi ortada. Ama edebiyatın *ayrı* bir gerçeği olduğu da bir o kadar açık. Balzac, Stendhal, Kafka gibi yazarlar, bu ikisini kaynaştırmanın, bağdaştırmanın yollarını ararken, çağdaş yazarlar kadar ter dökmüyorlardı kuşkusuz. Alan boştu daha; sözcükler eskimemiş, aşınmamıştı. O sözcükleri yerli yerine oturtmaya, duyarlığı kavramaya hazır bir okuyucu kitlesi de duruyordu karşılarında. *Goriot Baba*, gerçek yaşamda da vardı o okurun gözünde, gerçek edebiyatta da. Çağdaş okursa, bu yazarların gerçeğini, "o günün gerçeği" olarak değerlendiriyor, ama günümüz yazarına gelince, ondan başka birşey bekliyor, şimdi yaşananı.

Günümüz yazarının seçimindeki güçlüğün kaynağı da burada. Birtakım yüzdeyüz gerçekleri, aşınmış, kalıplaşmış olduklarını bilse de, sırf gerçeğe duyduğu saygıdan ötürü yeniden işleyecek mi, yoksa onlardan medet ummadan kendisi bir başka gerçeklik mi yaratacak, yani kuracak? Borges, Nabokov türünden yazarlar, ikinci yolu seçiyorlar. Okuru bir tartışmaya, gerçeklerden gerçek beğenmeye çağırıyorlar; "gerçekçilik-mirasyedicisi" gibi davranmayı, ola ki yediremiyorlar kendilerine. (Ama bu kadar sık yinelenen bir sözcük anlamını yitirebilir; bir süre –önerim tartışılabilir de olsa– "doğru" sözcüğünü kullanalım. Edebiyatta doğru-gerçek ilintisini bir başka yazıya bırakalım.)

Evet, doğruyu söylemek gerekirse, gündökümü gibi düpedüz "yaşanan gerçek"ten yola çıkan bir metinde, şu önünüzdeki metinde bile, bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldım. Kişileri incitmek pahasına doğruyu yakalamaya çalışan bir yazar olmadığımdan belki. Genç kızın adını vermedim, taşman arkadaşımın adını da, defterdeki subayın adını da, okulun adını da.

Bu noktada sözü Borges'e bırakmak en iyisi. *Emma Zunz* öyküsü şu sözcüklerle bitiyor:

"Aslında bu öykü inanılmaz bir öyküydü gerçekten. Yine de özünde doğru olduğundan herkesi etkiledi. Emma Zunz'un tınısı doğruydu, utancı doğruydu, kini doğruydu. Uğradığı saldırı da doğruydu; yalnızca durumlar yalandı, zaman yalandı, bir de birkaç özel ad."

Bir Dergi Çıkaralım (mı?)

Başlığı okuyan, bir sanat-edebiyat dergisi çıkarmaktan sözettiğimi düşünebilir. Çünkü nicedir, gerçek anlamda bir sanat-edebiyat dergisi yok ortalıkta. Belki aslında o derginin yeri de yok, gereği de. Olsaydı, hiç kuşkusuz boş bırakılmazdı bu alan.

Okur, bu noktada şöyle diyebilir: "Sanki vazgeçilmez bir günlük gazete var mı?" Yanıtım aynı olacak: "Belki onun da yeri yok bu ortamda." Anlaşılması güç bir dönemden geçiyoruz. Okunabilir gazeteler; izlenimlere boğulalıberi günübirlik olma özelliğini yitirdiler. Bu tür yazılara ilgi duyuyorsanız, gazetenin o bölümlerini kesip biriktirmeniz, ilerde kitap okur gibi okumanız yetiyor. (Zaten bu yazıların toplandığı kitap ay sonunda elinizde, o başka.) *Asıl* günübirlik haberleriyse hafta sonunda, haftalık haber-yorum dergilerinden izleyebilirsiniz. Onların haber dağarcığı çok daha zengin, ayrıca haberin çevresini, zekice sorulmuş sorularla genişletmeyi başarıyorlar. Bir anlamda gazeteler dergileşmiş oluyor, dergiler gazeteleşmiş. Bu yetmiyormuş gibi haftalık dergilerle aylık magazinler, edebiyat alanına da el attılar bir süredir. En hızlı tartışmaları, yazışmaları orada izliyoruz. (Tabii dergiye bir renk kazandırmak amacıyla). Edebiyatın bu tür dergilerde bir renk olmasına fazla karşı çıkmıyoruz anlaşılan. Neden derseniz, çok sattıklarını her fırsatta açık açık belirten, bununla övünen dergilere, yazarlar olarak ayaküstü ve bedava yanıtlar vermekten pek gocunmadığımızdan. Sözgelimi işçi haklarının ateşli savunucu-

suyken, *yazar* sıfatıyla telif hakkımızı istemekten utanmamızdan, çekinmemizden.

Biz, yine de böyle bir dergi çıkaracağımızı varsayalım. Önce düzgün Türkçe konuşan, derli toplu giyinen, cana yakın, edebiyata tutkun (ya da gazetecilik oynamaya düşkün) ve elbette düşük ücretle çalışmaya razı gençler bulacağız. Ki onlar, sanatçılarla bağlantı kurabilsinler, onlara okunduklarını, sevildiklerini, önemli olduklarını anımsatsınlar. Hangi yazar, böyle saygılı bir genci geri çevirebilir bu ortamda?

Sıra, yazarların saptanmasına gelmiştir... Hangi yazarlar, çok satışlı bir dergide sık sık görünmeyi önemserler? Böylelikle kitaplarının satışında ya da sevenlerinin sayısında bir artış olacağını umarlar? Hangi yazarlar, üstünde durmadıkları, hiç ilgilenmedikleri konularda soracağımız soruları yanıtlamaya hazırdırlar? Hangi yazarlar bizim şişirdiğimiz –deyimi biraz değiştirirsek– "buzağının altında öküz aramaya" yönelik bir edebiyat-sanat tartışmasına gönüllü olarak katılır, görüşlerini bildirirler? Daha da önemlisi, hangi yazarlar, yanıtlarının kırpılıp budanmasına, en önemli bölümün atılmasına, sözcüklerin yanlış anlaşılacak biçimde değiştirilmesine, tepeye yazıya uymayan çarpıcı bir başlık atılmasına ses çıkarmazlar?

Artık listemiz de hazır. Dergiye renk katanlara beş kuruş ödemeden dergimiz de hazır demektir. Tek eksiğimiz, "üslûp" bütünlüğü. O zaman *Akis* dergisinden bu yana süregelen, argo sözcüklere gittikçe daha çok ağırlık veren o eşsiz üslûp imdadımıza yetişecektir. En önemli konuyla en havadan sudan olayı aynı potada eritebilen o eşsiz üslûp:

Adam, geçtiğimiz Cuma günü saat 11.15'te büyük bir yapının önünde durmaktadır, kapıdan girmek üzeredir. (Adam hin bir gazetecidir; gireceği yapı Düşkünlerevi de olabilir, Emniyet Müdürlüğü de, milyoner bir işadamının evi de; üslûp değişmez.) *Adam, önce saatine, sonra göğe bakar: yağmur inmek üzeredir.* (Konuyla ne ilgisi var diye soramazsınız). *Onu karşılayan, kara gözlüklü bir adamdır.* ("Kara gözlüklü", bir mafya şefi de olabilir, bir bakan da, halkı dolandırmış bir banker de, işkence görmüş bir

genç de; üslûp değişmez dedik ya.) *Ve gazeteci o yapıdan çıkarken yağmur yağmaya başlar. Trençkotunun yakalarını kaldırır, oradan ağır ağır uzaklaşır.*

Peki biz trençkotsuz ve yağmursuz yazarlar neden uzaklaşmıyoruz buralardan?

Sahi, çıkarıyor muyuz şu dergiyi?

Aşkı Aşan İlişkiler

22 Eylül

Uzun bir süre, çevremde esen anılar fırtınasında savrulmamak için *Gündökümü* yazmaktan vazgeçmiştim. Yeniden yazmaya koyulmadan önce, yinelemeye düşmemek için eski yazılarımı bir daha gözden geçirdim ve iyiden iyiye umutsuzluğa kapıldım; yineleme kaçınılmazdı, çünkü yıllar yılı aynı olayları yaşayan bir toplumda bu olaylara aynı tepkileri gösteren bir bireydim ne de olsa. Düşünce yazılarına, özellikle öykücülükle ilgili olanlara ağırlık vermeyi denedim. Bu kere de gündökümünün temel ilkesi, kişiliğin, iç-dünyanm özel bir gözle yansıtılma çabası geri plana atıldı galiba.

22 Eylül gününe, eski gündökümlerinin havasına kavuşabilmek isteğiyle sarıldım belki.

Çok mu yakışıklıydı? Tam denemez. Ama bulunduğu ortama elektrik yayan kişilerdendi; istemeseniz de *görürdünüz* onu. Yirmi üç yıl önce, gencecik bir kadınken, o çekimle elim ayağım dolaşmıştı. Bir tiyatronun kulisindeydik. O, yöneticilerle tartışıyordu. Oldukça hırçın, hatta ters, ödünsüz kişiliğini hemen ele veriyordu sesi. Tanıştırıldığımızda bana pek yüz vermedi. Elimi iş olsun diye sıkıp döndü, tartışmayı bıraktığı yerden sürdürdü. Gebe olduğum için büsbütün bozuldum ve yıllarca erkeklerin gebe kadınlara ilgi duymadığı gibi görkemli bir teori geliştirdim, avuttum kendimi.

22 Eylül akşamı, Bebek'te bir barda karşılaştık. Hiç değişmemiş, yaşıtlarının çoğu gibi kendini ve göbeğini bırakmamış. Bakımlı, yakışıklı, tertemiz kokan bir erkek.

— Kendime bakmayı iş edindim, dedi gülerek. Fena gitmiyor.

Evet, hiç değişmemiş. Çünkü yanında yine aynı tip dişi var: Sık sık ürkek kahkahalar atan, küçük çocuk sesiyle konuşan, yani o erkeğe bağlı olduğunu, onun sözünden çıkmayacağını, onun ısmarladığı içkiyi içeceğini, isterse onunla sevişebileceğini sezdiren sıcak, uysal kadın. (Ne demiş Hedy Lamarr "Her kadın göz kamaştırıcı bir güzel olabilir. Yapacağınız tek şey, uslu durmak ve budala görünmektir." Marilyn Monroe'nun ışıltılı güzelliğine diyecek yok, ama efsane katına yükselmesi, erkeğe sürekli budalaca sorular soran etli dudaklarına ve iri iri açılan çocuksu gözlerine bağlı olabilir büyük ölçüde.)

Birbirimizi özlediğimizden, çevremizin gittikçe irkiltici bir hızla boşalmasından, daha sık görüşmemiz gerektiğinden sözediyorduk, konu tanıştığımız güne kaydı. Erkekleri çoğu kere ürküten açıklığımla kendisini ilk görüşte nasıl çarpıldığını anlattım. Çok şaşırdı; hiç anımsamıyormuş o günü, gebe olduğumun farkında değilmiş. (Gümledi gitti bizim teori!)

Peki ya *ben* iki yıl sonraki karşılaşmamızı anımsıyor muymuşum? Hayır, ne yazık ki. Üstümdeki giysiyi, saçımın biçimini ince ince tanımlıyor. Merdivenlerden çıkıyormuşum, gözgöze gelmişiz. Baştan savarcasına bir selam verip uzaklaşmışım yanından. O, uzun süre ânın büyüsüyle yerinde çakılı kalmış.

— Senin beni *gördüğün* anla benim seni *gördüğüm* farklı demek, dedi çınçın bir kahkaha atarak. İnsan yaşamı ne kadar saçma değil mi? Bir sürü ıvır zıvır dikkatimizi dağıtıyor, o yüzden gerçek tutkuların yoğunluğu da seyreliyor zamanla. İkimiz için de kaçırılmış güzel bir fırsat işte.

— Belki böylesi daha iyi, dedim. Baksana, dostluğumuz ne kadar rahat, pürüzsüz. Bir ilişki yaşasaydık, birşeyler mutlaka ters giderdi, şimdi burada böyle dostça konuşuyor olamazdık.

— Kendini avutma boşuna. Güvenceli yatırımlar peşinde koşan bir kadın değilsin ki. Bir tutku anında yaşanmalı, sonuçlar ne olursa olsun. Gerisi laf.

Haklı. Çünkü bakıyorum da, yanındaki güzel kadın olmasa da artık o tutkum yerli yerinde değil, adını koyamadığım bir başka duyguyla yer değiştirmiş.

Güzel kadın, sık sık saatine bakıyor, tedirgin. Kendini ihmal edilmiş sayıyor. Konuşmaya katılamayacağını seziyor, öfkeleniyor için için. Anlamını çıkaramadığı bir kıskançlık duymasına da ayrıca bozuluyor. Bazı kadınlar, yanlarındaki erkeği düpedüz baştan çıkarmanızı bağışlar, anlayışla karşılarlar da onunla dostluk kurmanızı asla hoşgörmezler: Onu kendilerinin at oynatamadığı bir alana çekmiş olursunuz. İşin kötüsü, erkeklerin çoğu yaklaşan tehlikenin farkında değildir.

— Kalkalım artık, dedi kadın. Çok geciktim.

— Dur, şu içkiyi bitireyim de. Hem Tomris'in içkisi de bitmedi.

— Bitince yenilerini söylersiniz garanti.

— İyi fikir.

Çattı ince-hakaretleşme dönemi.

— Ama gecikiyorum ben.

— Canım atla bir taksiye git, ben Tomris'i bırakır gelirim.

— Yok canım, diye girdim araya korkuyla. Şunu bitireyim, kalkıyorum. Atlarım bir taksiye. Zaten ters yönlere gidiyoruz.

— Saçmalama. Altımda araba varken taksiye binmene nasıl izin veririm?

— Peki, ben de geleyim sizinle, diyor güzel kadın. (Yine de ne olur, ne olmaz!)

Cinselliğini beynine doğru çektiği, oradan yönettiği için acı çeken bir kadın değil o; doğallığı yitirmenin ne demek olduğunu hiç bilemeyecek. Tek bildiği, *kendisi orada olmasa da* bu ilişkinin gerçekleşmeyeceği, fena yara alıyor bu çaresizlikten: O kadar da mı yoktu önemi?

Yazılamayan Bir Öykü

24 Ekim

Öykünün –edebiyat ders kitaplarının deyişiyle– "giriş bölümü", bir rastlantıyla başladı. Selçuk Baran, Ferruh Doğan, Atilla Özkırımlı, ben, her nasılsa pasajda biraraya geldik bir öğleüstü. Konuştuklarımız her zamanki gibi iç kapayıcıydı: Gittikçe cılızlaşan edebiyat-sanat ortamı, gittikçe çürüyen şu kent, gündelik siyasal muhalefeti ustalıkla yürütmelerine karşın karikatür denen sanata gittikçe ters düşen gülmece dergileri ve bütün bunlara bağlı olarak gittikçe bize yabancılaşan, kirlenen Türkçe... Yine de, galiba birlikte geçireceğimiz bir iki saati güzelleştirmek adına, bu sıkıcı konuları üst düzeyde şakalarla süslemek eğilimindeydik.

Öykü, arka masalardan birinde oturan oldukça yaşlı bir beyle ortayaşlı bir kadına gözümün ilişmesiyle başladı. Yaşlı bey, saygın bir siyah palto giymiş, saygın bir fötr şapkası ve yün kaşkolu da var, ayrıca saygın bir biçimde rakı içiyor; önündeki tek-tük mezeden uzun aralarla çimleniyor, telaş etmeden. Kent kültürünü sindirmiş eski bir İstanbul efendisi kuşkusuz. Memur olabilir. Karşısındaki kadın, başörtülü, oldukça yoksul bir görünümde; şişman, yamrı yumru bedenine –temizlene temizlene– artık dar gelen bej bir trençkot geçirmiş. Yüzü şiş, düzgün beslenmeyenlerin teninde görülen kara-sarı renkte. Elleri de şiş ve kırmızı –belki bir yerlere temizliğe gidiyor. O rakı içmiyor ama bulunduğu yeri yadırgamadığını gösteren bir gü-

venle, ağır ağır önündeki köfteyi yiyor. Bey, ona hizmette hiç kusur etmiyor, tabağına salata koyuyor, birşey daha ısmarlaması için üsteliyor. Kadın hep gülümsüyor.

Ferruh da görmüş bu olağandışı çifti, Selçuk ile Atilla --sırtları o masaya dönük oturduklarından- bizden gelen bilgilerle, coşkularla yetinmek zorundalar şimdilik. Dünya varmış! (deyimin iki anlamında da) diye düşünüyoruz. Bu beyin alt sınıftan gelme bu kadını küçümsememesi, ezmemesi, onu gözden ırak bir aşevine götürebileceği halde kalabalık içine çıkarması, onunla birlikte görünmekten gocunmaması ne güzel! Evet evet, bazan çirkinlikleri fazla abartıyoruz, diye karar veriyoruz hep birlikte. Çevremizdeki bayağılıkları eleştirmekten gözümüz güzel şeyleri kolayca yakalayamıyor artık. İyi ki bu nefis insan manzarasını kaçırmadık!

Selçuk ile Atilla sık sık dönüp masaya kaçamak bakışlar atıyorlar. O keyifle, güzel birkaç meze söylüyoruz, az konuşarak durumu içimize sindirmeye çalışıyoruz. Bu arada öykü kendiliğinden gelişiyor. Adamın memur olduğu kesin de kadın kim? *(Bir şey, bize evli olmadıklarını söylüyor.)* Herhalde bu adamı arasıra yoklayan yoksul bir akraba, çünkü bugün özel bir gün, bayram-seyran değil. Demek bu bey, yoksul akrabasından ilgisini esirgemeyen biri. Onu görmediği yerlere götürüyor, alışmadığı yemeklerle ağırlıyor, ona bir insan, bir birey olduğunu anımsatıyor. Belki kadının çocuğunu da okutuyordur. Bu noktada, zorba bir koca ekliyoruz öyküye. Öyle ya, kadının boşta gezen, sarhoş, zorba bir kocası olmasa neden dışarda buluşsunlar ki?

Gözlerimiz doldu dolacak. Kendini yazan bu öyküye öyle kaptırdık ki kendimizi... Pasaj, bu tür öykülerin yaşanabileceği bulunmaz bir mekân katma yükseldi. Plastik tabakları, eğri çatalları, kirli camları, dışarda kol gezen işsiz-güçsüzler kalabalığını görmez olduk. *(Bu yazılmalı! Bu çizilmeli! Paylaşılmalı!)*

Derken öykünün *aydınlanma ânı* geldi çattı. Bir bomba patladı sessizlikte. Kadın eğilip adamın rakısından aldı. O kadar.

İçki içilmesini en son eleştirmesi gereken kişiler bizler olduğumuza göre bize neydi? Ne gibi bir ipucu yakalamıştık bu davranışta? Tam bilemiyorum. Belki "Neden daha önce değil de şimdi. Şu anda?" sorusuyla irkilmiştik.

— Belki şekeri vardır kadının, dedi Ferruh isteksizce gülerek. Yani içki içmeden önce birşeyler yemiştir.

— Bence artık o masaya bakmasak iyi olacak, dedi Atilla.

— Kalkalım mı? dedi Selçuk.

Ama oturduk. Kadının ucuza kapatılabilen zavallı bir sokak kadını, adamın bu tür kadınları kaldırmaya alışkın zavallı bir çapkın kimliğine dönüşmesini sabırla izledik.

Yine de en çok kendimize acıdık. Hâlâ ilk başta keşfedebileceğimiz beylik gerçeğe yan çizecek kadar umutlu oluşumuza.

Balzac, B ile mi Başlar?

27 Ekim

İşin kötüsü, sözünü edeceğim kitap, şu anda Hong Kong'da. Gülsen ile Sinan Fişek'in kitaplığından denize bakıyor gün boyu ve temizlikçi kadının mırıldandığı Çince ya da Kantonca şarkıları dinliyor ister istemez. Adı: *A Last Glimpse Back* (Geriye Son Bir Bakış). Yazan, ünlü bir Marksist, bir gazeteci; kitapla ilgili ayrıntıları birkaç kere not etmeme karşın notlarımı bir türlü bulamıyorum. Garip bir açmaza sokuyor bu beni: Yani ya Hong Kong'a telefon edeceğim doğruları bulmak için ya da okurun doğruyu söylediğime inanmasını umacağım. (İkincisi daha elverişli geliyor kestirilebilir nedenlerden ötürü.)

Ünlü gazeteci, "Yitik Kuşak" döneminde Paris'te dolanan işsiz-güçsüz ve oldukça yakışıklı bir gençmiş. Geçimini sağlamak için Ernest Hemingway ile F. Scott Fitzgerald'ın şoförlüğünü yapmış. Çoğu zaman araba kullanamayacak kadar sarhoş gezen bu iki yazarın ayık sürücüsü olmuş da bu benzersiz anılar-kitabını ortaya çıkarmış yıllar sonra. Yaşandığı yıllarda pek de tatlı sayılamayacak olayları, yılların süzgecinden geçirmeyi başaran, anlayışlı bir yazarla karşı karşıyayız. Fitzgerald'ın romanlarından da sezebileceğimiz içedönük, özyıkımcı saldırganlığını, Hemingway'in dışadönük ve atak kırılganlığını, bu iki yapıyı ayıran yine de dost kılan özellikleri derinlemesine kavrayabiliyoruz. Hır çıkarmalar, olay çıkarmalar, çılgınlıklar, karakolda son bulan şenlik geceleri, ölümcül araba kazaları ve

karşılıklı suçlamalar... Bu tür bir şenlik(!) ortamını oluşturan çevre, romanlara başkişi olarak seçilen gerçek kişiler ve iki yazarın bu çevreyi ve bu kişileri algılamaktaki farklılıkları, özü vefa duygusuna dayalı bir sevecenlikle, bir nesnellikle çiziliyor. Eleştiri/sevgi dengesinde en ufak bir aksaklık yok.

Bu ısısı yüksek günlerden birinde, bir Balzac tartışması açılmış. Fitzgerald, Balzac'ın bir taşra kentinde geçen romanındaki katedrali örnek göstermiş: Nasıl canlıymış o katedral! Hemingway, her zamanki erkeksi ve "gerçekten yana" tavrıyla karşı çıkmış: O kentte öyle bir katedralin olmadığını, Balzac'ın "attığını", kendisinin bir zamanlar oraya gittiğini söylemiş. Fitzgerald'ın, "Canım, Balzac demişse vardır, zaten var" yollu öfkesi yeterince inandırıcı sayılmayınca iki *yazar*, tartışmayı bağlamak için *arabaya* atlayıp sözkonusu kente gitmeye karar vermişler. (Bu arada Balzac'ı da bir yoklarlarmış, o da aradan çıkarmış.)

Kente bir varmışlar ki, Balzac'ın ince ince betimlediği katedral tıpatıp duruyor karşılarında! Hemingway kolayca pes etmediğinden işin aslını araştırmaya kalkışmışlar; belediye başkanına başvurmuşlar. İşin aslı –ya da doğrusu– şuymuş: Bir süre önce kenti restore eden genç mimarlar, Balzac hayranıymışlar; bakmışlar ki ustanın romanında geçen katedral aslında yok, büyük bir özenle, onun betimlemesine bağlı kalarak, üstelik istediği yere kondurtmuşlar katedrali.

Tabii ki günün geri kalan bölümü "Sen haklıydın", "Yok canım, sen haklıydın" gibi her türlü siteme uzak bir hakseverlikle geçmiş.

Şimdi biraz Ahmet Midhat Efendilik taslamama izin ver ey okur: Diyelim kendi ülkelerinin edebiyatında yerleri tartışılmaz iki yazarın, bambaşka bir kültürden gelen bir ustanın izini sürmeleri gözlerini yaşartmadı, bir kerecik bile olsa gerçek yaşamın edebiyata öykünmesi de mi yaşartmıyor? Artık yaşartmasa da şaşmam. Öteden beri, kültür konusunda bellek-özürlü olman istendi, beklendi. Bir zamanlar inandığın bir sanatçı mı vardı, inandığın bir dil mi vardı, hemen unutmalıydın ki, kültüründe sürekliliğin izi bile kalmasın. Yoksa sık sık gelen kültür

depremlerine nasıl uyum sağlayabilirdin? Gecekondunu ahşap, depreme dayanıklı tut. (Yolu sarp, onarımı bir türlü bitmeyen Aşiyan'a gitmesen olmaz mı?) İzmir'in saat kulesi, Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* romanına kapak oldu diye hâlâ yıkılmadıysa, Çukurova Yaşar Kemal'e konu oldu diye hâlâ karantinaya alınmadıysa, Haydarpaşa Garı, Nâzım Hikmet'in seçtiği bir mekân olarak kovuşturmaya uğramadıysa sevin, yeter. Çok bile. Yeni bir yazar, yeni bir başağrısıdır. Yeni bir düştür; onu okuma, kendini koru.

1987

Yaşamacasına ve Ölmecesine

9 Ocak

"İlgilenenlere: Arasıra bir an gelir çatar, o anda dünyanın bütün tarafsız ve kişisellik dışı güçleri dönüp bir yargının gökgürültüsünde birleşirler."

1963'te canına kıyan İngiliz şair-yazar Sylvia Plath 19 Şubat 1956 tarihli güncesine böyle yazmış. Gümbürtülü bir kararın ille de ölümcül olması gerekmez. *Gösteri*'nin Ocak 1987 sayısında Ferit Edgü'nün Füreya Koral üstüne yazısına bakmak yetiyor bunu anlamak için. "Sanatçının en acımasız, en gerçek eleştirmeni kendisidir" görüşünü benimseyen Füreya, artık seramik yapmayacağını, devam etmeyeceğini kesin sözcüklerle belirtirken şöyle bir gerekçe gösteriyor bu kararına:

"Şunun için: Son sergim, daha önceki yapıtlarımdan, gerçekleştirdiklerimden, temalarımdan bir adım daha önde değildi. Bunun bilincindeki bir insan, nasıl devam edebilir?"

Ferit Edgü'nün, "Ama ülkemizdeki tüm şairler, ressamlar, yazarlar sizin gibi düşünecek olsalar, çok az şair, ressam, yazar devam edebilirdi" diye karşı çıkışma yanıtı şöyle:

"Ben başkalarına bakmıyorum. Ben başkalarını değerlendirmiyorum. Kendi yaptıklarıma bakıyorum. Sizin de yüreklendirmeniz sonucu gerçekleştirdiğim son sergimde, benim açımdan hiçbir aşama yoktu. Hiçbir aşama."

Başka ülkelerdeki durumu bilemem, ama bizim ülkemizde her ay dergilerde ürünlerini izlediğimiz, her yıl birkaç kitabını

okuduğumuz yazar-şair sayısının kabarıklığını bu tür bir hesaplaşma/özeleştiri alışkanlığının yokluğuna bağlayabiliriz rahatlıkla. Devam etmek, evet, ama ne adına? Kurulması yılları alan (kurulabildiyse tabii) bir mimariye bir taş, bir bezek daha ekleme adına mı? Yerini sağlamlaştırma adına mı? "Ortalıkta görünmezsem, unutuluyorum" kaygısı mı bu? "Yazdıklarım, şimdilerde yazılanlardan daha iyi" avuntusu mu? "Gün gelir, müthiş birşey yaratırım" saplantısı mı? "Saplantı" sözcüğünü özellikle seçtim. Çünkü her sanatçının kendi olduğu, yani yolunu belirlediği, işleyeceği malzemeyi seçtiği dönemin, genç bir yaşa, hatta ilk ürünlere denk geldiğine inanıyorum. Zamanla bu malzemeyi derinlemesine kullanabileceği görüşüne katılıyorum elbette, ama ya derinine inilecek bir malzeme başlangıçta yoksa, zamanla ondan petrol fışkıracağını ummak, saplantı haline gelebilir. Mozart, Schubert, Lermontov, Keats ve daha nice sanatçı, delikanlı sayılabilecek yaşta, ölmüşlerdi, yaşamları yarım kalmıştı, ama sanatları *tamamlanmıştı.* Günümüzde, insan yaşamının uzamasının da yardımıyla birçok sanatçı, onların öldükleri yaşta işe başlıyor –arayı bir an önce kapamak telaşıyla– sanatı üstüne düşünmektense bol bol ürün vermeyi yeğliyor. Çoğu kere de, umut veren ilk ürünlerini bile geriye doğru silebiliyor bu kargaşada. Sanatta, peşin fiyatına, ömür boyu taksitle, bir ışıltı edinemiyorsunuz.

Sanatla yaşam arasındaki ilişki, "Hangisi önde olmalı?" sorusu, Kafka başta olmak üzere, birçok sanatçıyı ilgilendiren bir konu. Oylarını yaşamdan yana kullananlar çoğunlukta. Ne de olsa, yazmadan edememek başka, yazmayla tutturmak başka. Önceki ürünlerinden "bir adım daha önde" ürün vermeyecekse, o defteri belli sürelerle kapatmayı seçen Turgut Uyar'ın ve ("Herhalde bir süre içindir" kaydını ekleyerek) Füreya'nın kararlarına saygı duymamak elde değil.

"Yazım ile Hayatım arasındaki diyalog, her an, kaypak bir sorumluluk aktarımı, oynak bir özür bulup buluşturma tehlikesiyle karşı karşıya. Başka bir deyişle, yüzüme gözüme bulaştırdığım hayatı, yazarak bir düzene sokacağımı, ona bir biçim, bir güzellik katacağımı düşünerek akladım kendimi; yazdıklarımı da, bir gün yayınlanacaklar,

bana hayat (ve hayata ayrıcalık) kazandıracaklar diye akladım" diyor Plath. *"Şimdi, yeniden bir yerden başlamak gerek; bu, hayat da olabilir; kendime olan inancımla, bütün aksaklıklarımı bilerek, onlarla yumruk yumruğa gelip, hepsini teker teker altetme kararı: Söz gelimi, dil öğrenmek. Fransızcamı, (İtalyancayı boşvermeli; 3 dili az buçuk sökmek, kötü bir amatörlüktür) ve Almancamı geliştirmek, hepsini som bir bütün kılmak. Her şeyi som bir bütün."*

Yaşamacasına ve ölmecesine didinmek... Bu dengede ikisinden biri ağır basarsa, yeni bir kararla yüzyüze kalır sanatçı. Kendine kıyabilir, ya da yapıtına kıyabilir. Daha beter ölümlerden haberlidir çünkü:

"Galiba, en çok korktuğum, düşgücünün ölümü. Gökyüzünün sıradan pembe, çatıların sıradan kara göründüğü an, bize sözümona doğruları, aslına bakılırsa, dünya hakkında en değersiz doğruları ileten o şipşakçı algılama. Büyük bir fışkırtıyla tomurcuklanan, yaratıcılıkta Tanrı'yı bile yaya bırakarak, kendi dünyalarını kuran o bireşimci heyecanın, o "biçimlendirici" gücün peşindeyim ben. Yerimde oturup hiçbir şey yapmadığımda, tekdüze, anlamsız bir davul sesi geliyor dünyadan. Kımıldamak gerek, çalışmak, ardından koşulacak düşler bulmak; düşsüz bir dünyanın yoksulluğu, düşünülemeyecek kadar korkunç. Deliliklerin en beteri bu. Kof düşlere, sanrılara dayanan bir delilik, Bosch'su bir rahatlama getirirdi ancak. Kulağım merdivendeki ayak seslerinde, bana yönelmiyorlarsa, içim nefretle doluyor. Neden bir yandan çalışmak ve okumak için kesin bir tekbaşınalık özlerken, öte yandan öteki insanların davranışlarını, sözcüklerini okumaya içim gidiyor, neden iki arada bocalıyorum. Hiç değilse, bir süreliğine serinkanlı bir bilge olmayı beceremiyorum."

Dedim ya Sylvia: Yaşamacasına ve ölmecesine. Ondan.

Öyküyü Düşünürken

20 Ocak

Gustave Flaubert, 16 Ocak 1852 tarihli bir mektubunda, dostuna şöyle yazıyor: *"Bana güzel gelen, yazmak istediğim şey, konusuz bir kitap, hiçbir dış öğeden medet ummayan, yalnızca biçem gücüyle ayakta duran bir kitap, tıpkı boşlukta asılı duran dünyanın, ayakta durmak için hiçbir dış öğeden medet ummaması gibi; hemen hiçbir konusu olmayan, en azından konusu nerdeyse belirsiz bir kitap, böyle birşey yazılabilirse tabii. En yetkin yapıtlar, en az malzeme taşıyanlardır; anlatımın düşünceye yaklaştığı, dilin düşünceye yaklaştığı ve onunla kaynaştığı oranda parlak oluyor alınan sonuç. Bence Sanat'ın geleceği bu doğrultuda."*

Pierre ile Jean'ın önsözünde, sanatta yaratılan gerçekle, yaşarken tanık olunan gerçekler arasındaki ayrıma dikkati çeken öykü ustası Maupassant'ın görüşüyse şöyle: *"Le vrai peut quelquefois n'être pas le vraisemblable."* (Gerçek bazan gerçeğe tıpatıp benzemeyebilir.) Maupassant'a göre: *"Gerçekçi sanatçı, eğer sanatçıysa, bize yaşamın sıradan bir fotoğrafını sunmaya çalışmaz, tam tersine, gerçekten daha üstün, daha çarpıcı, daha inandırıcı bir gerçek önsezisi aşılar bize. Her şeyi anlatmak zaten sözkonusu değildir; varlığımıza üşüşen sonsuz sayıda önemsiz olayı kayda geçirmek için her güne bir cilt ayırmak gerekirdi. Bir seçme yapmak şart—bu da "doğruyu bütünüyle anlatmak" kuramına indirilen ilk darbe. (...) Yaşamda önplanla arkaplan arasında ayrım yoktur, bazı olaylar çabuk geçiştirilir, bazıları sonsuza kadar askıda kalır. Oysa Sanat'ın özü; önsezi-*

nin belli bir biçimde kullanılışı, ustalıklı, bulgucu geçişler aracılığıyla ve yalnızca kurgu becerisiyle, önemli olaylara güçlü bir ışık tutup geri kalanları, önem sırasına göre yerleştirerek, iletilmek istenen özel doğruyu inandırıcı bir biçimde vermektir. (...) Bundan, yetkinlik düzeyine varmış Gerçekçilerin, kendilerini Gözbağcı diye adlandırmalarının daha uygun olduğunu çıkarsıyorum."

Çehov, başka bir açıdan alıyor kısa-öyküyü: *"İçim miskinlikle, bir özgürlük duygusuyla dolu. Bahar öncesi, kan kaynaması. Yine de çalışıyorum; üçüncü kitaba malzeme hazırlıyorum. Nasıl kesip biçiyorum, bir bilsen! Garip, ama kısalıkla tutturdum galiba, bir saplantı haline geldi. Ne okursam okuyayım –kendi yazdıklarım, başkalarının yapıtları– yeterince kısa gelmiyor bana."* (A. S. Suvorin'e yazılmış 6 Şubat 1889 tarihli mektuptan.)

Gelelim William Faulkner'ın itirafına: *"Belki de her romancı önce şiir yazmak ister, beceremediğini görünce kısa-öyküyü dener, şiirden sonra yazardan en çok çaba bekleyen yazın dalıdır kısa-öykü. Onu da beceremedikten sonra, ancak ondan sonra roman yazmaya başlar yazar. (...) Ciddi bir incelemeden sonra, kısa-öykünün en güç, yazarını en sıkı denetime sokan düzyazı türü olduğunu anladım."* (*Paris Review* soruşturmaları.)

Dünyanın artık "som bir bütün" olarak değil, atomun parçalanmasına koşut giden bir "toplamlar toplamı" olarak görüldüğü çağımızda yeşermiş bir sanat dalı kısa-öykü.

Çağımızın yazarlarından Frank O'Connor şöyle diyor: *" Romanla karşılaştırıldığında, tek başınalığa dayanan, kişisel bir sanattır kısa-öykü; insanoğlunun yazgısına yöneltilmiş içli bir çığlıktır, roman sanatının gereklerini yerine getirip tiplerle, güncel sorunlarla ilgilenmez, Synge'in 'yaşamın derin ve ortak çıkarları' diye nitelediği şeylerle ilgilenir. (...) Gorki gibi ünlü öykücülerin serseri olmaları boşuna değildir. Öykücü, savaş alanında yer alan resmî bir asker değil, bir gerilladır, çok önemli bir savaşın önemsiz görünen düellolarını gerçekleştirir. Toplumun eteklerinde duran biridir o hep, ünlü ve tipik kişilerden çok, yalnız, yıpranmış, yüzü belirsiz bireyleri dert edinir."*

İki dönemdir Boğaziçi Üniversitesi'nde seçmeli bir ders veriyorum: "Çağdaş Öykü ve Türk Öykücülüğü" En büyük sorun, kaynak yetersizliği. Tahir Alangu'nun, Cevdet Kud-

ret'in, Şükran Kurdakul'un ve Füsun Akatlı'nın incelemeleri dışında ciddi bir kaynak yok. İkinci sorun, bizim önemsemekte direttiğimiz kimi yazarın, sözgelimi Selâhattin Enis'in ya da Sadri Ertem'in gençlere artık fazla birşey dememesi. (O yüzden ben, on yazardan on beşer öykü okuyup öğrencilere "kabul edebilecekleri" ikişer öykü okutmak zorundayım.) Üstelik bu, sanılabileceği gibi eskimiş bir *dil* sorunu değil, eskimiş bir *duyarlık* sorunu. Yoksa Sabahattin Ali ile Sait Faik neden dipdiri duruyorlar hâlâ? Geçtim eski yazarları, on yıl öncenin bazı sevilen öykücüleri bile oldukça eskimişler... Ama bu dersi vermeye razı olmamın nedeni, Türk öykü ustalarını, Türk öykücülük sanatını gençlerle birlikte bir daha gözden geçirmek değil miydi? Bu arada başlangıçta Türkiye'deki lise öğretiminin kopuk-kopukluğunu hesaba katmadığımdan, Tanzimat'tan başlayarak Türk toplumsal-siyasal tarihini yeni baştan incelemem, iktisat bilgimi tazelemem gerekti. (Kim kimi okutuyor demeyin!) İttihat ve Terakki'yi tarih kitabından okuyanlar, Memduh Şevket Esendal'ı kolay kolay anlayamayacaklardı tabii ki. Bilgiler ayrı kasalarda, birbirine geçişsiz kasalarda doldurulmuştu genç beyinlerine.

Sınıfımızın azımsanmayacak bir bölüğünü oluşturan mühendisler, bu dersi alırken, "formülsüz birşeyle" karşılaşmayı ummuşlar. Umarım, beklentileri yerine gelmiştir.

Ben de bu yorgun, durmadan dersten derse, sınavdan sınava koşuşturan yetenekli insanlarla, eşitliğe ve eşit ses yükseltmeye dayalı bir üç saat yaşamak peşindeyim. Tükenen kentin eteklerinde, öykücülük ruhuna uygun merkezkaç bir üç saat... Konu yalnızca benim görüşümün tekelinde kalmasın diye öykücü-eleştirmen arkadaşlardan da yardım istiyorum arasıra: Roman-öykü, senaryo-öykü, oyun-öykü ilişkileri açısından.

Öykü üstüne böylesine yoğun eğilince öykü yazmadaki titizliğim de arttı, vıdıvıdı bir boyut kazandı! Yakınmıyorum ama, verimsiz olmanın bedeli, verimli olup çabuk eskimek kadar ağır değil nasılsa.

Yabancı Gibi

1 Mart

1966 yılında bir öğleüstü, Ankara'da, *Piknik* lokantasındayım. Tek başımayım ve öyle olduğumu iliklerimde duyuyorum.

Birden, tam karşımdaki masaya 70 yaşlarında biri ilişiyor. Bu kadar güzel bir erkek gördüm mü daha önce? Geçmişimi tarıyorum: 15 yaşımdayken birlikte futbol oynadığım mahalle arkadaşlarımı, 17 yaşımda Tarabya'da geceleri birlikte gezdiğim delikanlıları. O yaşta da duygularım aynıydı. Flörtün cinsellikle *çok doğrudan* bir ilişkisi yoktu, bir yaşama biçimiydi benim için. Bir delikanlının bana sevgilisini anlatması, dert dökmesi, pekâlâ benimle paylaşmak istediği ayrı bir flört üslûbu olabilirdi: bir yaşama direnci, anlayış beklentisi, küçük kırılganlıklarla harpalanmayacak bir sevgi. 70 yaşındaki adamın kocaman, mavi bakan gözleri var. Evli olduğu besbelli, çünkü üstündeki o takım elbiseyi kendisi seçemezdi bırakılsa, saçlarını limon kolonyasıyla iki yana yatırmazdı, boyunbağı o kadar düzgün bağlanmış, gömleği o kadar temiz yıkanmış olamazdı. İyi ki çabuk döndü kendine. Biraz sonra boyunbağını gevşetti, paltosunun yakasında birtakım yağ izleri belirdi, bir karıştırışta darmadağın etti saçlarını. Ve kendi oldu. Mutlu ya da ortalama-mutlu bir evliliği yürüten bir erkek, ihtiyar bir adam olmaktan çıktı sanki, eskiden bildiği cesur, atak kendi oldu. Ona gülümsedim. Önce, beni bir yerden tanıdığı saplantısıyla oyalandı bir süre.

Düşündü, çıkaramadı. Gözlerimi yüzünden ayırmadığımı görünce, üstünü başını gözden geçirdi. Yanlış birşey mi giymişti, sırıtan bir yanı mı vardı? Bulamadı. Yoksa öğrencilerinden biri miydim? Öğrencileriyle tek tek ilgilenen bir Hoca iken (o gün kim olduğunu bilmiyordum; sonradan Nusret Hızır olduğunu öğrenecektim bu yakışıklı erkeğin) nasıl unuturdu kendisiyle bunca ilgilenen bir kadını? Yüzünde bütün bu kuşkuları, kaygıları tek tek okudum. Sonra gençliklerini doyasıya yaşamış, dünyadan hiçbir şey kaçırmamış, hiçbir şey esirgememiş bol gülüşlü insanlara özgü rahatlık yerleşti bedenine.

Geçmişten taşman ve bizi biz yapan ayrı ayrı flört deneyimlerimizi toparlayarak on beş dakikalık katışıksız, ince bir flört yaşadık. Hesabı öderken, bir an, masama ilişmeyi düşündü sanırım. Ama sonra, koşulları gözönünde tutarak bocaladı: yanlış anlayabilirdim. Belki *fazla* birşeyler bekleyebilirdim. Amaç o değildi oysa. Evlerimize zengin bir içdünyayla döndüğümüzden kuşkum yok. Geçmişimizin toplamını o arada yaşamıştık ne de olsa.

"Hayatın tomurcuklandığı anlar" bunlar. Tiyatrodayım. Yanımda 7 yaşlarında bir çocuk (yoksa delikanlı mı?) oturuyor. İzlediği oyunun bütün şakalarına içtenlikle katılıyor, gülüyor. Ama nedense biraz yayılıyor koltuğunda şakaları dinlerken, yayılıp yayılıp koluma değiyor. Belki de oyundaki bir şakayı paylaşmak istiyor benimle. Ne farkeder?

Soruyor birden: Adın ne senin?

Söylüyorum ve soruyorum: ya seninki?

— Ali.

Türkçede en yaygın adlardan biri Ali'yken birden bu çocuk, özel bir Ali, flört etmeyi yaşamı boyunca sürdürebilecek bir Ali olarak sivriliyor benim için.

— Sahnedeki şapkaları görüyor musun? diye soruyor. Giymeyeceklerse, bu şapkaları neden oraya-buraya asmışlar?

Flört, eşitlik gerektirir ya, ben de onun yaşını ve öğrenim derecesini elbette hesaba katmayarak soruyorum:

— Hiç Çehov okudun mu sen?

— Neden sordun?

Anlaşılan, küçük düşmek istemiyor gözümde. Eşitiz ya o anda...

— Çehov'un dekor anlayışına çok benziyor da söylediğin...

Onun, eve gider gitmez Çehov okuyacağına inanıyorum birden. İlk deneyimi unutmamak için bir sanat-edebiyat yapıtıyla bağlantı kurulur çoğu kere.

Perde arasında dışarı çıkıyorum.

Döndüğümde annesiyle, babasıyla, ablasıyla tanıştırıyor beni. Küçük ama zarif bir centilmen tavrıyla.

— Bu Tomris, diyerek sahipleniyor bana.

Artık onlardan apayrı bir yerdeyiz. Ama o anda, eğilip içimden geldiği gibi sıkı sıkı sarılıp öpsem onu, olmaz. Ona çocukmuş gibi davranmış olurum: havalarda uçuyor oysa. Koluma değmek, erkek olduğunu kavramasına yetiyor.

Bir ara eğilip kulağıma fısıldıyor: Sen demin çıkmıştın ya dışarı... Bir kadın geldi...

— Hanım demek istiyorsun, diye düzeltiyorum.

— Yok canım, bir kadın geldi, diyerek parmağını üç koltuk ötede oturan birine uzatıyor.

— Ne olmuş yani? diye soruyorum garip bir böbürlenmeyle.

— Senin yerini ona vermedim. Oturacağım dedi, ben oturtmadım.

— Sağol.

— Şapkaları sence giyecekler mi oyunun sonunda? diye sürdürüyor aydınca söyleşimizi.

— Ne yazık ki sanmıyorum. Sen hep tiyatroya gelir misin böyle?

— Bu ikinci gelişim, diyor çocukluğunu benimseyerek. Sen kaç kere gittin tiyatroya?

Eyvah! Bu soru, ilişkimizin bitimi olabilir. Eşitsizlik başlayacak.

Oysa ben onun bu günü, sürüp gidebilecek bir anı olarak belleğine kaydetmesini istiyorum. Demek ki, beni unutmasını istemiyorum. Peki flört değil de nedir bu?

Tiyatrodan çıkarken yüzüme bile bakmıyor. Bir tılsımın bozulacağını, bozulabileceğini o da biliyor 70 yaşındaki erkek gibi. Oyunumuz şimdilik bitti. Daha nice oyunlara...

Kedim, gözlerimin içine bakıyor. Demek iyi değilim diyorum. O benden daha iyi biliyor gevşek olmadığım anları. Kuyruğunu sonsuza kadar temizleyen bir özel kedi olmakla övünüyor anladığım kadarıyla. Sonra, kuyruğuna gömülüp uyuyor. Bu da, bir kedinin flört etme biçimi. Yani ben oturduğum yerden kalkacağım, "Ne güzel, ne temiz olmuşsun!" diyeceğim ona, anlasa da anlamasa da. Ayrıca, çiçeklerimi sularken onlarla konuşacağım, lütfen kurumamalarını, hatta serpilmelerini isteyeceğim onlardan. Anlarlar mı? Anlarlar. Flörtün dili yoktur ki. Flört, olsa olsa, bir yaşama, yaşama özel bir bakış atma –hadi doğrusunu söyleyeyim– yaşamı özel bir biçimde *kesme* becerisidir. Anlamı hiç de o kadar düz, yalın değildir, yeniyetmeliğe hiç sığmaz.

— Karşı tarafın farketmediği flörtleri de yazsana, dedi bir dostum. Bir zaman, senin bir kitabınla flört ettiğimi biliyor muydun?

Tarihsiz İlişkiler

Bir yaz ikindisinde, Beşiktaş'tan Kadıköy dolmuşuna binerken bir serüvene atılma heyecanı yoktu içimde ama ülkemizde sokağa adım attığınız anda sizi bir serüven bekleyebiliyor! Dolmuşa son yetişenin telaşıyla arka koltuğa dar attım kendimi. Bu sıcakta sıkış tepiş bir yolculuk edeceğimiz belli. Bacağıma kot pantolonlu bir bacak habire değiyor; bacak sahibinin yüzüne bakmadım ama gösterişsiz, iyi cins kottan, onun uygar bir genç olduğunu düşündüm; sudan ipuçlarından genellemelere varmaya pek düşkünüzdür çoğumuz. İyi ama biraz *fazla* sıkışmıyor muyuz? İyi niyetli yanıtım hazır: delikanlı, uzun boylu herhalde, bacaklarını sığdıramıyor bir türlü. Bu yanıt, neredeyse kucağıma çıkmasını açıklamıyor ama neyse... Biraz daha dayanmalıyım. Çünkü çocukluğumdan beri bu gibi durumları kendi başıma çözmekten yanayım. Ne ana-babam karışmalı, ne şoför, ne yanımdaki erkek, ne de dolmuştakiler. En iyisi, kocaman çantamı aramıza yerleştirmek, belki anlar. Ama hayır, boşuna; anlayacağı yok.

Kadıköy'de ilk durakta fırladım dolmuştan. O da indi. Hızlı adımlarla, öfkemi belirterek yürümeye çalışırken yanıbaşımda bitiverdi:

— Sizinle arkadaşlık edebilir miyim?

Kendimi tutamayıp bir kahkaha attım, atınca da öfkem geçti ister istemez. On yedi yaşlarında masum yüzlü delikanlı ne yapacağını şaşırdı. "Ben sizin bildiğiniz kadınlardan değilim" gibi bir yanıta hazırdı da kahkahaya değil.

— Neden gülüyorsunuz? diye sordu kırgın bir sesle.

— Böyle bir soruyla karşılaşmayalı yıllar oluyor da...

Çarşıya doğru yürüyoruz birlikte.

— Hem sen, bu soruya hayır diyeceğimi nasıl anlayamadın? Neden anlamamakta direndin?

— Ama filmlerde hep oluyor böyle şeyler, diye karşı çıkıyor. Her yerde, her durumda. Uçakta bile özellikle de sizin gibi *olgun, kıvırcık saçlı* kadınlarla.

— Okuyor musun? Nerelisin?

— Evet. Yozgatlıyım. Yeni geldim. Tatile.

— Nerede kalıyorsun?

— Bir arkadaşımın yanında.

Öfkemi bir yana bırakıp düşünüyorum. Bu yaştaki bir delikanlı bile filmlerdeki dünyayı gerçek dünyayla karıştırabiliyor. Bu klasik taşralı sorusuyla büyük kentte, değil olgun bir kadınla, kendi yaşında bir kızla bile arkadaşlık kuramayacağını kestiremiyor. Sinema sanayiinin sunduğu pembe düşlere tutunuyor yarım yamalak. Tutunmayacak da ne yapacak?

— Peki, arkadaşça konuşalım şimdi, diyorum. Evet deseydim ne yapacaktık? Nereye gidecektik?

— Bilmiyorum, o kadarını düşünmemiştim.

— Sanıyorum bir pastaneye giderdik. İçmeyeceğim bir limonatayla yemeyeceğim bir pasta ısmarlardın bana. Sonra yaşam öykünü anlatırdın, evindeki sorunları. Ya da sınıf arkadaşlarını, gırgır geçtiğiniz öğretmenlerinizi falan. Kırıcı olmak istemiyorum ama bunların beni ilgilendirmeyeceğini düşünmedin mi? Aslında, neden senin deyişinle arkadaş olamayacağımızı arkadaşça anlatmak istiyorum. Her zaman böyle tatlılıkla geri çevrilmezsin.

— Anladım, sağolun, diyor ayrılırken. Daha dikkatli olmam gerek. Bu günü altmış yaşıma gelsem de unutmayacağım, inanın.

Hay Allah! Ne yaptım ben? Onun tek silahı olan rastlantısal karşılaşma umudunu da engelledim bir ölçüde? Bazan bildiğimiz, yanıldığımıza değmiyor.

Şimdi de bir geminin güvertesindeki bardayız. Aynı yılın yazı. Marmara Adası'ndan dönüyoruz oğlumla. Gemide oturacak yer yok, bar dışında. Barmen Nazik Bey, iki erkeğin arasında usturuplu bir yer ayarladı bana. Erkeklerden biri otuz beş yaşında görünüyor, spor giyinmiş, gazetesini, kitaplarını barın üstüne koymuş. Ne okuyor acaba? Kaçamak bir gözatıyorum ama okuyamıyorum kitabın adını. Meraktan çatlayacağım. Tatile giderken hangi kitabı götürmüş olabilir bu adam? Kirazla rakı içmesi bir ipucu vermiyor ki...

Öteki, kırkını aşmış. Giyimi daha resmi, evrak çantasını yere dayamış. O, viski içiyor, çerez eşliğinde. İkisi de yol-iz bilen olgun insanlara benziyorlar.

Sessizliği ortayaşlı bey bozuyor: "Oğlunuza bir koka kola söyleyebilir miyim?" İlk bakışta basit bir soru gibi görünse de çetrefil sonuçlar getirebileceğini önceki deneyimlerimden biliyorum. Yanında bir çocuk ya da bir köpek olan yalnız kadınlara sokulmanın ilk adımı bir "refakatçi" aracılığıyla atılır çoğu kere; yalnızca bizim ülkemizde değil üstelik. Çocuğa birşey ısmarlanır, hayvan çok sevimli bulunur.

"Tabii" desem, doğacak sonuçlara razı olmak zorundayım, "Zahmet etmeyin" desem, konu kapanacak ama bu kere de belki gerçekten incelik gösteren birini üstü örtülü biçimde sırnaşıklıkla suçlamış olacağım. Gerçekten incelik gösteriyorsa, hiç hoş kaçmayacak davranışım.

Bir an bocaladıktan sonra kaçamak yanıtı buluyorum:

— Bilmem, kendisine sorsanız...

Ne garip, çocuğunuza nasıl bir eğitim verdiğinizi ancak böyle güç durumlarda anlayabiliyorsunuz...

Oğlum o sıralar koka kola içmemesine karşın, "Peki, teşekkür ederim," demez mi!

Korktuğum, beş dakika kadar sonra başıma geliyor.

— Bir viski içer miydiniz?

— Sağolun, viski sevmem. Ayrıca görüyorsunuz, rakı içiyorum.

— Bir armut soydurtayım o zaman.

— İstemem, teşekkür ederim.

Nazik Bey'le gözgöze geliyoruz. Yılların deneyimi ve adının özelliğiyle hemen davranıp rakı koyuyor bardağıma.

— Hanımefendi, benim konuğum, diyor.

Adam, bozuluyor biraz, belli etmemeye çalışıyor. Bir viski daha söylüyor, cüzdanını çıkarıp banknotlarını sayıyor, düzene sokuyor.

O tuvalete gidince yanımdaki genç adam alıyor sözü:

— Her şey ne kadar bozuldu. Yalnız bir hanımın barda oturmasını bir türlü sindiremiyorlar. Dünya nereye gidiyor, biz nereye...

Sosyal içerikli bir söyleşiye dalmaktan kaçındığım için soruyu geçiştiriyorum.

— Ermeni galiba, diyor. Türkçesi bir tuhaftı.

Ne ilgisi var şimdi?

Ama bir ilgisi olmalı ki ortayaşlı bey tuvaletten döndüğünde şöyle bir soru patlatıyor:

— Ermeni olduğum için mi küçümsüyorsunuz beni?

— İlgisi yok. Ayrıca küçümsemiyorum. Bir sürü Ermeni dostum vardır benim, çok sevdiğim dostlar.

Bu kere de genç adamın öfkesini çekiyorum üstüme. Ters bakışlarla süzüyor beni.

Üçüncü viski biterken çözülüyor ortayaşlı. İyi ki rıhtım göründü. İstanbul'un dost ışıkları.

— Yıllardır tatil yapmamıştım tek başıma. Çoluk çocuktan, evdeki telaştan uzak. Avşa'ya bir uzanayım dedim, burnumdan geldi. Gürültü, patırtı, kalabalık.

Genç adam, konunun kendi bilgi alanına girmesinden hoşnut, deminki öfkesini unutuyor:

— Ya efendim, öyle... Eskiden...

Tatlı bir söyleşiye dalıyorlar aralarında. (Armut soyduruldu, ortaya konuldu.) Ortayaşlı, arada bana da sorular soruyor. Eli-boş döndüğü anlaşılan yaz tatilinin son dakikalarını bir kadınla *hiç değilse* konuşarak değerlendirme çabasında.

Köprüye yanaşıyoruz.

— Sizi evinize bırakabilir miyim? Nasılsa taksi tutacağım.

Yanıtlamama kalmadan genç adam karışıyor söze:

— Benim arabam var, ben bırakırım hanımefendiyle oğlunu.

Kızı, kötü adamın elinden kurtaran şövalye ruhlu *kovboy* geliyor aklıma; gülmemeye çalışıyorum.

Onların sinirleri ne kadar sağlam oysa. Her an dostluktan düşmanlığa, yine dostluğa, yakınlıktan cinsel isteğe, yine yakınlığa dönüşebilecek duygular yaşamaktan yorulmadılar. Her duygunun *yarısıyla* yetinebiliyorlar.

Nazik Bey'le gözgöze geliyoruz yine.

Ödül mü, İlke mi?

11 Mart

Haldun Taner Öykü Ödülü'nü geri çevirmem kolay olmadı. Haldun Taner'e duyduğum saygı bir yana, seçici kurul üyeleri de saygın kişilerdi.

Açıklanan koşullara göre "yılın öyküsü", yazarların bu yarışmaya katılmalarıyla belirlenecekti. İyi ya, Nedim Gürsel ile Murathan Mungan katılmışlardı, ben katılmamıştım. (Tanınan öykücülerin biçemleri öyküler rumuzla gönderilmiş olsa da saptanabilirdi.) Acaba yaşları ve öykü anlayışları birbirini hiç tutmayan üç yazardan birer öykü seçilip bir "yılın öyküleri" derlemesi mi yapılmıştı? Yoksa Paris'ten Mardin'e uzanan çizgide bir İstanbul ara-durağı mı gerekmişti? Bir olasılık da her seçici kurul üyesinin kendi gözde öykücüsünde diretmesi sonucu ister istemez paylaşmaya gidilmesi.

Ülkemizde ödüllerin geri çevrilmesi rastlanmadık bir olay sayıldığından gazetelerle dergiler konuya hemen el attılar. Yanıtları okumamış olabilecekler için kaba bir özet vereyim. "Koşmayan bir atletin dereceye giremeyeceği" yolundaki görüşüme bazı seçici kurul üyeleri karşı çıktılar; zarifçe haddimi bildirdiler, üstü kapalı biçimde nankörlük ya da hırçınlıkla suçlandım. Anlamadıkları şuydu: bir seçici kurulun üçte ikisinin –elbette ki bana vermemekte özgür oldukları bir ödülü, üçte bir oyla almamakta benim de özgür olduğumdu, zaten katılmamam bir yana.

Seçici kurulların sanatçılara yüksekten bakan tavırlarını, "meblağın" tek elde toplanmasına kolay kolay rıza göstermediklerini kendi deneyimlerimden biliyorum, oysa bence bir ödül, ancak adları hiç duyulmamış amatörlerin hakkını yememek için paylaştırılabilir; kıdemli sanatçılar arasında ödül paylaştırmak, seçici kurul üyelerini onların üstünde bir yere yerleştirir ki bu kadarı da fazladır!

Ödülü almamamı kutlayan eş-dost ve okurların tepkilerine sevindim. (Böylelikle bir ay sonra saygılı bir biçimde verilen "meblağsız" Avni Dilligil Tiyatro Çevirisi Ödülü daha bir değer kazandı.)

Yanlış duymamışsam, iki meslektaşım benden kalan meblağı da aralarında bölüşerek hem güzel bir dayanışma örneği göstermişler, hem de ayıbımı örtmüşler. Buna sevinemedim.

Arpacık

11 Nisan

Adı biraz olsun yaygınlaşmış her edebiyatçının-sanatçının zaman zaman yaşadığı bir bocalama: evinize gelip sizi biraz daha yakından tanımak isteyen bir okura ya da size ürünlerini göstermek isteyen bir amatöre kapınızı açık tutacak mısınız?

Yıllar boyu bu konuda edindiğiniz deneyim, size tersini yapmanızı öğütler. Çünkü telefondaki sesin saygılı, kullanılan Türkçenin temiz olması, hiçbir şey demek değildir, bilirsiniz. Saygılı sandığınız genç, evinize ilk gelişinde belki de saatlerce oturmaktan, zamanınızı almaktan kaçınmayacak, elinize tutuşturduğu metnin değeri bilinmemiş bir başyapıt olduğunda diretecektir. Belli bir öğrenim düzeyine varmış her kişinin ille de çok çalışarak yazar ya da sanatçı olmayabileceğini anlatamazsınız ona. (Ama ne gariptir ki, ülkemizde kendileri sanatçı sayılıp böyle düşünenler de var.) Bugüne kadar başıma bu tür olaylar sık gelmedi doğrusu. Zaten tek sözcüğünüzü okumamış profesyonel soruşturmacıların, sözgelimi öykücülüğünüz üstüne soru sormaya kalkışmaları yanında hiç kalır bu tür saf bir ataklık. Gençlerin çoğuyla yaşıtlarımdan daha iyi anlaştığım, daha çok şey paylaştığım için bu kadarcık fireyi göze alabilirdim. Çalışmadan edemediğim dönemlerde kapımı bir biçimde kapar, dünyayı dışarda tutardım. Uzun bir süredir bu yönteme başvuruyorum ne yazık ki. İstediğim gibi çalışamıyorsam da.

Hiç değilse ertesi gün çalışma umudunu elden bırakmama, perişan uyanmama adına, artık yalnız yakından tanıdıklarıma ya da ilk bakışta dost olduklarıma açık kapım. Ama ben de o kapıyı açıp barlara, lokantalara, sergilere, şenliklere gitmiyorum. Karşılığında.

Bu akşamüstü uğrayan genç, bütün değerlerimi altüst etti. "Şeyleşme", "bağlam", "senfoni" gibi sözcükleri rastgele kullanan, böylece özel ve kişisel ve "entel" bir hava kurmaya çalışan bir genç. Hay allah! Dediğim gibi, uzun süredir dışarılara sıkça çıkmadığım için bu "tip"in bu arada aldığı yolu kestirememişim. Gencimiz bir yerde çalışmıyormuş. Demin saydığım sözcükler aracılığıyla "fikir üretiyormuş"

Şeytan diyor ki... Hadi biraz daha bekleyeyim; ne de olsa bunu hak ettim, yani beşinci telefondan sonra evime gelmesine ben izin verdim. Ne ki, gencimiz gittikçe açılıyor. "Yemek var mı?" diye sorabiliyor sözgelimi. "Teypi biraz açsana Tomris be!" diyebiliyor. "Biz soylu sanatçılar, yazarlar," diyerek bir eşitliği kotarıyor. Zaten beni eşiti gördüğü ve ilginç bulduğu için evime uğradığını belirtiyor. "Yağmurla geldim", vb gibi sözcüklerle hafif bir romantizm bile katıyor entelektüelce konuşmasına.

Küçüklüğümde, Peyami Safa'nın evinde Reşat Nuri'yi tanıdığım gece geliyor aklıma. O yaşta onun bütün kitaplarını okumuştum. Ama yanma gitmeye bir türlü cesaret edemiyordum. Bana gelene kadar kimler vardı ki sırada... Neyse, sonunda kendisi ilgilendi benimle de ona yalnızca *Çalıkuşu*'nu değil yazdığı her şeyi okuduğumu söyleyebildim utana-sıkıla. Gözlerindeki sevinci unutamam.

Şimdi, şu anda kapıdan pek bayılmadığım bir *yazar* da girse, toparlanırım, kendime çekidüzen veririm (bir dergi yazıhanesinde karşılaştığım genç şairse, ayaklarını burnuma uzatabilir, o başka...)

Uzun bir süredir neden evlere kapandığımızı, neden toplumca bir değer düşümüne uğradığımızı soruyoruz kendi kendimize. Nedense "manevi hiyerarşi" yokluğunun, bu çöküşteki

payını görmezden geliyoruz. Başlangıçta, "Biz eski yazarlar gibi ulaşılmaz olmak istemiyoruz, okurlarımızla eşitlikte buluşacağız" derken başka tür bir *resmi hiyerarşi*'nin ortadan kalkacağını ummuştuk sanırım. Ne umduk, ne bulduk! Çevremiz, masaya sormadan ilişen, "yahu", "be" gibi sözcükleri bol bol saçıp savuran bilgiçlerle doluyor, gitgide. Bilge Karasu'yu tanımadan öykü, Edip Cansever'i tanımadan şiir yazabilen küçümen dâhilerle...

(Gerçi bu genç, onlardan değildi.)

Peki bir değerler dizgesini benimsemeden yazılarında nasıl bir dizge tutturabilirler?

Akşamın sonunda sabrım taştı. Önce uyararak, sonra azarlayarak, sonra düpedüz kovarak, genci uzaklaştırabildim. Bir el titremesi, bir çarpıntı... Yarım saat sonra gözüm yanmaya başladı: Haftalarca sürecek bir arpacığın ilk habercisiymiş. Peki bu sıkıntıları çekmeme, genç bir insanı azarlamama, sonra böylesine perişan olmama değer miydi? "Burnu büyük" diye değerlendirilmek daha kolay değil miydi?

Yine de rastladığınız zeki gençler, bu kumarı arasıra göze almanıza değiyor.

"Seni Seviyorum"

26 Mayıs

"Seni seviyorum"un ucuz, aşınmış bir kalıp olduğuna, çok özel, kişisel duygularımızı açıklamaya yetmediğine inanmıştı çoğumuz. On yıl kadar oluyor sanırım. (Her şeyi on yıllarda ölçmek haklılığını ne zaman bir kenara bırakabileceğiz?) Anladığım kadarıyla, yaşadıklarımızı "yeni" sandığımız bir dönemdi. "Biz" derken yaşıtlarımı kastediyorum, sık sık yaşananlardaki yenilik(!) payını hiç değilse artık değerlendirebilecek kadar deneyimli olanları. Yoksa, 27 Mayıs'ı, 22 Şubat'ı, 12 Mart'ı, değerlendiremeyecek kadar küçük yaşta yaşamış bir nüfus çoğunlukta bugün.

"Seni seviyorum"u bırakmamıza neler yol açmıştı? Günün duyarlığına, duygusallığına erişmeyip yaya kalan sıradan aşk şiirleri mi? Niyet güvercinlerinin çektiği maniler mi? Amerikan melodramları mı? Yaşamımızı o dönemde yeni yeni abluka altına almaya başlayan düzeysiz, televizyon dizileri, fotoromanlar mı? Yasakçı "sol" bakışın egemenliği mi? Boyalı bir gazetede okuduğumuz "Çok sevdiği karısını yedi yerinden bıçakladı" haberleri mi? Evet, "seni seviyorum"u özel bir biçimde yeniden keşfetmeliydik. O sözcüklerle değil.

Nitekim, uzun bir süre, o sözcükleri kullanmadan o duyguyu dile getirmeye çalışan yazılar, şiirler okuduk. Dostluğu, sevgiyi, cinselliği, sevdayı, aşkı hep tırnak içinde düşünüp kav-

ramsallaştırmaya, o kavramın derinlerine inmeye çalıştık. Bu arada birçoğumuz kavram kargaşası yüzünden, birçoğumuzsa kavram parçalanması yüzünden adını tam koyamadığı bir tür ketleme yaşadı. Ne de olsa, dili zorlamak, yaşamı da zorlamak demekti. "Seni Seviyorum"u doğru dürgün söyleyemiyorsak onun yerine, o anlama gelebilecek birşeyi nasıl bulacaktık? Nerede yaşayacaktık? Ne de olsa, binlerce yıldır, kullanıla kullanıla damıtılmış, daha doğru bir deyişle ağızlardan çıka çıka, söylene söylene belli bir sahicilik kazanmış bir tümceyle karşı karşıyaydık. O tümceyi yalnızca *kullanmamakla* neler yapabilirdik? Nereye varırdık?

İnsanın doğrudan söylemediği sözcüklerin, iç-yapısında ne gibi örselenmeler yaratabileceğini aydınlatmak elbette bana düşmez, bilim insanlarına düşer. Bana düşen; olsa olsa, çevremdeki dostlarımın biraz da bu yüzden çektikleri çaresizliği, bunalımı, el yordamıyla, sezgi yordamıyla anlayabilmek.

33 yaşında bir erkek arkadaşımın ABD'den yazdığı mektuptan bir bölüm:

"Sen, 'Hayat, âşık olmanın dayanılmaz ağırlığından yoksun,' demişsin son mektubunda. Oysa benim âşık olmanın ağırlığını taşıyacak gücüm yok gibi bu aralar... Sanki geçiş dönemleri yeterince ağır değilmiş gibi ben bir de âşık olmayı üstlenirim bu dönemlerde. (...) Sanırım ben âşık olmayı tutunacak bir dal olarak görüp genelde ayrılığın getirdiği acıyı bu şekilde yaşıyorum.

Geçen yıl, bana 'Âşık olmayı kedi gibi yaşa', demiştin, hiçbir şey beklemeden, kendi başına. (...) Ben iyilik perisiyim filan demek istemiyorum. Ama bu son aşk serüveni bana iki şeyi öğretti: Birincisi; reddedilmekten dolayı kendime acımak yerine reddedilmişliği kabullenip sevdiğime kapılarımı kapamadım. Bunun sonucu, onun benim çevremde kalması oldu. Kimbilir, belki de güzel bir dostluk doğabilir. Şimdi ona sevgilisinin yanına gitmesini söyleyebilecek durumdayım.

İkinci sonuç da, yani öğrendiğim ikinci şey de şu oldu: Her şey gibi acım da benim duygum ve ben onunla yaşayabilirim. (...) 'Tek eksiğimiz, deli bir psikolog,' demişsin evinde genişleyen çekirdek çevreyi anlatırken! Bilmem neden, o sözün öylesine etkiledi ve duygulandırdı ki, mektubunu biraz önce okuduğumda iki damla gözyaşı boşalıverdi."

Mektuptan da anlaşılabileceği gibi, "seni seviyorum"u -bambaşka bir anlamda da olsa- yeniden söyleyebilen biri bu arkadaşım.

Christopher, Türkiye'de araştırma yapan Alman bir Türkolog. Soruyor:

— Siz yalnızca bir kenti sevdiği, bir kente âşık olduğu için bir dili öğrenmesine inanır mısınız kişinin?

— Bilmediğim bir duygu. Tam anlamıyla bilmediğim.

— Ben İstanbul'da doğmuşum. Bir rastlantı. Ana-babam o sıralar İstanbul'dalarmış. Sonradan da geldik. Âşık oldum bu kente. Türkiye'ye değil, İstanbul'a.

Türkiye'nin bütününe ideolojik olarak değil, İstanbul'a bireysel olarak âşık. "Seni seviyorum" diyor bu kente, apaçık.

Kentin kargaşası, insanlarının garipleşmiş dili hiç ilgilendirmiyor onu. Gün boyu dolaşıp aşkını pekiştirecek yeni yeni yerler keşfediyor: tam bir karasevdalı.

— Aşk ne demek sizce?

Bu soruyu soransa, yirmi üç yaşında bir genç. Kitaplarda okuduğu, filmlerde gördüğü aşkı yaşamamaktan yakınıyor. Cinsel tutkuyla bağlandığı kişileri aramadan da edebiliyormuş dediğine göre ama cinsellik sözkonusu olmadan sevdiklerini haftada en az bir kere görmese, onlarla dertleşmese, büyük bir yalnızlık çekiyormuş. (Bir duygunun böylesine yarılmasında, sanırım salgın pornografinin ve aşkı/coşkuyu aşağılayan sözümona devrimciliğin incitici payı da var.)

Pablo Neruda, *Yüz Aşk Şiiri*'ni yazmanın şairliğine kan getireceğini neden düşünmüştü? Turgut Uyar, "Sevgilim" seslenişiyle yazdığı şiirleri neden önemserdi?... İkisi de yeni "seni seviyorum"ları geleneksel tabana gözüpekçe yerleştirmekten kaçınmamışlardı. Kaçınanları bekleyen tehlike, "seni seviyorum"u *özellikle* seçmeyen değil, zamanla zaten söylemeyen kişiler olabilmeleri.

Mavi-Uçlu Bir Kaptan

29 Mayıs

Edip Cansever'i Ağustostaki doğum gününde anmayı yeğlerdim. Değil sevgili ölülerin, sevgili sağların bile hızla unutulduğu bir ülkede, bir yıl içinde bir gün bile sevdiklerince ve okurlarınca unutulmamış olduğu için kutlamak isterdim onu. Ama onun benden beklediği Ağustos-coşkunu bir yazıyı yazmaya hazır değilim daha, belki gelecek yıla...

Bütün yazarlar, yüzü-olmayan bir okur kitlesine seslendiklerini bilirler, yine de çoğu zaman özel bir yüz için yazarlar demiştim; onun vereceği tepkidir önemli olan. Bir öykü mü yazdım, hemen Edip Cansever'i arardım, onunla paylaşmak isterdim öykümü. Edip bir şiir mi yazdı, ne güzel, "Öğleüstü, Pasaj'da buluşup kutlamaya ne dersin?" Birbirimizi pohpohlamaya dayalı eleştiriler değildi eleştirilerimiz ama benzer-kanallarda ses aradığımızdan ortaya çıkan yeni yapıtın başarısı, bir mutluluk kaynağı oluyordu. (Bu mutluluğu kaç kişi paylaşıyor acaba?) Edip Cansever'e bu mutluluğu, sonra da bu mutsuzluğu borçluyum işte. Geçenlerde, uzun bir süre sonra yazı masasının başına öykü yazmak için oturduğumda, "Mutlaka haber vermeliyim, çok sevinir," deyip telefona sarıldığımda, birdenbire yaşadığım mutsuzluğu, bir yıldır atlatamadığım çöküntüyü. Sevgililik ya da aşk duygusu zamanla yara alabiliyor, örselenebiliyor, bitebiliyor. Bit-

meyen tek aşkın, gerçek ve lirik bir dostluk olduğunu Edip Cansever öğretti bana. Her doğum günümde, tek kopya olarak yazılmış, istersem yayımlatabileceğim izniyle armağan edilmiş şiirleriyle bana yaşamımda ve yazımda esin kaynağı oldu. Tek ihaneti, ölmesiydi.

MAVİ-UÇLU BİR KAPTAN*

Eldivensiz ve sıkılmış
Hafif hafif terliyor
—Görüyorum, karşımda—
Burnuyla dudakları arası.

Böyledir Tomris'in özel yası.

Annesinin kolyesi
Gün ışığında pembe buğu
Ayakta dursa ne çıkar
Neye benziyor ki oturmuşluğu.

Kansız kesilir boşlukta kolu.

Pasajda yapma çiçekler
Laf atar saçlarına
Hazırdır karşılığı, bir öykü bulur
Anlatır gül kokularına.

Görüntüsü kendisi
Akşamüstlerinden yapılmış
Nerden bulmuş acaba göğsü yerine
Kalbine bir ayçiçeği asılmış.

Bir gün bir öğle sonu
Ne tuhaf, avucunda
Kalakalmış bir çocukluk durumu

* "Filizkıran Fırtınası" adlı öykümün başkişilerinden biri.

Bana sorsa tam o sıra
Gözleri camdan bir haziran çukuru.

Susarsa susmayı da konuşan
"Mavi-Uç"lu bir kaptan.

EDİP

Nasıl Anlaşılmak...

8 Haziran

Geniş kitlelerce anlaşılmayı umursamayan ve bu tavırları aracılığıyla ülkelerinde, yaşadıkları dönemin yaygın, kalıplaşmış, yavanlaşmış sanat dilini yıkmayı başaran sanatçıların çoğu bile *bir biçimde* anlaşılmak isterler. Her okurun, her eleştirmenin bir sanatçıyı anlaması, yapıtlarını tek tek değerlendirip sevmesi gerekmez, *ne yapmak* istediğini kavrasa, yeter. Onun sanatta-edebiyatta kurduğu özel içdünyayı ancak bu aşamadan sonra ya benimseyecek ya da kendinden olabildiğince uzak tutacaktır. (Bu da onun hakkıdır diyoruz.)

Özellikle dilin ortak bir iletişim aracı olmaktan öte bir değer taşıdığına inanılmayan ülkelerde, yeni, özgün bir dilin yaratılmasında yazar kadar okura da iş düşüyor. Okumaya uzun bir süre ara vermiş, gelişen, değişen dili izlememiş bir okurun, eline ilk aldığı güncel bir yapıtı hemen kavraması ne kadar olanaksızsa, kendi yaptığı işe kapalı kalmış, çevresinde olup bitenleri izlememiş bir yazarın günün okurunca anlaşılmayı istemesi bir o kadar abes. "Dil" dediğimizde yazarın damıttığı kişisel bir dili kastediyorsak, ortak ve genel bir dilden çok, okurla yazarın paylaştıkları, ikili-ikili oluşup çoğalan, yayılan bir dil demek istiyoruzdur. Sanatçılar, ülkelerindeki ortalama okurla eleştirmenin ortak dilini, edebiyat beğenisini tutturmayı amaçlasalardı, değil çağcıl, çağdaş bir sanattan sözedebilir miydik?

Sanatçıların alıngan olduklarından dem vurulur, yakınılır sık sık. Eleştiri kaldırmadıklarından falan. Bu yakınmayı dile getirenler, acaba sanatçının ne gibi yanlış anlamalarla başetmeye çalıştığını düşünürler mi? (Anlaşılmak bir yana...)

Virginia Woolf, 7 Ağustos 1939 tarihli güncesinde şöyle yazıyor:

"Ya, evet. Yazacak bir sürü konu düşündüm. Bunlara tam anlamıyla günlük de denemez. Birtakım düşünceler. Günün modası doğrultusunda bir kaçamak. Peter Lucas ile Gide de bu yoldalar. Yaratıcı sanata kalkışmak gelmiyor içlerinden. (Sanırım, Roger olmasaydı, ben kalkışırdım. Böyle dönemlerde, yorumlar –günün araya sıkıştırdıkları– elverişli geliyor. Bana da. Ama aslında ne düşünüyordum ben?*

Sansürcüleri düşünüyorum bir süredir. Yüzü belirsiz bazı karaltılar nasıl da düşkün bize yol gösterip gözdağı vermeye. Basıya verilecek şu metinden de belli. Şunu desem, Filanca duygusal bulacak beni. Bunu desem... Falanca, burjuva sayacak beni. Şimdilerde bütün kitaplar, görünmez bir sansürcüler halkasıyla kuşatılmış gibi geliyor bana. Alınganlıkları, tedirginlikleri bu yüzden. Şu anda aslında nerede durduklarını keşfe değerdi."

Doğrusu, o günden bu yana pek fazla birşey değişmemiş bence. Ama Woolf, "Bu ortamda neden yazmalı?" karamsarlığını yazma umuduyla değiştirmekten geri kalmıyor:

"Bir de... şey... giyinirken, yaşın ilerleyişini, ölümün gitgide yaklaşışını anlatmak, ne ilginç olurdu, diye düşündüm. İnsanların aşkı anlattıkları gibi. Her başarısızlık belirtisini kayda geçirmek; ama neden ille başarısızlık? Yaşlanmayı, öteki deneyimlerden farklı bir deneyim olarak ele almak; başlıbaşına müthiş bir deneyim olan, yanımıza sokuluşunda hiç değilse doğum kadar bilinçsiz olmayan ölüme gitgide yaklaşışın her evresini saptamak."

Çehov'un, 1889'da çağının sansürcülerine yönelttiği eleştiri çok daha ağır:

" Eleştiri, içimi bulandırıyor Bir eleştiri okur okumaz, şöyle bir ürküntü kaplıyor yüreğimi: şu bildiğimiz yeryüzünde yaşayan ze-

* Sanatçının, Roger Fry adındaki ünlü sanat eleştirmeninin yaşamı üstüne bir inceleme hazırladığı yoğun çalışma dönemi. (T.U.)

ki insanların sayısı bu kadar az mı ki eleştiri yapan çıkmıyor? İnanılamayacak kadar budalaca, ucuz ve bayağılığa varacak ölçüde kişisel oluyor yazılanlar. Zamanla, eleştirimizin olmamasını, eleştiriye gereksinim duyulmamasına –tıpkı anlatıya (çağdaş anlatıyı diyorum tabii) gereksinim duyulmaması gibi– bağlıyorum."

Gösteri'nin geçen sayısında Salâh Birsel, "Benim Sözcüklerim" başlıklı yazısında, "Ben bu yazımın kaldırımını bana atılan taşlarla ördüm," diyerek kullandığı sözcüklerin dil geleneğimizdeki yerlerinin hesabını veriyordu. Çünkü yanlış anlaşılma bir kere başladı mı, yazarın yalnızca yazısı değil, okurca pek tanınmayan kişiliği de zedeleniyor. Edebiyat sınırı aşılıp kişisellik sınırına giriliyor. Çok garip bir durum: konuşmanız, savunma anlamına gelecek, susmanızsa, bu zedelemeye boyun eğmek.

Oysa yazarın *bir biçimde* de olsa, anlaşılmasını sağlamak, kendine değil, yaşadığı ortama düşer.

"Arka Pencere"

15 Haziran

Oturduğum evin arka balkonunun tek kusuru dar olması. Yani bir masa atılsa, çevresine doluşulamaz, mangal keyfi yapılamaz. Oysa tek sıra halinde on kişi falan sığışılabilir. Yapraklarından nefis zeytinyağlı dolma sarılabilecek bir asma, buğulu koruklarıyla kaplıyor parmaklığı. Yazın en sıcak günlerinde bile püfür püfür balkon. Ana-caddenin yanıbaşında olmasına karşın, özellikle geceleri çıt çıkmıyor. Kentin gürültüsü, yapıların cephelerine toslayıp kalıyor galiba. Yanyana uzanan iki caddedeki apartmanların arka yüzleriyle çevrelenmiş sessiz bir avlu. Yavrularına uçma şenlikleri düzenleyip durmadan havlayan, cikcikleyen martılar dışında.

Eskiden, küçük, bağımsız bahçeler vardı burada bildiğim kadarıyla. Kalan tek-tük ağaçtan da anlaşılıyor zaten. Sonra kömürlük sayısının artması, kapıcıların bahçeye taşan yaşama alanları yüzünden ister istemez bakımsız, çaprazlama çamaşır ipleriyle kesilmiş bir avluya döndü. Direncine ve güzelliğine hayranlık duyduğum bir at kestanesi duruyor tam karşıda. Yazın, yaprakları balkondan içeri uzanıyor; kışın, hele kar yağarken olanca görkemiyle, bir masal-ağacı gibi yükseliyor, düşleri bir tuttu mu, bırakmıyor. Çok ihtiyar olmalı, çevresindeki daracık toprak alandan beslenmeyi öğrenmiş. (Dedim ya, düşleri bir tuttu mu, bırakmıyor, çağrışımları da...)

Karşıdaki balkonlarla sıkı fıkı oluşumuz da bir sakınca sayılabilirdi. Ama onlara çıkan yok pek. Çoğu, camla kaplı bir çeşit yüklük ya da depo görünümünde. Halıfleks parçaları, süpürgeler, uzun saplı fırçalar, kovalar, boya kutuları, ön tarafta bir işyeri olduğunun belirtisi. Camlar kirli, içersi görünmüyor doğru dürüst. Ama parmaklıklar gıcır gıcır boyalı. Yıllık badana sırasında, kullanılmayan balkonun demirleri unutulmuyor demek. Arasıra bakımsızlıktan solmuş saksılara takılıyor gözünüz, bir zaman o evde yaşayıp o balkonu değerlendirmiş birilerinin yokluğunu duyuyorsunuz. Neden taşınmışlar acaba? Geçim sıkıntısı mı? Yüksek kira alma isteği mi? Daha sessiz bir semte göç mü?

Yedek parçacılar saltanatı, caddenin kişiliğini çoktan yok etti. Şimdi köşede yükselecek lüks otelin inşaatı, o saltanatın da yıkılacağını gösteriyor. Nasıl olacak caddenin yeni yüzü?

Karşı komşum, ütücü. Gece gündüz demeden çalışıyor. Öğlenleri evden getirdiği sefertasını açıp yemek yiyor, güvercinleri büyük bir sevgiyle besliyor artıklarla. Namaz kılarken, perdeleri kapatıyor.

Başka bir balkonda delişmen bir kız var. Güleç. "Merhaba" diyor beni görür görmez. Bir salıncak kurmuş balkona, neşeyle sallanıp duruyor.

Çocuk bezleri, eşofmanlar asılan öteki balkon, ailenin çok çocuklu olduğunu gösteriyor. Anne, bezgin bir ev kadını olsa gerek. Eski koltuklarla sandıklar arasına asıyor çamaşırları; demirlere, eşyalara değer değmez kirleniyorlar. Ailenin genç kızı, erkenden yatıyor, bütün gece açık kalıyor ışığı.

Diyeceğim, tam bir *Arka Pencere* filmini andırıyor balkon; düşgücünüzü biraz zorlasanız, ne öyküler çıkarabilirsiniz karşı balkonlarda görünenlerden ve görünmeyenlerden. Hitchcock'un filmde yaptığı gibi bir cinayet bile sokuşturabilirsiniz araya, öyküyü daha da sürükleyici kılarsınız. Ama bana sorarsanız, çiçeği burnunda bir yazarsanız, ne yaparsanız yapın, *Arka Pencere*'nin unutulmaz damgasını taşıyacaktır yapıtınız. Sanatta kurgunun önemini, özgünlüğünü anlatmak için verdim bu örneği.

Dergilerde, yeni yayımlanan kitaplarda okuduğum öyküler, Türk öykücülüğüne ilginin arttığını, öykülere dil ve imge kullanımında bir özenin yerleştiğini gösteriyor. Ama kurgu açısından aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Birinci tekil kişi ağzından yazılmış, daha doğru bir deyişle yazarın "ben"iyle ve günlük deneyimleriyle sınırlı öyküler çoğunlukta. Çeşitli anlam katmanlarını kapsayan deneyimler değil bunlar üstelik. Devlet dairesinde çalışan ihtiyar bir memur, yaşama sevincini yitirmemeye çabalayan küskün, içli bir genç kız, görüş gününden izlenimler vb gibi sıkça işlenmiş, yetkin örnekleri çoktan verilmiş karalama (skeç) türü öyküler. Bir doğa betimlemesiyle başlayıp öykü kişisinin yaşadığı olaya göre genellenmiş bir izlenim ya da bir dersle bittiklerinden belli; dilleri sözgelimi Uşaklıgil'in *Ferhunde Kalfa*'sına göre çok daha incelmiş, daha arı da olsa, kurgunun cılızlığı o dönemden de geriye çekiyor öyküyü. Öyküye özgü o derinliği, zamanla kısıtlanmamışlığı yakalayamıyorsunuz bir türlü.

Peki *Arka Pencere* bir daha yazılamaz mı? Edebiyatta yapılmışları, bugün yapılanları dikkatle izleyen ustalar, yeni bir kanal aramak, ustalıklarını sınamak adına daha önce başarıyla kullanılmış temaları, kurguları, teknikleri bir daha kullanmayı denerler sık sık. Ama bu sınavdan başarıyla çıkabilmek için gözünü yalnızca ben'inin gözüyle *bildik* arka pencerelere dikmek yetmez, aynı kurguyu edebiyatçı gözüyle yeniden gerçekleştirmek, bildik olanı birdenbire başka bir açıdan ele almak gerekir. Önce, edebiyatın arka pencerelerindeki gizi keşfetmek yani.

Yoksa bu yazımın başındaki birkaç bölümü, pekâlâ bir öykü girişi sanma yanılgısına düşebilirsiniz, acemi bir yazar ya da okursanız.

Yaşamdaki İşleme Payı

13 Temmuz

Kimi gazeteci-yazarlar, kurgunun gününün dolduğunu, gelişkin iletişim araçlarının hızlı dünyasına ayak uyduran çağdaş okurun yazardan artık *bilgilendirme* beklediğini, kendi yazdıkları türdeki kitapların edebiyat yapıtlarından, işte bu yüzden fazla sattığını ileri sürüyorlar son günlerde. Gözden kaçan nokta, bazı bilgilendirmelerin bile eninde sonunda kurgu istediği, ama bu daha çok, "dil" kapsamına girdiğinden, gazeteci-yazarların çoğunu ilgilendirmiyor: Dili kullanma sorumluluğu, yanlışsız söz dizimiyle eşdeğerde değildir, bir anlasalar...

Şimdi, tutalım ki ben bir yazarım, adım da Tomris Uyar. 13 Temmuz günü genç bir kadın, cezaevinde uzun süredir yatan sevgilisinin bir öyküsünü göstermek amacıyla evime geliyor. Biraz ürkek, başlangıçta. Öyle ya, ya "entel" bir yazarsam?

Ben de güç durumdayım doğrusu, ya genç adamın öyküsü iyi değilse? Onun özel durumunu gözönünde tutarak kötü bir öyküye iyi mi diyeceğim? Ama genç adam, öyküsünü özellikle okumamı istediğine göre beni biraz tanıyor olmalı.

Yine tutalım ki, gelen genç kadın, yüreği ve zekâsı açık biri. Kahırla oyalanmıyor, yaşamını güzelleştirirse sevgilisinin daha mutlu olacağına inanıyor. Getirdiği çiçekler, uzun süre dayanacak türden. En dayanıklı çiçekler, morumsu renkte olanlar mıdır? Cezaevlerine götürülen, oradan dostlara gönderilenleri kastediyorum.

Ne zaman çıkıyor? diye sorarsınız bu durumda. Havayı hafifletmek amacıyla.

Ama ya:

— Belki de idam edilecek gelecek ay, yanıtını alırsanız!

Böğrünüze bir bıçak saplanır o zaman. Öykü, acem kılıcı gibi durur tepenizde. Artık iyi mi olsa iyi, kötü mü olsa iyi? Ya da farkeder mi aslında? Son karar: Farkeder.

Edebiyata inanan, nesnelliğinize güvenen biri sözkonusuysa hele, nasıl farketmez?

Tutalım ki –saatlerce nasıl okuyacağım diye bocaladıktan sonra– okuduğunuz öykü, gerçekten iyi. Bir sevinç, bir sevinç... Ama genç adam, duygusal bir *iyi* beklemiyor sizden, mantıklı iyinizi kabul edecek ancak. Bu durumda, makinenin başına oturursunuz, "Çok sevdim, daha nice öykülere...", "Yakında görüşmek umuduyla," "Mutlu günler gelecek, eminim," gibi zıpırlıklar ya da sürçmeler yapmamaya çalışarak, soğuk terler dökerek, genziniz yana yana, serinkanlı bir eleştiri yazarsınız. Artık genci iyice tanıyorsunuzdur. Onun sıcak yürekli, zeki, şakacı bir delikanlı, kurguya düşkün bir yazar olduğu da gün gibi ortadadır.

Peki, ya öykü kötüyse...

Saatlerdir gözümü ayıramadığım mor çiçekler, "Düşündüğünü olduğu gibi yaz" diyor.

Bayram

5 Ağustos

Çok önceden başlamıştı benim için: paniği yani. Dokuz gün falan sürecek anlaşılan. Hava çok sıcak, nem oranı da çok yüksek; kirpiklerimden ter damlıyor. Ama o değil... On gün eve hapis kalacağım. Sanki dışarı çıktığım var da: demek o da değil. Gazetemin gelmemesi mi? Bir ölçüde. Asık suratlı, taşralı Bayram gazetesinden yıllardır nefret ederim; içimi kapar ama kendi gazeteme pek mi bayılıyorum? Belki de gazetemi alabileceğim halde almamam, sokağa çıkabileceğim halde çıkmamam gibi bir özgürlüğün kendimce esirgenmesi.

Çocukluğumda, Pazar akşamları ateşim çıkardı. Pazar paniğinin sonucu gibiydi. Çantamı yapınca, ateşim düşerdi: ertesi güne hazırlanmış olurdum. Peki bari şimdi de (dündü bu) berbere gideyim, bayrama gerçekten hazırlanan hanımların yanında ben de hazırlanıyormuş gibi yapayım, belki iyi gelir.

Kışın, o üçyüz yıl süreceği sanılabilen karda, günde en az yirmi sayfa çeviri yaparak atlatmıştım bu kıstırılmışlık duygusunu. Yine de her sabah doğru dürüst uyumadan uyandığımda, elektriklerin kesilip kesilmediğini, suların akıp akmadığını, telefonun çalışıp çalışmadığını denetlemekten perişan olmuştum. Bu kere fazla zorlanmam gerekmedi. Ateşim "yasal" olarak yükseldi: üşütmüşüm.

Bayrama bildik bir gün gibi girmeyi denedim. Radyoyu açtım, sigarayı yaktım, balkon kapısını araladım. Gelgelelim bal-

kon aynı balkon değildi. Aşağıdaki avluda kurban kesiliyor. Daha doğru bir deyişle kesilemiyor. İnek falan gibi iri bir hayvan olsa gerek. Müslümanlıkta uzman olmanın hayvan kesiminde de uzmanlık sağlayacağını sanan amatörler –son yıllarda sayıları gittikçe artan amatör katiller– tekbir getiriyorlar getirmesine ama hayvanın can damarını bulamıyorlar bir türlü. Tepiniyor zavallı, böğürüyor, arasıra kaçıp kurtuluyor ellerinden. Yakalayıp kaldıkları yerden bitirmeye çalışıyorlar kesimi.

Balkona fırlamamak için kendimi güç tutuyorum. Kurban kesiminin bir ritüel olduğunu, bütün anlamlı-anlamsız ritüeller gibi gerekleri doğrultusunda yerine getirilmesini haykırsam avaz avaz! Kim anlayacak?

Peki vazgeçtim. O kadarına ki, bugün sokağımızın köşesinde yeni açılan ve Suudi turistlere hizmet veren görkemli, çağdaş otelin önündeki kan havuzlarına basmamaya özen göstererek yürüdüm. Otel görevlileri, kaba-saba kasapların becerilerine güvenemediklerinden, iri kurbanların başlarını baltayla uçuruyorlarmış. (En azından hayvan açısından bir avuntu. "Bir çırpıda" avuntusu).

Eve döndüğümde sular kesilmişti: arıza. Ne tuhaf, her şey umduğum gibi gidiyor. Oysa ki ben olayları biraz büyüttüğüm düşüncesiyle oyalanıyordum.

Derken mahallemizin küçük kızlarından birkaçı elimi öpmeye geldiler. Dindar olmadığımı biliyorlar ama onlara kesimli bir gösteri değil, neşeli bir bayram sabahı sunacağımın farkındalar, dondurma, lokum vb eşliğinde.

Üçüncü gündeyiz ya, bayramlık giysileri şimdiden eskimiş. Bayramlık giysilerin bayram boyunca giyilmesi gerektiğine inanıldığından, ayrıca bayramlıklar ucu ucuna son modaya yetiştiğinden, garip bir eskilik gelmiş çocuklara. Hafif bir kirlilik. Bir daha giymelerine izin verilemeyecek giysilerle (yılın moda rengi pembeyse, tepeden tırnağa pembeye bürünüyorlar, pembe plastik çantalar, saç bantları gibi aksesuarla zenginleştirilmiş/gülünçleştirilmiş olarak) iğreti oturuyorlar koltuklara. Babalarının ve ağabeylerinin kurban kesme becerilerini anlata

anlata bitiremiyorlar ama kurban adına duydukları hüzün, gözlerinden okunuyor.

Sıradan günlerde "kurban kursu"na giden bu küçük kız çocukları, kesilen hayvanlarla garip bir özdeşleşme içindeler.

Yarın sular akar belki, gazete mutlaka gelir. Ama manavlar açmadığından, limon bulamam. Gider limon suyu konservesi alırım bakkaldan. Otobüste sunulan limon kolonyasına benzesin varsın!

Son gün: nedense, geçen yıl bir arkadaşımla konuşmamız geliyor aklıma. Bazı öykülerime konuk başkişi olarak katılmış, geçmişi oldukça karanlık, şimdi tövbekâr biri. Çok basit bir soru sormuştu bana: Ortadan kaldırılmasını istediğim biri var mıymış? Koşulları ben belirleyecekmişim: Üç tokat mı? Köprüden intihar mı? Araba arkasında sürüklenme mi? Düpedüz öldürülme mi? Ferman, iki dudağımın arasındaymış. O gece, hiç kimseden öldürecek kadar nefret etmediğimi düşünmüştüm bu apaçık öneri karşısında. O da bana, "Sana bir dost olarak yapacağım tek hizmet bu," demişti, "kültürlü dostların çoktur nasılsa, benim yapabileceğim tek şey bu."

Ama hiç kimseden öldürecek kadar nefret etmediğimi, ayrıca etsem de bu işi kendim çözmekten yana olduğumu öğrenince çok gülmüştü:

— Siz aydınlar, ömürsünüz!... Öldürmenin bir iş olduğunu bilmiyorsunuz. Yıllar yılı, bir gün asla yapamayacağınız birşeyi yapacağınız umuduyla idare ediyorsunuz. Öldürmek bir iştir. Sen ona göre yetiştirilmemişsin. Bana bıraksana... Ama hayır. Sizler, bazı insanların yaşaması gerektiğini düşünür, bazı insanların yaşamaması gerektiğine inanmazsınız.

Balyoz gibi inen bir aydınlanmaydı.

Bu öneriyi yine de anlamazlıktan gelip –önerideki dostluk ve inancı anlamazlıktan gelip– benim için dört tane Samsun sigarası almasını söyledim. Tek ricam oydu, o kadardı.

O gittikten sonra düşünmüştüm, bu gece de düşünüyorum: Zarif cinayetler bir yana, ilkelliğin en önemli koşulu hiç değilse öldürmeyi bilmektir, değil mi?

Hayatımıza ilkel bile olamayan bir kitle söz geçiriyor.

6x7 = 49

13 Ekim

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan yaşlı bir kadın yıllar önce büyük ikramiyeyi kazandığında, çevresine doluşan gazeteciler, bu olaydan çarpıcı bir haber yaratmak hevesiyle şöyle bir soru sormuşlar ona:

— Bu bileti rastgele mi aldınız yoksa uğurlu sayılarınız var da onlara mı belbağladınız? O sayıların bulunduğu bileti mi seçtiniz?

— Uğurlu sayım yoktur, demiş yaşlı kadın. Bileti almadan bir gece önce garip bir düş gördüm. Karmakarışık bir düştü, yalnız 6 ve 7 rakamları belirgindi. Altı kere yedi kırk dokuz ettiği için de 49'la biten bir bilet aldım. Bir belirtgeydi yani, benim yerimde kim olsa böyle davranırdı.

Bu olayı duyduğumda -15 yıl kadar oluyor- çok sarsılmıştım nedense. Şimdi anlıyorum nedenini: Çok basit düzeyde bir bilgisizliğin, bir yanlışlığın, birdenbire yaşama söz geçirecek düzeyde bir bilgi, bir esin, bir doğru oluvermesiydi beni etkileyen. Böyle bir durum binde bir de doğsa.

Meinz'de, bir Yunan Lokantası'nda "Platters" albümünü dinlerken bir daha vurdu bunlar. İstanbul'daki son gecemde doyasıya dinlemiştim aynı albümü. "The Platters"dan geriye kalan tek derlemeyi, o dönemin en sevilen şarkılarını... Yaşıtlarımla birlikte dinliyorsam, ayrı bir tat kazanıyor o şarkılar, or-

tak geçmişimizi bize doğru, *güne* doğru çekiyoruz o zaman, arasıra modası geçmiş vokal anlayışına, lirik, hoş ve boş şarkı sözlerine gülüp geçiyoruz. Yine de yaşamımızı bir daha gözden geçirmemizi sağlıyor. O yaşta eğilimlerimiz nelerdi sözgelimi? Cazsever bir kuşak olarak neden etkiledi bizi bu tür müzik acaba? Düşünüyoruz. (Ama "Sleepy Lagoon" gibi iç bayıltıcı bir parça geldiğinde, o günlerde yaptığımız gibi yine atlıyoruz o parçayı, dinlemeye katlanamıyoruz. Hâlâ. Oyun orada bitiyor, o başka.)

Sanırım, bizi etkileyen, müziğin kendisi değil, getirdiği anılar: Bir kış akşamı, bir alacakaranlık saat, kendini, yaşamı süresince aşka adayabilmeye aday bir kişiliğin takıldığı lirik ipuçları. Bu tür "magazin bayağılıklar" içinde piştiğimiz için midir nedir bizler bir türlü "entel" olamadık günümüzün deyişiyle. Nostaljiye sığınmamayı da ister istemez öğrendik böylelikle. "The Platters" grubunun en ünlü şarkısı "The Great Pretender", nostalji modasına uyularak, bazı kesip biçmelerle günümüzde yeniden yorumlanmış; şu anda dünya listelerinde. Derken bir de bakıyoruz, *Kazablanka* filmi de daha yetkin oyuncular ve belki de daha yetkin bir sinema tekniğiyle filme çekilmiş bir daha. Derken, *Kahraman Şerif*'in (*High Noon*) ikinci kısmı televizyonda. *Serseri Âşıklar* da (*A Bout de Souffle*), birkaç yıl önce yeniden çekilmişti. Oysa bu yapıtlar, kimi zaman oyuncularının, kimi zaman yönetmenlerinin, kimi zaman da senaristlerinin yaptığı yanlışlıklar ve o yanlışlıklardan doğan büyük doğrulardan ötürü anılarımızda yer etmişlerdi. Yani yedi kere altının kırk iki değil, tamtamına kırk dokuz ettiği örneklerdi. Bunu sağlayan o garip şey ne, bilemiyorum. Humphrey Bogart ile Ingrid Bergman arasındaki beklenmedik elektriklenme mi? Grace Kelly'nin soğuk-derli toplu Amerikan kadını imgesini, Gary Cooper'in güvenilir erkek imgesiyle kendiliğinden tamamlaması mı? Yalnızca Belmondo'nun filmin sonundaki uzun ve arkadan gördüğümüz yürüyüşü müydü *Serseri Âşıklar*'ı o film yapan? Bugün kesin bilemiyorum.

Bildiğim birşey varsa, o da geçmişle, geçmiş eleştirisi aracılığıyla pekâlâ güncelleşebileceğimiz ama geçmişi yağmalarsak günü de yitirebileceğimiz. Herhangi bir sanat ürünü bize doğru

gelmiyorsa, neden ille çekmeli onu? Ya da neden ona doğru geri çekilmeli? Yalnız Türkiye için geçerli bir soru değil bu, bütün dünya için geçerli bence. Nostalji modası, *geçmişimizle bile gündeş* olamadığımızı gösteriyor. Değil günümüzle.

Arayı hızla kapatmak için geçmişle başlanıyor işe. Ama o geçmiş, düşlenen bir geçmiş değil ki, yaşanmış bir geçmiş, bitmiş bir geçmiş. Kahverengi fotoğraflarla, ithal malı bilgilerle, estetik kaygılarla geri döndürülemez. Döndürülmesi de zaten gerekmez. (Yoksa çağımızdaki bu eğilim, bir tıkanma, soluksuz-kalma belirtisi mi? Bence öyle.)

Eskiden çok sevdiğim "The Great Pretender"ı eleştirel bir bakışla görebiliyorum yeni düzenlemede. Yeni düzenlemede her şey yerli yerinde. Yalnız, altı kere yedi bir kere daha kırk iki ediyor, o kadar. Bir büyü eksik, modern teknolojinin de yeni nostaljinin de asla yerini tutamayacağı, yokluğunu kapatamayacağı bir büyü.

Artık korkmuyorum: Altı kere yedi kırk dokuz edebilir. Garip bir sevinç veriyor bu bana. Ama ancak bu yaşta.

Türkçesizlik

23 Ekim

Federal Almanya'da yirmi gün kadar süren konukluğumun ardından iki ay geçmiş, bakıyorum da... Demek, izlenimlerim taze daha. Sezdiklerimin, algıladıklarımın, hatta gördüklerimin yerli yerine oturması için çok kısa bir süre bu. Hele "gezi yazıları"na inanmayan biri için... *Kendi* ülkemin, tanımadığım bir yöresine gitsem bile, izlenimlerimi sıcağı sıcağına aktaramam ben; on beş günlüğüne diyelim Van'a giden bir İstanbullu, Van'ı ne kadar tanıyabilir? Görülmesi gereken yerleri görür, tanınması gereken kişilerle karşılaşır; şanslıysa, bir köy düğünü, bir sünnet düğünü gibi yörenin yerel rengini taşıyan bir olaya katılır (şanssızsa, yolculuğu ramazana ya da kurban bayramına falan denk gelir; bir karabasan yaşar).

Ama kentin kendine özgü gündelik nabız atışı konusunda bir bilgi edinemez. O bilgiyi edinebilmek için çevresini saran sıcak dostluk halkasından uzakta kalması, gündüzün kent sokaklarında –denebilirse– serserilik etmesi, mimariden birtakım ipuçları çıkarması, yani mimarinin insanların günlük yaşamını nasıl etkilediğini, karşılığında bu yaşamdan nasıl etkilendiğini kavraması gerekir. Bir rehber eşliğinde girişilemeyecek ender serüvenlerden biridir bu. Kimsenin sizi tanımadığı bir kıraatha-

neye, bir kahveye, bir bara çökersiniz yerine göre: kentin nabzını kollarsınız, gazetelere bir gözatarsmız, giysileri incelersiniz. Bir kentin yaşamını paylaşmadıkça yapacağınız saptamalar çoğu kere sağlıksız olacaktır.

Ne var ki ben Federal Almanya'yı elimle koymuş gibi buldum neredeyse. Duisburg'un Zeytinburnunu, Köln'ün Nişantaşını, Frankfurt'un Beyoğlunu, Düsseldorf'un Etilerini... (Berlin, New York, İstanbul, Paris gibi kentler, uluslararası bir kan dolaşımı paylaştıklarından, hepsi birbirine benziyor günlük yaşamlarında ve elbette hiçbiri birbirine asla benzemeyen bir kültür mirası taşıyor.)

Federal Almanya'yı elimle koymuş gibi buluşumun bir nedeni de, insan hayatlarının eski, bildik bir sosyolojik incelemeye konu olacak kadar tipik ve kısıtlandırılmış olmasıydı belki. En azından Türkler açısından. Tanışmaktan kıvanç duyduğum aydın yurttaşlarım –Türkiye'deki günlük yaşama göre oldukça gevşek bir saat diliminde yaşasalar da, inandıkları görüşlerden ödün vermeksizin çabalarını sürdürseler de– ortak ve sosyolojik bir bireysel yaşama mahkûm olmuş gibiydiler. Yeterince okuyamamaktan, kitap bulamamaktan, anayurtla bağlantıları yeterince kuramamaktan ve dolayısıyla gerilemekten yakınıyorlardı. Ama onların bir gün bu kısır döngüyü aşacakları belliydi ne de olsa.

Peki "dilsiz"ler ne olacaktı? En alt düzeydeki Almanca sözdizimini Türkçe sözcüklerle kuranlar? Türkçe sözdizimini, jargonlaşmış üstünkörü bir Almancayla dolduranlar? Yeni kuşak?

Konunun bu kadar ciddi olduğunu Türkiye'deyken de kestirebiliyordum ama gözle görmek, kulakla duymak başka. Federal Almanya'da her dört Türkten biri –buna çocuklarını da katabiliriz– *yazar*. Bir Goethe, bir Thomas Mann, bir Gunther Grass yaratmış bir ulusun bu *yazılanları* edebiyat sayması düşünülemez. Olsa olsa, ekonomik sömürünün vicdan azabını her Türke "yazar" kimliği bağışlamakla ödüyorlardır. Yazarlarımızın da bu çorbada tuzları bulunduğu bir gerçek. Çoğu, "göçmen edebiyatı", "sürgün edebiyatı" gibi türlü özürler uydurup Almanlara kendilerini acındırmaktan kurtulamıyorlar. Türk

edebiyatının köklü geçmişini, bugün vardığı noktayı yadsıyıp bol bol iç dökmenin de bir edebiyat olabileceğini sanıyorlar. Kahır, özlem, arabesk... Oysa yaşanan haksızlıklar, ancak haklı bir edebiyatla yansıtılabilir.

Ali Eliş, "Göçte Yazın mı? Göçmen Yazını mı?" başlıklı yazısında (*Merhaba*, Nr. 22, 7-9, '87) şöyle diyor: *"Yazarlar, insan sevgisini, dostluğu, barışı, gerçekleri, insanın insan gibi yaşaması gerektiğini işledikleri sürece, verdikleri yapıtlar bütün insanları ilgilendirir. Bu gerçekten çıkarak "göçmen yazını", "konuk işçi yazını" yerine göçmen azınlıktan çıkan ve onun yaşamını evrensel boyutlarda işleyerek, dil ve kültür çemberini yırtan ve konuyu yaşadığımız topluma indirgeyerek, Alman yazınının bir parçası olan yazın dersek gerçekleri söylemiş oluruz."*

Burada biraz duralım: hangi Alman yazınının hangi parçası bu? Çoğu, anlayışlı, sevecen, küskünlükleri paylaşacak bir "Gönül Abla"ya yazılmış mektupları andıran bu ürünler, bes-belli günümüz Türk edebiyatının en sıradan ürünlerine bile oturmadıklarından Alman edebiyatına mı taşınıyorlar yani? Kendimize yalan söylemeyelim bari.

İnsanların, yaşadıkları ezilmişlikleri birilerine anlatmak, yakınmak gereksinimi duymalarını anlayabiliriz ama edebiyat dendi mi iş değişiyor. Çünkü yazma hastalığı başka, yazmayı uğraş edinmek başka. Biliyoruz: kişi küçük yaşta etkilenir çevresini saran seslerden, kokulardan, görünümlerden. Onları anadiliyle benimser. Almanya'da doğmuş bir Türk çocuğu, o toplumun renkleri ve kokularıyla pekâlâ serpilebilir. *Kendisi o toplumun bir parçasıysa* o edebiyatın da bir parçası olabilir. Almanya'daki Türk gençlerinin kaçta kaçı şu anda Alman toplumuyla haşır neşir acaba?

Sözkonusu genç, bir edebiyatçı tohumu taşıyorsa içinde, iki toplumun da, iki edebiyatın da *dışında kalan* bir anlatım, bir görüş geliştirir; bu yeni dili ustalıkla yaratarak iki toplumdan da edebiyatça bir öç alır. Ama önce, başeğici bir anlatımla başkaldırıcı bir edebiyat yapılmayacağını kavraması gerekir. Yoksa entegrasyon tablosunda sunulan mutluluk,

asimilasyon olabilir bal gibi. Kökü kurutmak da dili kurutmaktan başlar herhalde.

Almanya'yı elimle koymuş gibi buldum demiştim ya. Kendimi sık sık evimde hissetmemin de payı var bu karmaşık duyguda. Yatak odalarını paylaştığım iki gencecik arkadaş –biri su kaplumbağalarına düşkün, öteki anılarına– bana evlerini açan, özenli sofralar hazırlayan aydın dostlar, geceyarısı, konuşmanın en canalıcı yerinde yorgunluktan uyuyup kalmama göz yumanlar, bir lokantada eski İstanbul kültüründen mavi-yeşil içkiler ya da bir evde koltuktan kavak seyretme keyfini sunanlar, bir Rum lokantasında "The Platters" kaseti dinletenler, üşüdüğümde paltolarını Macarca armağan edenler, Ermenice dolma saranlar, daha da ileri gidip kırışmış buluzumu çaktırmadan yıkayan ve ütüleyenler, bir metroda gördükleri yüzde yüz-çizgilerimi özleyenler...

Onların hepsi "Türkçe" yaşıyor.

Her Şey 'Atta' ile Başlıyor

Resmi bakışa göre her şey, kendi içinde ikiye ayrılır: tüfekler –demir kısmı, tahta kısmı–, balolar –açık havada ya da kapalı mekânda düzenlenenler– vb. Sonra bu ayrılan kısımlar –yine ikişer ikişer olmak üzere– kendi içlerinde sonsuza kadar ayrılabilirler. Bu bakış, daha da abartılı biçimde bir süredir edebiyata da bulaştı: gençlik edebiyatı, çocuk edebiyatı, kadın edebiyatı, sürgün edebiyatı gibi ayrımlar geliştirildi, edebiyatın kendine özgü bir bütünlüğü, tamlığı olduğu görmezden gelindi. "Gençlik Edebiyatı" da ikiye ayrılabilir pekâlâ: ilkgençlik ve songençlik olarak; bu da benim katkım olsun, ayrıca "Kadın Edebiyatı" kapsamında, genç bakire kızlar için, bakire olmayan genç kızlar için, ortayaşlı dullar ve ihtiyar hanımefendiler için ayrı ayrı ürünler verilmesini önerebilirim.

"Gençlik Edebiyatı"yla ne denmek istendiğini ötedenberi kavrayabilmiş değilim. Gençlerle bir biçimde ilgili bir edebiyat olduğu anlaşılıyor. Ama nasıl? Gençlerin sorunlarını dile getiren, yani onların yarattıkları bir edebiyat türü mü? Yoksa gençlerin belli bir eğitimden bir an önce geçip yaşlanmalarını, durmuş oturmuş kişiler olmalarını sağlamak amacıyla yaşlılarca kaleme alman yönlendirici, eğitici bir edebiyat mı? Birkaç yıl önceki "Çocuk Edebiyatı" furyasında, bazı yazarların kendi çocukluklarında yazdıkları izlenimini veren yapıtlarla karşılaşmıştık da, neyse ki çoğunun izi bile kalmadı bugüne, zamanın acımasızlığıyla elendi.

Her şey "Atta" ile başlıyor. Çocuklara "Attaya mı?" diye sorulur ya. Zavallı çocuk da "Gezmeye gidelim mi?" sorusunu bal gibi anlayacak düzeydeyken kendi zekâsını hiçe sayan bu sevimli-uyduruk-ortaklaşa dille yanıtlar soruyu: "Atta!" Sokağa çıkarken "başbaş" yapar ya da "baybay eder", "düt"e biner, su yerine "bua" ister, "mamma" yer vb. Büyüklerinin gözünde ne zeki bir çocuktur o, her istediğini anlatabilmektedir! Tabii ki ona sunulan edebiyatın da bu oyun çerçevesinde yer alması beklenir: yaşama-sevinci ağırlıklı, bol çiçekli ve kelebekli, turuncu güneşli, çocuğun sevdiği varsayılan sudan imgelerle, sığ bir dille yazılmalıdır metinler.

Kişisel görüşü ve dili böylesine ketlenmiş biri ilerde nasıl bir *edebiyat okuru* olabilir? Hele kendisine uygulanan baskının haklı bir baskı olduğuna inanıyorsa, bu baskı mekanizmasını sonraları kendi çocuklarına aynen uyguluyorsa?

Gençler hakkında karar verme hakkını çoğu kere yaşlıların kullandığı bir dünyada yaşıyoruz. Ama gençler de bu tür bir eğitimden geçtiklerinden, hakkı büyüklere bırakmaya, en azından hak elde etmek için savaşmamaya razı görünüyorlar genellikle. Edebiyatı seviyorlarsa, fazla bir çaba göstermemek adına, bu kere edebiyatçının bildik *"atta"* oyununa katılmasını istiyorlar; katılmazsa, düş kırıklığına uğruyorlar. Bazı edebiyat söyleşilerinde dikkatimi çekti: kişinin özellikle gençken daha az mutlu olduğu gerçeğinden habersiz çoğu. Gençken bir arayış içindesinizdir; kim olduğunuzu, yaşamın size neler vereceğini, sizden neler alıp götüreceğini kestirmeye çalışırsınız, eğilimlerinize göre bir yol çizmeye çalışırsınız. Ancak başkalarının sunacağı reçetelerin doğru olmayabileceğini kavradığınız anda yetişkin biri sayılırsınız. Bilirsiniz ki yaşlıların size birtakım sıfatlarla önermeye çalıştıkları edebiyat, onların küçük, bencil, güvenceli, rahatça ikiye bölünebilen dünyalarını sarsmayacak bir edebiyattır.

Onların *gençlik* diye yücelttikleri de çoğu kere modernlik değil, çağı geçmiş, günü dolmuş kendi gençlikleridir; gençliklerini mutlu bir dönem diye anmaları, değişmez bir duygusal düzeni ayakta tutmak uğrunadır.

Adsız Köşk, Küçük Prens, Beyaz Geceler, Güliver'in Yolculukları, Alis Harikalar Ülkesinde gibi başyapıtlar, özellikle gençler için yazılmamışlardı. Yaşamları süresince günleriyle gündeş olabilenlere sesleniyorlardı yalnızca, bugün de çağdaş insana sesleniyorlar.

Edebiyatta ayrım yapmanın en büyük sakıncası –amaç kutsal(!) da olsa– edebiyatçıyı çağının, gününün gerisine buyur ederek ihtiyarlatmak. Ama rahatça geviş getirebileceği *o* koltuğa hangi edebiyatçı oturur?

Zenginler Eğleniyor

4 Aralık

Cemal'in kolaylıkla bağışlanmayacak suçları var: 25 yaşında olmasına karşın 40 yaşın duyarlığını da taşıyor, güçlü sezgileri, atak sorularıyla hemen sivriliyor bulunduğu kalabalıkta. (Boğaziçi Üniversitesi'ndeki derslere ta Çapa'dan dinleyici olarak geldiği dönemde, onun sorabileceği soruları önceden kestirmek, keyifli bir zihin temriniydi benim için.) Daha da kötüsü, yakışıklı bir genç Cemal. Temiz, ışıklı, en yakın "kırılgan" sözcüğüyle tanımlayabileceğim bir güzellik: gözleri derin mavi, saçları koyu kahverengi, dişleri bembeyaz bir çocuksulukta.

Melis de aynı yaşlarda bir genç kız. Teninin duru abanozu, bedeninin kıvrak çizgileri, sesinin buğusuyla hemen bir elektrik yayıyor bulunduğu ortama. "Güzeller aptal olur" görüşünü yalanlayan bu iki gençle geçenlerde söyleşide müziğin ve dansın başı çektiği bir ikindi geçirdik. Sanata-edebiyata tutkun gençlerin bu ülkede neler yapabileceklerini tartıştık. Amaç yalnızca güzellik sergilemekte düğümleniyor olsaydı, ikisinin de açamayacakları kapı yoktu gördüğüm kadarıyla. Oysa Cemal, doğru dürüst bir sanat tarihi öğrenimi görmek istiyordu, Melis ise iyi bir caz şarkıcısı olmak derdindeydi. (Düşünüyorum da, özellikle müzikal şarkıcılığına yatkın bu ses için ne güzel şarkı sözleri yazılabilir.) İkisinin de direnci şimdilik çekitaşı gibiydi.

Cemal'le beni bir süredir şarkı söylediği gece kulübüne çağırdı Melis. Uyardı: on ikiden önce gitmemeliymişiz, pişman olabilirmişiz.

4 Aralık akşamı, fiks mönüsü 50.000 liralık bu tür eğlencelerden nicedir uzak kaldığımızdan herhalde, iki dirhem bir çekirdek giyindik. Saat on ikiyi dar edip seçkin semtlerimizden birindeki bu seçkin gece kulübüne gittik. İçerisi loştan öte, düpedüz karanlıktı. Bir an, Melis'in orada olmayacağı korkusu bastırdı; cüzdanlarımızı yokladık. Garsondan ortak bir dil kurma adına, hiç içmediğim bir Marlboro istedim, bolca bahşiş bırakarak hiç değilse onu yatıştırdığımı umdum. Çünkü ortalıkta dolaşan iri kıyım garsonlarla masalarda oturan iri kıyım çiftler, bizi kuşkuyla süzüyorlardı. Erkekler, ütüsü bozulmuş günlük takımlarıyla gelmişlerdi; kadınlar, Neyir Mağazası burjuvazisindendiler simli trikolarıyla. Yemek yiyenlerin çoğu birbirini tanıyordu; demek sık sık buluşuyorlardı burada ve konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla bir aile kulübü gibiydiler. Bizse yabancıydık. Kimdik peki? Orada ne işimiz vardı acaba? "Oğlan, kadının jigolosu olsa neyse, o zaman durum yerli yerine oturacak ama bunlar gülüyorlar düpedüz, kendi aralarında eğleniyorlar, gürültüye kulak asmadan konuşuyorlar. Neyin nesi bunlar?" İmrenmeyle karışık yoğun bir kin.

Bloody-mary, konyak, nar, havuç ve bayat çerezle donatılmış masamızı bırakıp dansa kalkmayı önerdim. Romantik bir biçimde dans etme çabamız da işe yaramadı çünkü müşteriler dans edebilenleri de sevmiyorlardı, gerekçe ne olursa olsun. Bir yere oturtulamayınca, dik bakışlar altında yine masamıza oturduk.

Bu keşmekeş içinde bir zamanlar arabesk söylememe karar almış bir şarkıcımız, kanun eşliğinde "besame muço" söyleyerek geceye bambaşka bir revnak kattı. Demeye kalmadan komikler seyirttiler. Komiklikle gülünçlüğün aynı olmadığını bir daha kanıtladılar bize. Zenginlerimizin katıla katıla güldüğü espriler, tüyleri diken diken edecek kadar bayağıydı. Özal, Demirel, İnönü, Erbakan vb nasiplerini alıyorlardı bu bayağılıktan. Komiklerden biri, yan masada oturan çiftin erkeğine sordu sözgelimi: "Hangisine verdin sen? Özal'a mı, Demirel'e mi? Kararsızdın da."

— Özal'a verdim dedi aile babası kahkahalar içinde.

— Aldı mı bari?

— Aldı, aldı.

Baktım, adamın karısı da gülmekten kırılıyor. Bir alkış bir alkış...

Anadolu'nun herhangi bir köyünde-kasabasında cinayet nedeni sayılabilecek bu şaka, büyük bir kentte liberalliğin, esnekliğin bir göstergesi oluveriyor, bir bakıma uygarlığın.

Sanki onur sözcüğünü hiç duymamış bu insanlar. Oy verdikleri kişilerin onurlarına böylesine saldırabildiklerine göre kendilerine de saygıları yok. Komikler, bu gerçeği ustalıkla kullanarak onların "boşalma"sını sağlıyorlar. Basınımızın büyük çoğunluğu da en ciddi konuları hemen cinsellik planına çekerek yürütüyor bu sözümona muhalefeti.

Öfkeden taş kesilinir mi? Kesilinir. Tiksintiyle bakıyorum artık çevremdeki yüzlere: Hayatlarında hiç doğum ya da ölüm görmemiş mi bu insanlar? Üzüntüyü, sevinci tatmamışlar mı? Galiba hayır. Gülmekten zaman bulamamışlar.

Kalksak artık... Kurtulsak...

Göbek atmalar başladı şimdi de. Her şey sonuna kadar kullanılacak ki masrafa değsin. Garsonlar, müşterileri kollarından çekip göbeğe kaldırıyorlar. Biz kalkmayınca ne olacak?

"Gece boyunca bizlerle kaynaşmadınız zaten" diyebilir biri. "Göbek atanları küçümsüyor musunuz yoksa? Esprilere gülmediğinize, sanatçıları alkışlamadığınıza göre, neden buraya gelip tadımızı kaçırdınız?"

Cemal'le bakışıyoruz.

— Gidelim artık diyor. En ufak bir terslikte kavga çıkacak gibi görünüyor. Birisi çelme bile takabilir bize.

Gece havası, kirli, boğucuydu. Yine de bir süre yürüdük.

Parayı ve siyasal iktidarı elinde tutan türedi burjuvazi, Cemal ile Melis'in geleceklerini, benim umutsuzluğumun sınırlarını bu sövgü çukurunda göbek atarak belirliyor.

Melis'in sesinin tabak-çatal şangırtıları arasında eriyip gittiğini söylemeye gerek yok.

1988

İpek Mendil

14 Ocak

"'Yazmak, biraz da silmek demektir' görüşü üstüne düşünceleriniz..." gibi resmi bir sınav sorusuna Murat Ertel'in verdiği derinlikli yanıtı okurken gözlerim dolmuştu: Ne çabuk büyümüş!

Yanıtı şöyle: *"The Band adlı çok keyifli bir grubun gitaristi olan Rick Donko, 'Ben çalmıyorum ki' diyor, 'çalmadığımda boşluklar yaratıyorum. Aslolan, çalmadıklarımızda zaten.' Öyküde de böyledir. Bence yazarın gücü, söyledikleri ile yarattığı boşluklara verebileceği (yükleyebileceği) anlamdadır."*

Boşlukları çalabilmek deyince akla ilk gelen, caz oluyor: *Boşlukları oynayabilmek*, sessiz filmleri, özellikle Şarlo'yu çağrıştırıyor; *boşlukları yazabilmekse* Çehov'u. (Sözgelimi pandomimciler, sessizliği devinimle *doldurdukları* için konunun biraz dışında kalıyorlar.) Burada belli bir boşlukta ya da uzamda ipek bir mendil gibi kendi ritmiyle süzülme başarısından sözediyoruz, dünyanın yoğun hızına kişisel, vezgeçilmez, *okunur* esler koymaktan.

Günümüz Türk yazarlarının çoğu "es"ler ve "espas" üstüne pek düşünmüyorlar. Noktalama işaretlerinin susku süreleri üstüne düşünen Leyla Erbil, insan sesinin müziğini yakalamaya çalışan Bilge Karasu, öyküsünü, romanını, hatta denemelerini sayfa-

ya yayarken, bıraktığı boşlukları da okumamızı isteyen Ferit Edgü, Sevim Burak, Hulki Aktunç, bu genellemenin dışında kalan birkaç ad. Yoksa yazarlarımızın çoğu sayfa doldurmaktan (iki anlamda da), boşluk bırakmamaktan yana. Zaten okurların çoğu da edebiyat ürünlerini sayfa sayısına göre değerlendiriyor.

Denebilir ki, Dostoyevski, Balzac, Tolstoy ya da Dickens da tuğla gibi romanlar yazarlardı. Ama onlar; okurun görsel deneyimlerinin birikmesiyle oluşan "ortak ipuçları deposu"na göndermeler yapamazlardı ki o dönemde. Bir roman kişisini, bir sokağı, bir doğa görünümünü uzun uzadıya anlatmaları, bu görsellik açığını kapatma telaşından doğuyordu belki de. Günümüzdeki okursa, güncel sinema ve fotoğraf sanatlarının yanısıra bu roman kalıtıyla da beslenmiş olmalı. Öyle varsaymak zorundayız.

Sanatın her dalında *doldurmaya* bunca tutkun kişilerin yaşadığı bir ülkede neler yapılamaz?

Şarkı sözü yazılamaz bence. Kolay kolay şarkıcı yetişmez. Ünlü şarkıcılar, yalnızca seslerinin güzelliğiyle sivrilmezler ki. İşte Louis Armstrong, işte Billie Holiday. Onlar, özel boşluklar yaratarak, dubidu'larla, lalala'larıyla soluklarını, kişisel yorumlarını getiriyorlar bildik parçalara. Bizim şarkıcılarımız gibi küçücük seslerini detone etmek pahasına hayatlarının romanını sığdırmaya uğraşmıyorlar prozodisi şaşmış bloklara.

Aynı nedenden ötürü, Çehov oyunları da kolay kolay oynanamıyor ülkemizde. Oyuncular arasında bedensel ve ruhsal bir ritm, bir uyum kurulamadığı için oyun düpedüz sarkıyor. Gevşek, uyuşuk bir atmosfer yaratılmak istenirken, "uzun susuş anları" seyircide bir teknik arıza izlenimi uyandırıyor. (Elde olmayan nedenlerden ötürü elbette!)

Ya yeni Şarlo filmleri? Bakın, orada dünya da bizden geri kalmıyor. Chaplin'in onca özen gösterdiği film müzikleri, çağdaş bestelerle yer değiştiriyor bazılarında. Filmi *(Altına Hücum)* televizyonda izliyorsanız, sesi mutlaka yok etmeniz gerekiyor; Şarlo'nun özel muhalefeti silinip gidiyor birdenbire, uzlaşmacı bir tempoya bürünüyor dahası.

Şu aralar, dünyanın bir müzik parçası süresince, bir mektup okuma süresince de olsa, yaşanmaya değerliğini kanıtlayan mektuplar alıyorum. (Murat'ın sınav yanıtını da bir mektup sayıyorum zaten.) Bir dostum, yabancı bir ülkede bir parkta dolaşıp ağaçlara bakarken içinden "sevgi fışkırması" gibi bir söz yükselivermiş, tıpkı bir ipek mendil gibi. Sait Faik'in öyküsünün adı değil ama, mendilin kendisi. Çağrışımlarının zincirini kurmaya çalışırken, şöyle diyor: *"Görüyorsun, kimbilir nereden, nasıl, hangi içsel, ne gibi özsel gizlerden, hangi derin köşelerden, birşeyler, bir sürü şeyler, tıpkı o bugünkü ipek mendil gibi ansızın çıkıp çıkıp geliveriyorlar. O ipek mendili anımsamayalı en azından birkaç yıl vardır. Öyküyü değil, ama o sözü çoktan unutmuşumdur. Fakat işte görüyorsun, bir yerlerden, çıkıp geliverdi."*

Boşlukları okutma becerisine sahip bir başka dosttan bir mektup daha. Üçünün de cazsever olmaları rastlantı mı? Sanmam. Bu mektupları boş ve keyifli bir anınızda okuyup seslerini dinlemenizi, bir tema üzerine ne gibi çeşitlemeler yapılabileceğini düşünmenizi salık veririm. Yaşam, başı-sonu belli bir form olsa da cazsı tekdüzeliklerden ne engin doğaçlamalar çıkarılabileceğini gösteriyorlar. Virgüllerin –tuşların– hakkını vermeniz yeter:

"Kötümserlik dedikleri iyimserliğim, bir kıyı kahvesinde oturmuş, tek başına, kabak çekirdeği yiyor ve aklımdan buharlı bir gemi geçiriyor, lokantasında Schubert çalınan, kaptanın yirmi yaşında olduğu, kadınların şapkalı, adamların külahlı, garsonların sarışın olduğu bir gemi. Eriyen buzdağlarının arasında yol alıyor mırıl mırıl (...) Yüzyirmi adet kitap birikmiş (saydım) okumadığım. Nasıl yetişeceğim? Gülümseyerek yetişir mi insan? Biraz daha uzaklaşsam, Oğuz Atay'ı yeniden okusam, kendime bir gölge-roman ısmarlasam, artık yalnızca papyon takıp beni ben yapan ayrıntılardan uzak kalsam, kuzeyde bir büyük kente yerleşsem, Birinci Dünya Savaşı'na geri dönsem, Engels'i okumamış olsam, Bezik Oynayan Kadınlar'*ı ilk kez okuyor olsam..."*

Söyleşi günlerine katılmamı eleştiren arkadaşım da haklı: Konuştukça, söylemedikleriniz birikiyor.

Bir Köpeğe Bakmak

3 Şubat

Kafka'nın 27 Mayıs 1912 tarihli güncesinden.
"Niklastrasse'dekilerle köprüden geçenler duralıyor, bir cankurtaranın ardından acı acı havlayarak koşan bir köpeği içleri burkularak izliyorlar. Ama birdenbire duruyor köpek, dönüp yoluna gidiyor; demek yalnızca garip huylu, sıradan bir köpekmiş, taşıtın arkasından koşmasının özel bir anlamı yokmuş."

İpek Aksüğür'ün son sergisinde yer alacak resimlere bakarken, bildik soru yine takılıyor aklıma: Sanatçının-edebiyatçının yapıtının iletmek istediğiyle izleyicinin ya da okurun o yapıtta gördüğü/okuduğu arasında çok büyük bir boşluk olabilir mi? Sözgelimi ben İpek'in –model kullansa da– kendinden yola çıktığını, ana renkleri seçerek bir tür desen etkisi yaratmak istediğini yine de hep bir yaralanmışlığı, parçalanmışlığı anlattığını okuyorum. Saptamam doğruysa, İpek'i yıllardır tanımamın payı var mı bunda? Ortaokulda, lisede hep birlikte olduk. Ama asıl buluşmamız şimdi, uğraş dallarımıza *bakışımızda.*

— Bu işe başlamadan çok düşündüm, diyor. Geç başladım yani. Yirmi beş yıl resim yapmadım, ama baktım ki kendimi anlatma aracım resim, dünyayı görüş biçimim. Kesin kararımı o zaman verdim.

Yapıtlarına "iş" diyenlere güvenebilirsiniz: ister ressam olsunlar, ister edebiyatçı. Uğraş dallarının tarihini, bugün vardığı noktayı, zorladığı sınırları bilmek zorunluluğunu duyduklarından, kendiyle yetinme tuzağına düşmezler; profesyonellik kaygısı taşıdıklarından, size en azından temiz bir iş sunarlar; kendi konumlarını belirlerken *karar sancısı* çektiklerinden, çoğunlukça hemen benimsenecek sıradanlıkta ya da sıcaklıkta ürünler vermekten de kaçınırlar, Batı'daki en son eğilimleri özümsemeden telaşla aktarıp izleyeni bilgi ve beceri gösterisiyle şaşırtmaktan da.

— Türk resminde "bir şey anlatma" kaygısı ağır basıyor mu, sence? Öyküde basıyor da...

— Resimde de öyle. Natürmortlarda bile hikâye var. Yontularda da. Hikâye olmasın demiyorum tabii, ama üslubun içinde erimeli. Yani amaç bir bütünlüğe varmaksa, o bütünlük, o birlik, üsluptan doğmalı. Konunun ya da hikâyenin bütünlüğüne belbağlayınca, ortaya resim değil illüstrasyon çıkıyor. Rengin apayrı, bağımsız bir anlamı var oysa, resme anlatımsal figürler, duygular yükleyebilir. Salt soyut, yalnızca renkle, formla ayakta duran resimleri düşünürsek... Malevitsch, Mondrian, Cezanne. Cezanne'ın figürü insan da olabilir, elma da, farketmez.

— Peki hikâyesiz ressamlarımızdan birkaç ad verebilir misin bana?"

— Sabri Berkel, Adnan Çoker, Zeki Faik İzer ilk aklıma gelenler.

— Hikâyeyi olumlu anlamda alırsak, sözgelimi Sait Faik gibi, bir bakıma hep aynı hikâyeyi anlatan, içdünyasıyla üslubu bütünleşmiş ressamlardan kimler?

— Bastıran problemlerin ağırlığını gittikçe daha berrak anlatmaya kendini adamış Avni Lifij başta geliyor.

— Günümüzde resim sanatını seninkine benzer bir açıdan ele alan Türk ressamları?

— Aynı etkileşim alanını paylaştığım Hale Arpacıoğlu, resim dışına taşmadığında Bedri Baykam ve Yusuf Taktak. Eski ressamlardan, Hans Hofmann'ın öğrencisi Zeki Kocamemi. Yabancı ustalardan bu alana girenleri sorarsan, –Goya'dan Popçu-

lara kadar– özellikle Hans Hofmann derim, New York Soyut Dışavurumcuları, de Kooning, Giacometti. Bir anı sana: John Cage-Merce Cunnigham ikilisini ilk kez 1965'te Chicago'da izlemiştim. İki sanatçı da yapıtlarıyla beni "açıkta" bırakmışlardı diyebilirim. Sevmemiştim. Daha doğrusu, sevememiştim. Aradan bir süre geçti. 1973'te, New York Üniversitesi'nde Pierre Boulez, 60. yaş günü kutlanan Cage'in müziğini yorumladı. İlk kez o zaman çağdaş klasik müziğe açıldığımı hissettim. Bir sanat yapıtını hikâyesi ötesinde sevebilmek, değerlendirebilmek için *anlamak* gerekiyor galiba.

Edebiyatımızın sorunlarıyla resmimizin sorunları benzeşiyor. Resimde ışığın ve planların parçalanma, nesnelerin özel oylumlarına kavuşma serüvenini, edebiyatta, sözcüklerle kavramların dil içinde, anlatım içinde özel tınılarını, yerlerini bulma serüvenini izlememiş resim ve edebiyat tutkunlarıyla nerede buluşulabilir?

İpek atılıyor:

— Daha da kötüsü, bizde sanat birşey öğrenilmeden de yapılabilir gibi bir inanış var. Özellikle ekspresyonizm denilince. Sanat tarihindeki oluşum süreçleri bilinmeden de yapılabilir gibi. İzleyiciler de yapıtları duygularıyla kavramaya çalışıyorlar. Ama ben yine de umutluyum. Resmimizde bir bireyselleşme eğilimi görülüyor. Kendi resmini yapma –hikâye aktarma düzeyinde değil– resim sanatının geçirdiği aşamaları, dünya resmi içindeki kişisel konumunu bilerek kendi resmini namusluca yapma eğilimi. Evrensellik ve kozmopolitlik içinde bir yer bu. Evrende Türk olmak başka, Türkiye'de Türk olmak başka.

— Dediklerin edebiyatımız için de geçerli. Cankurtaranın arkasından ille de sevgili sahibine bağlılığından ötürü koşması gereken köpek imgesi aşınıyor gibi.

Bu arada, İpek'in Yozgatlı olduğu izlenimini uyandıran kedisi Kırmızı, konuşmalardan sıkıldı. Tenor sesiyle mırıldayıp duruyor uykusunda. Onun dünyaya görkemli yakışıklılığını sunması zaten başlıbaşına bir armağanmış. Varlığı yetermiş. Ayrıca bir cankurtaranın arkasından hiçbir nedenle koşmayacağına göre, yanlış okunamazmış.

Sinema-deliliği

15 Şubat

Küçükken, dedemin peşine takılıp sinema sinema gezen, bazan bir günde ardarda üç film izleyen bir sinema delisiydim. *Karnaval Kızı Lili* ile *İnsanlık Suçu*'nu (*A Place in the Sun*) yedişer kere izlemiştik dedemle. O, öğle saatlerinde muayenehanesine edilen telefonlardan kaçıp güzel bir şekerleme yapabilmek için, hafta sonlarında da anneannemin dırdırından kurtulmak için koşuyordu sinemaya. Böylelikle hafta içinde, filmin uykuda kaçırdığı bölümlerini hafta sonunda tamamlıyordu. Bana sorular sormak, bilgime başvurmak da eğlendiriyordu onu.

Acı Pirinç'e gittiğimizi öğrenen annem, "Bu yaşta bir çocuk, erotik filmlere götürülür mü baba?" diye sesini yükselttiğinde biraz bocalamıştı dedem. Ailede hiç kimse tutucu değildi ama ben o akşam yemekte durup dururken dedemi dudaklarından –anlaşılan ustaca– öpmüş, şöyle bir soru sormuştum: "İnsanlar neden hep yanlamasına öpüşüyorlar?" Dedemin yanıtı düzdü: "Burunlarından ötürü."

Birkaç yıl sonra *Şehirde Korku*'dan –Türkçesi galiba böyleydi– (*Panic in the Streets*) çıktığımızda her zaman yaptığım gibi sinemanın ön camını inceliyor, hangi sahnenin fotoğrafını istediğimi kararlaştırmaya çalışıyordum. Film gösterimden kaldırıldıktan sonra, dedem o fotoğrafı alıp getirecekti bana. (Sinema sahipleriyle sıkıfıkıydı; yer gösterenlerin dişlerine bedava

bakardı; o yüzden bilet alma, yer bulma derdi yoktu bizim için). O gün, filmin jönü Richard Widmark yerine hain suratlı Jack Palance'ı seçtiğimi gördüğünde de dümdüzdü yanıtı: "Eyvah!" (Geleceğime ilişkin karamsar ipuçları çıkarmış olmalı bu seçmeden. İyi ki *Fil Adam*'a. –John Hurt'e– hayranlığımı görecek kadar uzun yaşamadı!)

Ekrandan bir solukta geçen görüntüler, çocukluktan başlayarak nasıl etkiliyorlar bizi. Bazan ışıklar saçan bir yüz –bir Romy Schneider, bir James Dean– bazan bir sahne –*Bisiklet Hırsızları*'ndaki lokanta sahnesi, *400 Darbe*'nin bitişi estetik anlayışımızı, dünya görüşümüzü, siyasal tavrımızı yönlendirebiliyor.

Bu konuda bir deneme yapmak amacıyla bir oyun uydurdum geçenlerde: Şöyle bir öneri: "Düşünün, bomboş bir gün uzanıyor önünüzde. Beyazperdenin gelmiş geçmiş şimdiki bütün oyuncuları emrinizde; isteğinize göre siyah-beyaz ya da renkli halleriyle gelecekler. Uçak saatlerini, seçtiğiniz ülkelerin uzaklığını, harcamaları falan hesaplamayacaksınız. Her an her yerde olabilirsiniz. Yalnızca ***bütün bir günü*** kimlerle, nerelerde, nasıl geçireceğiniz önemli. Sabah kahvaltısı, öğle yemeği, ikindi çayı, akşam ve gece nasıl dolacak? Kişilere ayırdığınız süreler deyince, dakikalar bile önemli."

Ne acımasız bir oyunmuş bu! Kendinizden bile gizlediğiniz eğilimleriniz açığa çıkıyor; ayrıca, yaşadığınız toplumun yapısı üstüne geniş bilgiler de ediniyorsunuz. Sözgelimi, evli kadınların çoğu –hele kocaları yanlarındaysa– oyuna katılmıyorlar. Ama soru sorulduktan birkaç saat sonra, en beklenmedik anda "Kararımı verdim: akşam yemeği Alain Delon'la" diyebiliyorlar. Erkeklerin çoğu –bekârları da katıyoruz– *tek kadın*'la tutturuyorlar, günü yalnızca onunla geçirmeyi düşlüyorlar: Siyah-beyaz Garbo, Bette Davis ya da renkli Adjani. Ancak akşama doğru Spencer Tracy, Jean Gabin ya da Orson Welles'la bir barda iki kadeh atmaya razı oluyorlar sağolsunlar! Nastasja Kinski'yi çok sevmeyi kendine yediremeyen bir delikanlının çözümü harikaydı: kızcağızla Vefa Bozacısı'na gidip turşu içecekti nostaljik bir biçimde. Deneyimli kadınlar arasından, seçtikleri aktörlerden gün boyu konaklanacak yat ve yalı isteyenler de çıktı tek-tük.

Ama ortak payda, herkesin gece kendi evine döndüğü, sabahları mutlaka gazetesine göz gezdirdiği, düşsel mekânları İstanbul dolaylarından seçtiği, harcama konusunu yine de hesaba kattığıydı. En önemli sorunsa geceyi paylaşacak "kişi"ydi. Belli-belirsiz bir ahlaki kaygı, oyun oynarken bile... (Yoksa yanaklar neden kızarsın?) Günüme altı fotoğraf sığdırdığım için (Sabah 11.30'dan başlayarak sırayla Richard Harris, Gerard Depardieu, Charlotte Rampling, Jack Nicholson ve geceyarısı eve döndüğümde çayı demlemiş olarak beni bekleyen John Hurt'le gündüzden kiraladığım arabanın hergele şoförü Belmondo) kimilerince gevşek-ahlaklı sayılabilirim bal gibi. O hiç önemli değil de çeşitli baskılar yüzünden, böylesine engelsiz bir günde bile düşgücümüzü kullanamayacak kadar ketlenmiş olmamız çok önemli. Bu gidişle, günün birinde bir özgürlük ortamı doğsa onu ne kadar kullanabileceğiz?

Sinema sanatı, özellikle katı görüşlerin egemen olduğu toplumlara yepyeni ufuklar açıyor, yepyeni rüzgârlar getiriyor, doğru. Böyle bakıldığında sanatsal işlevini bile aşıyor zaman zaman. Sözgelimi ülkemizde iyi filmler oynatan sinemalar, birer sanat kulübü niteliği kazanıyorlar zamanla. Aynı filmleri izleyenler, tıpkı belli dönemlerde aynı kitapları okuyanlar gibi bir tür akrabalık bağıyla birleşiyorlar. Yine de bu olgu, son yıllardaki *sinema-deliliği salgınını* yeterince açıklamıyor. Hele önemli ipuçları varken ortada: Yeni sinema delilerinin bazıları, *yalnızca* görülmesi gereken filmleri izliyorlar, ünlü yönetmenlerin adlarını, ünlü filmlerin ünlü sahnelerini ezberleyerek geçerli bir kültür ediniyorlar. Büyük bir çaba gerektirmeyen, başka sanat dallarıyla, edebiyatla pekiştirilmeyen, üstelik iki buçuk saatte elde edilen sudan-ucuz, iş-bitirici bir kültür bu.

Sinema sanatı illüzyonlardan çıkıp yeni gerçeklere varma şöleniyken gerçeklerden kaçıp illüzyona sığınma, topluma sağırlaşma çığrını açmaya kaydırılınca, önce benim gibi "delileri" uslanıyor anlaşılan.

Uyumamalı

15 Mart

Bugünlerde kimi görsem, uyumaktan yakınıyor. Öğrenciler –çok çalışıp yoruldukları gerekçesiyle– boş kalınca öğleye kadar uyuyabiliyorlar. Saate bağlı bir işleri olmayanlar, yapacakları birşey yoksa, en azından günü yarılamak amacıyla uyuyorlar. Belli bir saatte işlerinin başında bulunmaları gerekenlerse, bütün gün ayakta uyuyorlar. Eskiden uykusuzluk çekenler bile konuşmanın en civcivli yerinde esniyorlar artık. (Bir boşluk), şu koca nüfus içinde –anayasa oylamasındaki *bazı* "hayır"ları gözönünde tutarak– azınlığın da azınlığından sayılsak bile, toplu bir mutsuzluk, karamsarlık yaşadığımız belli. Yitirdiğimiz değerli yakınlarımızın yokluğu bile kişisel bir yoksunluktan çok, bazı değerlerin yerine-konamazlığıyla ilgili "toplu" bir kaygı vermeye başladı. Öte yandan, güvendiğimiz tavırdaşların, her geçen gün çoğunluğa karışarak saflarımızı seyreltmelerinin getirdiği hüzün var.

"Ne yapmalı?" Uykularımızda bile bu sorunun yanıtını düşünüyoruz: bilinçaltları kollektifleşmiş bir bireyler topluluğu nerede görülmüş? Çaresizlik içinde, ölümün ikiz kardeşi uykuya sığındığımızda yine karabasanlarla uğraşıyoruz, bir tür suçluluk duygusuyla. Neyi yapmadık? Yıllardır, nesnelliği elden bırakmadan, kurumları, kişileri, düzenin işleyişini eleştirmedik mi? Eleştirdik. Ama bizleri sayıca aşan bir kamuoyu oluştura-

madık işte. Üstelik, bu eleştirileri hemen gündeme getirmek için yaratı hevesimizi de ikinci plana attık zaman zaman. Neye yaradı? Artık yeni bir düzleme girmeliyiz galiba. Yaygınlaşmaya yüztutan her türlü marazi eğilimi eş-dost hatırı gözetmeden sergilemeliyiz açıkça.

Karamsarlığın bir iyi yanı varsa o da "Peki nasıl direnmeli?" sorusunu eninde sonunda getirmesidir. Sürekli bir öfkeyle bir yerlere varılamayacağına göre, bu soruya benim yanıtım yine, "İnsan malzemesinin zenginliğine tutunarak" olacak. Bir örnek:

Uykusuzgillerden Mehmetcan Köksal'la on yıl kadar önce tanışmıştık. Sonraları, birlikte giriştiğimiz bir Babıâli davasını yüzümüzün akıyla sonuçlandırdık. O uzun dava sırasında birbirimize gösterdiğimiz aksamaz saygı mıydı dostluğumuzu perçinleyen bilmem.

Galiba yapılarımız da benzeşiyor: belli bir kadına ya da erkeğe körükörüne âşık olamamamız, ilişkinin en canalıcı döneminde bile bir mimariyi, bir sokağı, bir ağacı gözden kaçırmama telaşımız. Konu aşk bile olsa, baskıdan kaçmamız. Mehmetcan, düpedüz *kaçarak* sürdürüyor ele avuca sığmazlığını. (Bu tür bir çapkınlık, ölümün panzehiri değil midir?) Bense, bol bol zampara yetiştirmesine karşın bir tane gerçek "Don Juan" yetiştirememiş bir ülkede bulunduğumu hiç unutmadığımdan, yerimde duruyorum.

Ama asıl benzerliğimiz, siyasal tavrımız. İkimiz de, yıllardır çevremizde süren keşmekeşten etkilenmedik, değişmedik. Belki de varoluşçuluk üstüne zamanında çok düşündüğümüzdendir. (Bir zamanlar burjuva olmamdan utanırdım, şimdi övüneceğim neredeyse.) Köylülükten kentli-devrimciliğe uzanan kestirme yolda ara-duraklardan geçilmeyince, kestirme dönüşler daha kesin oluyor: tepe taklak. Dönüş yolunda durup soluklanacağınız durak yok çünkü. Varoluş bilinci taşıyan birine "Ben yapmadım; yaptırdılar" dedirtemezsiniz, pişmanlık avuntuları sunamazsınız. O kişi için ahlak, burjuva ve devrimci olarak ikiye ayrılmaz, tavrının vazgeçilmez bütünüdür artık.

Bir zamanların devrimci üniversite hocasıyla –Deniz Gezmiş'in hocasıyla– bir zamanların gençlik örgütünden hızlı öğ-

renci aynı kalmışlarsa neler konuşurlar bugün? Mehmetcan'ın Selimiye'de "zor" bir davası varsa, sabah bana uğrayacağını bilirim. Hesap-kitap yapılır birlikte; çocuk, kaç yıl yiyecek acaba? (İdam –bir ceza değil ya aslında– bir kişiye değil bütün topluma veriliyor eğer cezaysa. Bizden cezayı çekenlerle konuşma, tartışma, hatta kavgalaşma hakkını esirgediğine göre.) O an gözler yaşarıyor işte, anıların basıncıyla bir suskunluk çöküyor. Ama ya o günkü dava umulmadık bir mutlulukla sonuçlanmışsa? Akşamüstü güller, rakılar, kahkahalar.

Ortak dostumuz Edip Cansever'in öldüğü akşam, ikindiüstü bir ara hastaneden eve dönmüştüm, yalnızca başımı yıkayacaktım. Sanki yıkamasam olmayacaktı. Sıcak su, birşeyleri arındırır umudu mu? Mehmetcan'a bir telefon edip olanları haber vereyim dedim, alıştırarak anlatayım. Yerinde yoktu. Tam o sırada kapı çalındı. Bir de baktım, Mehmetcan! Yüzü sapsarı. Biliyor mu yoksa? Hayır. Önceki gece uyumuş bir ara –uyumaz olsaymış– düşünde beni görmüş. Kalabalık bir arkadaş topluluğuyla Büyükada'da yürüyüşe çıkmışmışız. Ben yolda *çok önemli birşey*imi düşürmüşüm, arıyormuşum. O da katılmış bana, ötekilerden geride kalmışız, çalıları aralayıp her yeri aramışız, o şeyi bulamamışız...

Kan ter içinde uyanmış. İçi kapkara kesilmiş. Bana uğramadan edememiş. Kişi acıdan, hastalıktan, ölümden ne kadar kaçarsa kaçsın umulmadık bir anda onların üstüne gidebiliyor. Kendi ayağıyla koşabiliyor kötü habere. Dostluğun, o derin duygunun sarmallanarak büyüdüğünü de gösteriyor bu karabasan. Kadın-erkek ilişkilerinin çoğu kere sığ bir cinsellikte kalakaldığı bir ortamda böyle bir ilişki yaşayabildiğimiz için mutluyuz yine de, diye içimizden düşündük Mehmetcan'la. Ama tek sözetmedik. Telefonun metalsi, metafizik çalışını bekledik. On dakika kadar: Edip ölmüştü.

"Yürek Bekçiliği"

16 Mart

Bugün katılacağım söyleşinin konusu "Edebiyatçının Cinselliği" ya, küçük çapta bir deney yapma olanağı doğuyor. İki yazarın romanlarından birer paragraf okuyup kadın mı, erkek mi olduklarını soracağım izleyicilere. Seçeceğim roman bölümleri, gerçek edebiyatseverlerin okudukları varsayılan yapıtlardan olmalı. Böylelikle –yanıtları aldıktan sonra– karşımdaki kitlenin düzeyi konusunda bir fikir edinip söyleşiyi o düzeye göre tutturabileceğim.

Birinci paragraf şu:

"Kumtaşı rengindeki kelebeklerle hanımeli rengindekiler. Dizboyunu bulan otlar, kır çiçekleri. Taçyaprakları güneşten solmuş, neredeyse beyaza dönmüşler, ama toprakta zaman zaman ortaya çıkan küçümen salyangozlar gibi boz beyaz değil. Ametist renginde incecik, yabanıl kuzgunkılıçları, bir parmağın boğumundan daha saydam, daha minik. Gelinciklerin kızılı—bir çocuğun ateş resmini boyadığı renk. Solan gelinciklerin nemli, düşük başları, şarap lekesi renginde. Düzkayaların alçak engebeleri yunus karnı gibi pürüzsüz ve boz. Çayır, çobanpüsküllleriyle çevrili."

Gelelim ikinci paragrafa:

"Eğleneceğim kadar eğlendim, diye düşündü, solmuş sardunya saksılarına bakarak. Ama sevinci bir anda dağılıverdi çünkü yarısı

kendi uydurmasıydı zaten—kızla bir kaçamak yapmayı kurmuştu; insanın yaşamının yarısı uydurmakla geçer, kendini uydurur, kızı uydurur, zararsız bir eğlencenin ötesine geçen birşeyler yaratır. İşin tuhafı, bunu kimseyle paylaşamaz—işte dağılıvermişti sevinci."

Peki bu paragrafları yazanların cinsiyetleri? Tam oylamaya geçecekken bir hanım söz istedi: Bu romanları okumuş olanlar oy kullanacaklar mıydı?

Oylama sonucunda külyutmaz bir okur kitlesiyle karşı karşıya olduğum çıktı ortaya, yine de —azıcık oy farkıyla— ilk paragrafın yazarı John Berger kadın, ikinci paragrafın yazarı Virginia Woolf, erkek oldular.

Genç bir adam, bu oyunun gizli amacını sezdiği için verdiğim yanıltıcı ipuçlarını değerlendirdiğini, yani bir anlamda tersten yola çıkarak doğruya vardığını "itiraf etti" Kır betimlemeleri yapmak, çiçeklerden, hayvanlardan söz açmak, renklerin ayrımcıklarını tartışmak, hatta küçümen, minicik, incecik gibi sıfatları kullanmak, günümüzde bile "kadın duyarlığı"nın alanına giriyordu; dünyaya çapkın bir erkeğin gözünden bakma becerisi de "erkek âlemi"nin. Gülüşmeler arasında, bu alışılmış yargılardan bir türlü sıyrılamadığımızı kabul ettik. Artık içim rahat olarak ana konuyu gündeme getirebilirdim: edebiyatın cinselliği, edebiyatçmmkinden bağımsız olabilir çünkü kurgulanan bir cinselliktir. (Tabii ki, bir *kadın* ya da bir *erkek* olarak kişisel deneyimlerini dile getirmeye özen gösteren yazarları konunun dışında tutuyorum, ayrıca onlara haksızlık etmek de istemiyorum.)

İlk bakışta yazıyla bağlantısız gibi görünecek bir paragrafla sürdürüyorum:

"Güneye inmek korkunçtu. Güneyler hep böyle mi acaba? Kızgın güneş, insanlardan birşeyler alıyor olsa gerek. Öte yandan, kuzeylerden de umut kalmadı. Orada da güneşsiz insanlar. İşte kala kala ortalarda kaldık. Zaten hep onlara kalmıyor muyuz? Dönüp dolaşıp ortalama bir yerlere düşüyoruz galiba. (...) Yahu Tennessee Williams'ın yıllarca yaşayıp onlarca oyun yazdığı bir kent, kırk yıl içinde nasıl sıyrılamaz böylesi bir basitlikten, anlayamıyorum."

Okuru özellikle yanıltır duruma düşmemek için deminki satırların yazarı hakkında biraz bilgi vereyim. *Arzu Tramvayı*'nı yakında, New York'ta sahneye koyma derdinde; Williams'm mekânlarına dadanması o yüzden.

"Güneydeki diğer günlerimi küçük kentlere, kasabalara gidip küçük yaşamlara, bilardo salonlarına, barlara girip geçirdim. Hayır, gözlem meselesi falan değildi. Yalnızca bir ilkellik kutlamasıydı. Ve güneşin batımıyla çöken hüzün. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri diye tanıdığımız Amerika'dan insan manzaraları (...) İşte böyle, güneyin ilkelliğini ormanlar, ağaçlar, deniz, küçük kasabalarda filan arayıp, birşeyler bulup ama hiçbir şey bulamayıp Tennessee'nin kentlerine, Sam Shepard'ın köylerine gidip New York'a geldim."

Yalnızca bazı bölümlerini alıntıladığım (yoksa yazıdan alacağım telif ücretini kendisine bırakmam gerekecekti) bu mektubun yazarı *kaç yaşında* acaba? Cinselliğe bakışımızda yaya kalmamıza yol açan ideoloji, insan yaşı dendiğinde engelleri atlayabiliyor mu? Hayır, yazarımız kırkma merdiven dayamamış, yirmi yaşında. Adı: Nedim Saban. Onunla birlikte olmak bir şenliktir, inanın. Daha yirmisinde kırkına varmış bir "yürek bekçisi", kırkında da yirmisinde kalabilir çünkü. Gerçi kendisi bu mucizeyi oldukça bilimdışı bir yönteme bağlıyor: "Birlikte içki içelim. Çünkü her damla rakıda daha çok büyüdük bizler," diyor ama ben her damla rakıda daha çok küçülenleri de gördüm Nedimciğim. Sağol da, *asıl* açıklama bu değil bence.

İthal Malzeme Sorunları

23 Mart

İki Marguerite'lerin romanlarını okurken bir soru kurcalıyor kafamı: neden yerli yazarlar sözkonusu olunca acımasızca esirgemediğimiz yergileri yabancı yazarlardan esirgiyoruz? Bu, sanatın bütün dalları için geçerli bir tutum. Yabancı yazarlar, ancak Camus ya da Sartre gibi yapıtlarında bir felsefeyi öne çıkaran yazarlarsa yerilebiliyorlar. (Onları okumak, 1960'larda züppelik diye nitelendiriliyordu ama bu eleştiri, edebiyat sınırlarını aşıyordu. Her yazarın en dar anlamıyla devrimci olmasını bekleyenlerin engin öfkelerinden kaynaklandığı için.)

Şimdilerde böylesine öfke çeken yabancı yazar yok gibi (Barthes'ı saymazsak). Kitapların okunmadığı bir ülkede, eleştirmenler de daha sakıngan davranma gereğini duyuyorlar herhalde; çoğu, yalnızca beğendiği kitaplar üstüne yazıyor.

Bu gidişle yergiyi özler hale geleceğiz. Bu arada bir yazarı ya da sanatçıyı sorgusuz-sualsiz bağra basma geleneği de yerleşmiş olacak. Yerleşti bile. "Umberto Eco zeki, usta bir yazar ama bence *edebiyatçılığı* üstün zekâsının altında kalıyor" diyemezsiniz sözgelimi, çünkü gözübağlılık ideolojisine göre "onun bilmediği yoktur" "Tarkovski görkemli bir yönetmen ama geçişlerde ya da kendi deyişiyle şiirsel bağlantılar kurarken sık sık ipin ucunu kaçırıyor" da diyemezsiniz kolay kolay, onun da "bir bildiği vardır" mutlaka.

Söz, günümüzdeki batılı edebiyatçılardan neredeyse bir tür

dokunulmazlık kazanmış iki allâmeye geliyor: Marguerite Duras ile Marguerite Yourcenar'a. Duras'nın *Mavi Gözler Siyah Saçlar* adlı romanını binbir güçlüğü göğüsleyerek okumaya çalışırken, bilgi deryasında boğuluyordum az kalsın. Yazar, yalnız romanda deneme yapmakla kalmamış, gerçek kişileri de kobay olarak kullanmış. Kitabın "Yann Andrea'ya" adandığı belirtiliyor. Hah, diyorsunuz, yine Japon, Çinli gibi *egzotik* bir sevgili aracılığıyla yazarın kuru bilgilendirmeleri bir çeşit revnak kazanacak. Ama kadın başkişinin boyuna uyuyup erkek başkişininse boyuna ağlayıp durduğu sayfaları bitirince bir soluk almayı umuyorsanız yanılıyorsunuz. Kitabın sonuna eklenen bir konuşmasında (Roman yayımlandığı gün *Le Matin* gazetesinde çıkmış) şöyle diyor yazar:

"Hayatımda müthiş birşey oldu. Y. A. bir erkek. Bu erkek benden çok daha genç; bunun burada hiç önemi yok. Basit insanlar yaşlı bir kadınla yaşadığı için ona acıyor, oysa bunun hiç önemi yok. Kendisi bundan şikâyetçi değil. Kendisiyle ilgilenmeyen bu kadının yanında kalmak istiyor(...)"

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi yazar, yalnızca okuru, roman ve biçemi zorlamakla kalmıyor, dil de fazlaca zorlanıyor. İyi güzel de romanın adandığı genç eşcinsel erkeğin adı sözümona gizli tutulurken neden açıklandı? (Edebiyatçıdan ahlaki bir kaygı beklemeyenler bu ayrıntıyı umursamayacaklardır; ben umursuyorum.) Yazarımız bu eşcinsel kobay aracılığıyla yeni derin bilgilere ve yeni bir romana kavuşmuş. *"Eşcinsellik, yalnızca cinsel değil, çok daha geniş, derin birşeydir. Çok daha önce başlar, çok daha korkunçtur. Cehennemîdir."* Bu türden etkileyici genellemeleri sıralayıp bütün eşcinselleri bir potada eritirken, eskiden bu konudaki düşünceleri sorulduğunda da şöyle diyor: *"Ya inanmazdım, ya da yalan söylerdim. Onlar da herkesten farksız, herkes gibi derdim, aptalca, birşey bilmeden ne söylenirse söylerdim. Ağırlardım onları. Onlardan başka kimse olmazdı çevremde."*

İnsanları "onlar" ve "biz", "basit" ve "derin" olarak ayıran, ortak cehennemden habersiz yaşayıp sonunda cehennemlerden cehennem beğenen, aşkın cinsel seçmeden bağımsız gelişebileceğini çok geç kavramış bir yazarla karşı karşıyayız.

Tabii biz, "basit insanlar" olarak, Y. A.'ya yaşlı bir kadınla

yaşadığı için acımıyoruz, o kadınla *sevişemediği* için hele hiç acımıyoruz; insanları gözlemleme ve yargılama, sonunda da bağışlama hakkını elinde tutmaktan gönenen tanrı-yazarlara acıyoruz yalnızca.

Demeğe kalmadan Yourcenar'ın *Bir Ölüm Bağışlamak* adlı romanı, benzer bilgilendirmelerle açılıyor. Yazar, *"romanım siyasi belge değeri için değil, –varsa– insani belge için yazıldı, bu açıdan yargılanmalı"* derken yine yargı sözcüğünü gündeme getiriyor. Öte yandan, okurun –yani "onlar"ın– yargılarına o kadar güvenemiyor ki Önsöz'de bir okuma kılavuzu sunuyor. Kim aslında kimdir? Neden bu dekor seçilmiştir? Nasıl bir kurgulamaya gidilmiştir? *"Anlatı, birinci şahıs başkahramanın ağzından yazıldı"* gibi bir tümcenin okuru düpedüz aşağılamak olduğunun farkında bile değil. Önsöz olmasa, bu romanı keyifle okuyacağız ama öğretmenimiz yakamızı bırakmıyor ki. İlle açıklayacak, ola ki yanlış anlarız!

"Bir Ölüm Bağışlama'*nın kendisini veren kızla yançizen delikanlı hikâyesini aşan esas konusu, aynı tehlikelere, aynı yoksulluklara katlanan üç insan arasındaki o nitelik ortaklığıdır her şeyden önce (...) Sophie'nin yolunu şaşırmış halleri, herhangi birinin hoşuna gitme, ya da herhangi biri tarafından elde edilme isteğinden çok, kendisini hem ruhu hem de bedeniyle verme ihtiyacından kaynaklanır. Eric'in Conrad'a olan bağlılığı fiziksel hatta duygusal bir tutumun çok ötesindedir (...)"*

Yine aynı noktada takıldık, ayrıca hem ruhu hem bedeni verme ihtiyacında. Kürsüde otururken gözleri camdan dışarı kayan öğretim üyeleri, o sırada kaldırımdan geçen Edith Piaf'ın bu tür bir gereksinimi kendi doğallığıyla giderdiğini nasıl anlayabilirler? Yazmak için yaşamıyordu ki o, yaşamak için şarkı söylüyordu.

Evet, nerede kalmıştık? Marguerite'lerin dokunulmaz, resmi yazarlıklarında. Bari bir bilgiçlik de ben yapayım sıradan birinin ağzından: "Bilgi, öğreneceklerimizin tümünü öğrendikten sonra edindiğimizdir." Telaşa gerek yok.

Sol Pembe Dizi-Sekiz Kadın

8 Nisan

Diyelim ki bir oyunun giriş bölümünü yazıyoruz:

1980'lerde bir sonbahar akşamı. Cihangir gibi bir semtte ufak bir apartman katı. Oturma odasında, evde genç bir çiftin yaşadığına ilişkin ipuçları: Duvarlarda birkaç afiş, köşede bir gitar, yer minderlerinin arasına sıkıştırılmış birkaç kitap, dergi, plak.

Genç Adam girer. Genç Kadın toz almaktadır.

Genç adam: Yine mi toz alıyorsun?

Genç Kadın: (Bıkkın) Sorma.

İlk bakışta kolay okunan bir metin bu. Ama doğru yorumlanması, izleyiciye aktarılması yine de başta yönetmene, sonra oyunculara, dekoru yapana, kostümleri hazırlayana, ışık düzenine, vb bağlı. (Neden oyun ya da senaryo yazmadığımı soranlara bir yanıt. Ayrıca zorunlu olarak "nesnel", kişiliksiz bir kip isteyen bu dil bana çok yabancı.) Bu metni en az iki türlü okuyabiliriz. Birinci seçeneğe göre, Genç Adam, evin dağınıklığından tedirgin olmayan, toz almayı da kendisinin işten döndüğü saate erteleyen karısına içerlediği için *"Yine mi"*yi öfkeyle vurgular. Genç Kadın da öfkelidir: *"Sooor ma!"*

İkinci seçeneğe göre durum bambaşkadır. Genç Adam, karısının evdeki dağınıklığı düzeltme çabasının boşunalığına inandığı için ona ya üzgün bir sesle ya da hafif şaka yollu sorar *"Yine mi"*yi; Genç Kadın da onun küskünlüğünü paylaşır: *"Sorma."*

Bu kadarla kalsa yine iyi. Şu kadarcık basit bir metni bile Tennessee Williams başka türlü *yazacaktır*, Eugene O'Neil başka, Harold Pinter, John Osborne, Ionesco bambaşka yazacaklardır, üstelik tıpatıp aynı sözcükleri kullansalar da. (Yine yeri gelmişken, yabancı dillere çevrilmeye neden can atmadığıma şaşanlara bir yanıt: Sesini kaybeden bir şehir olmaktan daha belalıdır kişisel sesini yitiren bir yazar olmak.)

Edebiyattan sinemaya uyarlanan yapıtların çoğu kere tadını tuzunu, rengini, yani dilini yitirdiği, bilinen bir gerçek. Yine de Visconti'nin *Venedik'te Ölüm*'ünü Mann'ınkine yeğleyen tek tük kişi çıkabilir tabii, özellikle romanı okumamışlar arasından.

Bundan çok daha tatsız bir çaba da, ölmüş ünlülerin yaşamlarını sinemaya malzeme etmek, bir zamanın canlı kişisini kesip biçilebilir bir kadavra-metin'e indirgemek. Yine de gözleri sinemadan başka şey görmeyenler, bu uğurda özel yaşamın dokunulmazlığını umursamayanlar TV dizisi ideolojisine göre olabildiğince sevimlileştirilmiş bir Mussolini'den, yakışıklılığı öbür özelliklerine baskın çıkan bir Garibaldi'den hoşlanabilirler. Bir tek koşulla; karşılarındaki yapıt gerçek bir sinema yapıtıysa.

Peki ya "öykü sürükleyiciliği" gibi edebiyat-dışı bir amaçla, *yaşayan* kişilerin yaşamlarını kendince kurgulamaya kalkışan biri çıkarsa? O zaman tattan da tuzdan da sözedemeyiz artık. Semra Özdamar, "kendisini etkileyen kadınlarla" bir kadın dergisi için röportajlar yapmıştı; şimdi o söyleşileri kitaplaştırmış: *Sekiz Kadın*. Aslında 100 Kadın da olabilirdi pekâlâ, nasılsa Özdamar hep *aynı kadını* anlatıyor. Kendi adıma, bana yakıştırdığı içli Susan Hayward rolüne karşı değilim; yazarın size bakışına karışamazsınız. Zaten tarihlerin çoğu, önemli olaylar da doğru. Ayrıca Özdamar usta bir okur: Daha önce merhabadan öte tanışıklığı olmayan bir yazarı *yalnızca* bir ikindiüstü söyleşisiyle tanıyamayacağını bildiğinden, gündökümlerinden, başka söyleşilerden, yazılardan, öykülerden yararlanmış, ortak dostlarımızın izlenimlerinden de. Tabii ufak tefek(!) yanlışlar da yapmış bu arada: duvarda gördüğü Sarah Bernhardt ve Virginia Woolf fotoğraflarını "son zamanlarda ardarda yitirdiğim"

dostların fotoğrafları sanmak gibi. (Ne de olsa magazin–duyarlığına daha uygun böylesi.)

İnsanları etkileyen olaylar üç aşağı beş yukarı aynı olsa gerek: Doğumlar, hastalıklar, ölümler, başarılar. Ne var ki Özdamar, bu kadınlara yönelttiği tek tip soruları kitaba almadığından –eleme yetisini yalnız bu konuda çalıştırmış– bütün kadınları aynı savruk Türkçeyle, aynı ağdalı tonla, aynı acıklı anılardan sözeder durumda bırakmış; trajik olayları bile melodramlaştırmış bu şablon uyarınca. Nasıl bir kadın bu acılı lahmacun? Anlaşılmamış, alabildiğine özverili, küskün, buruk, kâbuslu, doyumsuz, gizemli, umutsuzca aşk isteyen, hayatı her fırsatta "bir sinema şeridi" gibi gözlerinin önünden geçen bir kadın. Zekâdan nasibini pek almadığı için ne gülüyor, ne şakalaşıyor; binde bir gülerse yukarda saydığım sıfatlarla gülüyor. Bu kadının sekiz parçasının da ne zaman kendilerine acımaktan başalıp çalıştıkları, yaşadıkları toplumda hangi ara sivrildikleri belli değil. Erkeklerle "başarılı ilişkiler" kuramamalarına şaşmamak gerek. Ben erkek olsaydım sözgelimi, hiçbirinin yanında beş dakikadan fazla duramazdım!

Yılın bütün modalarının bir çorbası gözlemleniyor kitapta: Erkek egemenliğine karşı kadını aşırı yüceltmek türünden bir feminizm, "Nerde o eski..." diye başlayan türden nostaljiyle bir aristokrasi özlemi, toplumun yozlaştığı, insanların bozulduğu türünden bir toplumsal eleştiri ama ille de romantik genç kız pembesi.

Sekiz Kadın'ı okuyanlar o kadınları tanıyamayacaklar ama Semra Özdamar'ı tanıyacaklar, onun eğilimlerini kavrayacaklar. Doğrusu garip ve cesur bir otobiyografi yazma yöntemi bu. Yararlı da: Bir kere, edebiyat gerçeğinin gündelik gerçeklerle örtüşmediğini, kurgunun yazarını her zaman ele verdiğini kanıtlıyor; ikincisi, "arabesk kültürü" eleştirirken de arabesk olunabileceğini gösteriyor; üçüncüsü, küçük burjuva üslubunun, satacak bir kitap uğruna "sol" kesimce de pekâlâ kullanılabileceği üstünde uzun uzun düşündürüyor.

Oktay Rifat ile

20 Nisan

"Elimizdeki bütün göstergeler birleşiyor
*Öldüğü günün soğuk, karanlık bir gün olduğunda."**

W. H. Auden, unutulmaz şiiri *William Butler Yeats'in Anısına*'da böyle diyor. Edebiyatçılar arasında kanbağını, dostluk bağını bile aşabilen, sürekliliği ve dayanıklılığı, zamana da mekâna da sığmayan bambaşka bir akrabalık kurulabildiğini gösteriyor şiir. Ne tuhaf, Oktay Rifat'ın öldüğü gün de bütün göstergelere göre, soğuktu, karanlıktı. Belki de hiç tuhaf değil, çünkü ortalık güneşlik de olsa göstergeler ve duygular değişmeyecekti. Oktay Rifat gibi hınzırlıkla lirizmi –denebilirse– çaktırmadan bağdaştıran, Türkçenin, Türk şiirinin serüveninin her aşamasına koyduğu kilometre taşlarıyla kendince yol haritası çizebilen bir edebiyatçı bir gün yoksa, o gün ister istemez kararacaktır; şiirsel adalet! Yalnızca onun şiiriyle ilk karşılaştığım günlerdeki genç kız heyecanımdan sözetmiyorum burada. Çevirileri yayımlanmış, öyküleri kitaplaşmış genç bir kadındım tanıştırıldığımızda. Fotoğraflarından daha güzel bir erkekti; beyaz bir balıkçı yakalı kazak, balıksırtı bir ceket, olağanüstü bir kılıkmış gibi duruyordu üstünde. Güzel şiirleri, ancak kendilerini güzel tutabilen, estetiğe düşkün insanların yazabileceğine ilişkin inancımı pekiştirmişti.

* Cevat Çapan çevirisi.

Büyükdere'de Andon'da yediğimiz bir akşam yemeğinde –çok kalabalık bir masaydık– bir ara bir kâğıt peçeteye Valery'den birkaç dizeyi Fransızca yazarak sözümona gizlice uzatmıştı bana: "Ne güzel değil mi?" Aslında beni yüreklendirmek, yukarılara, eşitliğe çekmek istiyordu ama ben bir saygı ketlemesiyle bu çağrıya uyamıyordum. O zaman, "En iyisi Samih'e rica edelim, bir ayarlama yapsın. Ben dışarı pek çıkmıyorum, nerelere gidiliyor bilmiyorum, o ayarlasın" diyordu gülerek.

Metin Eloğlu'nun cenazesinde, bir ara çok sigara içmekten yakındığımda, "Daha on yıl içebilirsin, merak etme, sonra zaten içilemiyor," diyerek su serpmişti içime. Zaten sesinden ve şiirinden hep sağaltıcı, diriltici deniz sesleri, kokuları erişiyordu.

O seslerle, o kokularla zamanında iyi ki haşır-neşirmişim de kendisine hayranlığımı bir ölçüde belli edebilmişim. Özenle adıma imzalanmış kitaplardan anlıyorum. Geçenlerde, imzalı sonuncu şiir kitabı, dört aylık bir gecikmeyle ulaştığında, telefonda bir teşekkür etmek, bu arada sağlığını sormak gelmişti içimden.

— Kefeni yırttık, diye güldü. Teşekküre değmez ki Tomris, zaten imzalayacaktım. Bu tür incelikleri unuttum bile.

— Aman yapmayın! Kaç tane yakışıklı adam kaldı ki ortalıkta? Bundan sonra neler araştıracağını merak ettiren kaç genç kaldı?

— *Hemen kapatmayacaksın, değil mi?*

Bu sorunun anlamı üstüne düşünüyorum. Bana kalırsa, ülkemizdeki asi, hırçın, titiz, yalnız, has insanlar, aslında ortamdaki bayağılıktan ötürü ölüyorlar. Önce evlerine, sonra gitgide içlerine kapansalar da, sürülseler de, yakalarını bırakmayan o toplumsal bayağılıktan. İçki, sigara, kalp yetmezliği... Hepsi bahane. Bahane olmasaydı, "hızlı yaşayan" türedi zenginlerimizin çok daha çabuk gümleyip gitmeleri gerekmez miydi?

Ayrıca bakıyorum da, Oktay Rifat'ın *Telefon*'unu, Turgut Uyar'ın Lorca için şiirlerini, Melih Cevdet Anday'ın *Anı*'sını saymazsak insanlığın kültürel birikimine gönderme yapan kaç

unutulmaz şiir sayabiliriz ülkemizde? Günümüzde yazılan ve ustalara adanan genç şiirlerin çoğu öylesine "hafif" ki, yayıncının şiiri yazana değil şiirin adandığı ustanın adına saygısızlık etmemek için epey bocaladığı seziliyor; yani uysun uymasın, güvenceli bir şiir yayınlatma yöntemi keşfedilmiş durumda.

Bilinmeden tanınmış olmanın da getirdiği bu yalnızlıkta, karanlıkta, Auden'ın şiiri, bir deniz feneri gibi her yanı ışıtıyor:

"Yaslı diller
Gizliyordu ozanın ölümünü şiirlerinden."

Pasaj Yok!

27 Nisan

Bir de gittim ki Çiçek Pasajı yok yerinde. Onarıldığından haberim yoktu. Onarım işi ramazana bırakılmış demek. Ama bu enkazın ortadan kalkması bir aylık bir işe benzemiyor. Tam dönecekken Entelektüel Cavit'e rastladım da yan kapıdan girdim lokantaya. Bir hüzündür çökmüş ortalığa; üç-beş vefalı müşteri, elektriksiz oturmayı, *ızgara* yememeyi göze almışlar. Hepimiz, sözleşmiş gibi arnavut ciğeriyle cacık ısmarlamışız. Çiçek Pasajı onarıldıktan sonra buraya adım atıp atamayacağımızdan kuşkuluyuz ki "eski mezeler" gelmiş aklımıza. *Huzur Lokantası*'nda –elimdeki listeye göre– büyük Yeni Rakı'nın 5200, 30 gramlık kadehinin 220 kuruşa, ciğerin 750, köftenin 1500, beyaz peynirin 350, omletin ve menemenin 525, yeşil salatanın 400, hamsinin 1000 kuruşa satıldığı bir dönem varmış.

Bayram'ın Çiçek Pasajı'na taşınmadan önce, yani Krepen Pasajı yıkılmadan önce işlettiği *Neşe Birahanesi ve Lokantası*'nın eski yemek ve içki listesi daha da inanılmaz! Büyük şişe rakı 540 kuruş, yine 30 gramlık kadehi 85 kuruş. Ciğer ızgara 120, köfte ızgara 110, Amerikan salata 80, pancar turşusu 50, balıklardan kalkan 300 kuruş. Bu yemek listesinin birinciden birkaç yıl önceye ait olduğu düşünülünce Çiçek Pasajı üstüne değil, genelde Türkiye'nin gidişi üstüne bir fikir edinebiliyorsunuz. Yirmi yıl içinde neler olup bittiğini anlıyorsunuz. Meze çeşitle-

rinde bir azalma var, balık çeşitlerinde de. O mezelerle o balıklar, anlaşılan Boğaz lokantalarına taşınmışlar. Kimisini isteyen müşteri kalmamış, kimisinin parasını ödeyecek müşteri. Zaten o dönemde de Pasaj, "şöyle bir uğranılan" yerlerdendi; güzel bir yemek yemeyi isteyenler, bitişikteki *Degüstasyon*'u yeğlerlerdi, ya da az ilerdeki *Rejans*'ı. Kısacası, bir buluşma yeriydi Pasaj. Yaz öğleleri serinliğiyle, günbatımında balık pazarından gelen yeşil, ıslak kokularıyla beslerdi müşterilerini. Midyecilerin, kokoreççilerin çağrılarına kapılıp dışardan midye-tava, kokoreç, karides, pavurya getirtebilirdiniz, masanıza gelen bademciden badem alırdınız. Yan sokaktaki *Şütte*'den salam ya da jambon aldırırdınız garsona.

Lokanta sahipleri hiç gocunmazlardı, Pasaj'ı yaşatan soluğun o ortam, o müşteriler olduğunu kavramışlardı çoktan. (Gerçi şimdi de gocunmuyorlar, sanki kopmaz bir bağ var onlarla aramızda ama iki taraf da onarımdan sonra nasıl davranmak gerektiği konusunda ikircikli.) Doğrusu ya, müşteriler gerçekten besleniyorlardı bu solukla.

Ahmet Hâşim bir zaman, "*Canan ki gündüzleri gelmez/ Akşam görünür havz üzerinde*" mi demiş, Orhan Veli hemen cevabı yapıştırıyordu: "*Canan ki Degüstasyon'a gelmez / Çiçek Pasajı'na hiç gelmez.*"

Behçet Necatigil, şiirine uygun dizeleri yakalayabiliyordu:

"Siz kızarsınız başka, irin gibi yüzü,
Çiçekçi kadın gelir.
Çoğaltır bardaktaki hüznü,
Uzattığı karanfil.

Sen küçük kız, ver bir gazete,
Hangisi olursa olsun.
Öperdim ellerini kötüye çekilmese,
Gençliğini satıyorsun."

Derken Edip Cansever, bir köşede içerken uzun şiiri *Tragedyalar*'ın havasını ve mekânını keşfediyordu birden. Pasaj'ın daracık göğünü kaplayan epeski yapılara yerleştiriyordu tra-

gedya kişilerini. Sait Faik, her gün en azından kapıdan geçiyordu. Boncuk, tespih, rozet satanlar, saat satıcıları, lotaryacılar... Değme centilmene taş çıkaran lotaryacı İsmet'i, bizlere pasajın doğuşunu ve yükselişini anlatan Satılmış'ı anmadan olur mu? Tansiyonumuzu ölçüp hep "13" yanıtını veren hınzır tansiyoncu hanımı? Şu aralar evinden ayrılmak zorunda bırakılan akordeoncu madamımızı? Rum kemancımızı?

Ama ilk değişme lotaryada olmuş. (Eski bir gün dökümünden anlıyorum.) Büyük ödül viski, yerini zamanla hindiye, sonra piyasada kıtlığı çekilen çay, yağ, içki gibi maddelerden oluşturulmuş küçük bir armağan paketine bırakmış. İsmet'ten öğrendiğime göre şimdilerde Milli Piyango biletinin lotaryası da çekiliyormuş!

Evet, amaç yemek değildi Pasaj'da. Ama bugün de ayaküstü derli toplu bir yemek istiyorsanız, oraya uğrayabilirsiniz. Yine de canınız, zeytinyağlı bir sebze, bir ot salatası, bir ciğer sarma çekiyorsa, eskidenberi seçkin mezeleriyle ün yapan *Vlado*'ya, *Tanaş*'a, *Hasır*'a, *İmroz*'a gitmeniz gerek. Midye tavada ısrarlıysanız, pazartesi günleri –yağın değiştirildiği gün– gidebilirsiniz Pasaj'a.

Bir dönemde Beyoğlu pastanelerinde –*Markiz*'de ya da *Baylan*'da– egemen olan züppe edebiyatçı tavırlarına tepki gösteren aydınların dadandıkları bu buluşma yerleri, o müşterilerinin beğenilerinden, alışkanlıklarından hâlâ izler taşıyor. Çoğu bugün sağ olmasa da, onları zamanında tanıyıp değerlendirmiş lokantacıların, garsonların, hatta gezgin satıcıların çoğu sağ nasılsa; hiçbirinin, parası-bol bir turiste sizden daha çok özen göstereceğini sanmayın, yeter ki havanın bir parçası olduğunuzu kavrasınlar. Eskiden bu genel havaya bir özellik katarken artık genel havaya damgasını basan, çorabı delik, birası bol lumpen kalabalığın cömertçe bahşişlerine de gülüyorlar. Onların sevdikleri müşteriler, içkiyle peynir, kavun, cacık ve marul söyleyenlerdir, acıkınca, garsonlara çıkan karavanayı paylaşanlardır.

Bu tür inceliklere bir örnek vereyim: iki yıl önce, dostların ölümleri ardarda bastırdıktan sonra bir süre Bayram'a gidemez olmuştum. Sonunda, bir ikindiüstü şeytanın bacağını kırmaya

karar verdim. Ayaklarım eski masamıza gitti. Bir süre sonra Bayram, tezgâha çağırdı beni; bir tabağa caneriği, kiraz koymuş: ikram. Ama duble votka için 300 lira ödemem gerekiyormuş. Yoksa gelmiş olmuyormuşum, bir daha uğradığımda yine ilk kere gelmenin sıkıntısını çekecekmişim.

Pasaj bu onarımdan sonra ölür mü, dirilir mi, bilemem. İnsan öğesi yokolunca ayakta kalan bir mimari var mıdır? Özellikle akşamları bir erkek-kahvesi kimliğine bürünen pasaja çağdaş bir çeki-düzen vermek yine de başta kadın müşterilerin inadıyla sağlanabilir herhalde.

Zaman = Yol/Hız

1 Mayıs

Bu sabah altı otuzda –içim ezilerek– uyandığımda, çocukluğumdan bu yana anlamlı olmakta direnen bu günün toplu bir coşkuyla kutlanacağı günü görüp göremeyeceğim düştü aklıma. Gerisi, çorap söküğü gibi... Önce kavgasız-kansız bir biçimde. Ama ondan öte, ciddiyeti resmiyetle karıştırmayan, sere-serpe eğlenmenin hakkını veren bir tutumla. Ülkemizde her kutlamanın (düğünse, havaya tabancalar sıkılır, namus belasıyla bıçağa sarılınır, zaten kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı eğlenmeleri öngörülür) hazin bir biçimde sonuçlanması*, herhalde sıradan karnavallara asla gönül indirmemiş bir şenliksizlik geleneğinden ileri geliyor: O zaman da her önemli bayram, bir tür "fetiş" niteliği kazanıyor.

Gece uyuyamamıştım zaten. Hiçbir mantık dizgesine oturmayan yine de sırf bu mantıksızlıktan ötürü garip bir mantık kazanan geçmiş olaylar dizisini düşünmüştüm ve günün getireceği olasılıkları.

İki bardak çay, bir Paul Robeson, bir Leo Ferré, bir Jacques Brel, iyi geldi. Ne ki, seslerin enginliğine karşın oldukça güdük bir kutlama töreniydi bu: Bazı şenlikler bireysellik kaldırmıyordu demek, daha doğrusu bireyselliğe sığmıyordu. (Ama neden yalan söylemeli, SHP de benim bedenime ve deneyimlerime dar geliyordu.)

* Kışkırtıcıların katkıları bu yana, dipnota. (T.U.)

Kara-sarı düşünürken, o ses yükseldi. Herkes pencerelere, balkonlara koştu. Çünkü insanlara, "Hadi kalkın lütfen!" diyen bir sesti. "Final Countdown", "You're in the Army Now" gibi günün tutulan parçalarından oluşturulmuş bir kaset. Masum ve hınzır bir kaset. Sesi bütün alanı ustalıkla tuttuğuna göre en azından ses teknisyenliği denen mesleği bilen birinin çaldığı bir kaset. Neden bangır bangır çaldığı sorulsa, "Özür dilerim, çok mu açmışım? Deniyordum da..." diyecek kadar masum, "Keşke başka parçalar çekebilseydim, ama gençler, günümüzün gençleri, bunları seviyorlar," diyecek kadar hınzır birinin kaseti.

Benim seçtiklerimi bir yana bırakıp, yani şimdilik kısıp ona katılmaya karar verdim (adlarını saydığım üç şarkıcı da davranışımdan alınmazlardı, eminim. Zaten Gilbert Becaud da "Gül, güldür önemli olan" adlı güzelim şarkısının bir defilenin sloganı haline gelmesinin öcünü, ancak bu ortalama ama anlamlı şarkılar karşısında susarak alabilirdi).

En az iki sestik şimdi. Hiç kuşkusuz birbirimizi –tanışmış kadar– tanıyorduk. Anlaşılan geçmişimiz ortaktı, yani yıl hesabına vurursak aynı yaşlardaydık – 27 Mayıs'ı, 12 Mart'ı, 12 Eylül'ü yaşamıştık. Belki eski 1 Mayıslardan birinde birlikte yürümüştük bu alana.

Bu çağrışımların büyüsüne kapılıp 1 Mayıslarını kutlama kartları atacağım kişileri düşündüm; onlar da vardılar bu şenlikte, onların sesleri de. Baktım ki hepsi –22 yaşında da 46 yaşında da olsalar– geçmişlerinin ve günlerinin hesabını–hataların yanısıra sevap tadıyla da verebilen kişilerdi. Bir ütopyaya varma telaşında değildiler; kopkoyu, kapkara koşullarda bile günü gününe direnmek derdindeydiler. Buyurgan, resmi değil, ayları, günleri seviyorlardı. Bir güne söz geçirebilmek yetiyordu onlara.

Hürriyet 1988 takviminin 29 Nisan Cuma günkü yaprağında şöyle bir bilgi var: "*43 yıl önce bugün, 29 Nisan 1945'te, İtalya diktatörü Mussolini, II. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra ülkesinden kaçarken, metresi Clara ile birlikte yakalanıp halk tarafından linç edildi.*"

Takvimin bir gün sonrasında aynı tarih köşesi şöyle: "43 *yıl önce bugün, 1945'te Nazi Almanyası'nın Führer'i Hitler, metresi Eva Braun'la birlikte intihar etti.*" Günlere değil yıllara dikkat etmekten Hitler'in Mussolini'yi yönlendirdiğini sanmışım. Yaşamda belki ama ölümde, yönlendirici Mussolini olmuş.

Üçüncü gün, 1 Mayıs doğal olarak. Artık yılların ne önemi kaldı? Günler, nasılsa bildiklerince ilerliyorlar. Geçenlerde "Demek ki takvim yılı ölçütü dışında da bir zaman kavramı olabiliyormuş" diyordu bir dostum ya, haklıymış, 1 Mayıs geniş zamanda bir günken, günler –yalnızca birbirlerine ulanmaktan ötürü de olsa– bize bir şenlik sunarken bütün bir yılı —sözgelimi '68'i– yüceltmek, ya da bugün bakıldığında, yanlış, aksak geçmiş görünen birkaç yılın siyasal eleştirisine takılı kalmak niye? Nasılsa yıllara bağlı umutsuzluğumuz geçmişte, günlere bağlı umudumuzsa sürüp gidebilir.

1 Mayıs sabahı bir tür beden anımsamasıyla kalktım mı? Kalktım.

Bireysel şenliğimi şenlendirecek bir ses çıktı mı? Çıktı.

Uzaya ve zamana oranla düşünüldüğünde, yani daha ne olabilirdi? Zaman=yol/hız olduğuna göre zamanı lehime değerlendirebilirim. Günlerle.

Falcıya Fal

17 Haziran

Geri Kazas ile Şile'ye kapağı attık ya, denizden çıkmak bilmiyoruz. Arasıra, çay molalarında, o Uğurların otelinin muhasebesini gözden geçiriyor; ben odama çekilip birşeyler çiziktiriyorum.

Geceleri Uğur'un, karısıyla kızının, kardeşi Ufuk'un da katılmalarıyla soframız büyüyor, tabii rakımız da. "İçi temiz" insana rastladığımız olmuştu da "içi temiz" bir oteli ilk görüşümüz bu. Hiçbir servis aksamıyor. Değil mi ki doğru dürüst bir ödeme yapmamız yasaktı, bari iki ayrı oda tutmasaydık. Nasılsa sofradan sabaha doğru kalkılıyor.

Bugün kumsalda yayılıp yatmışken, güzelliği olağanlaşan günler arasında özel bir gün yaşayacağımızı bilmiyorduk.

Ortalıkta bir falcı kadın dolaşıyor. Elleri kınalı, saçları da. Altmış yaşlarında görünüyor, herkese yanaşıp falına bakmak istiyor. Oysa usta bir falcı öyle hemen yanaşmaz. Önce konuşmaları duyma uzaklığında bir yere ilişir; birşeyler kapmaya çalışır. Kadıncağız –çingenelere özgü başıbozuklukla yetişmiş olsa da– her çifti ya evli ya da sevgili sanacak kadar masum görünüyor. Arkadaşlık, yok defterinde.

— İkimizi evli sanacak yaşımızdan ötürü, dedim Geri'ye. Deniz ile Ufuk'u da ya sevgili ya nişanlı. (Deniz'in eşi motoru getirecek birazdan, yanımızda değil.)

Eğlence olsun diye fal baktırmaya karar verdik. Topluca baktıracağımızdan özel indirimden yararlandık. Önce benim falıma bakıldı:

Güleryüzlü, tatlı dilli bir hanımmışım ama öteki insanlar beni hep kötüye kullanıyorlarmış, iyiliğimden istifade ediyorlarmış. (Çoğu insanın anında yapışacağı kişilik özelliklerini iyi kavramış falcı.) Ne yazık ki adamına düşmemişim. Fal pazarlığını "kocam" Geri yürüttüğü için besbelli iyice bozulmuş ona. Geri de bu rolü öyle güzel üstlendi ki, azılı bir koca olup çıktı sonunda: Kurt bilmemnesinden yapılma muskayı pahalı buldu, ev harçlığımla almama bile izin vermedi. Gelecek yıl çıkacağım falcıca muştulanan "Hac" yolculuğunu engelleyeceğini kesin bir dille belirtti. Arada kulağıma eğilip, "Bir şey değil, kadın dövecek beni birazdan," diyor.

O anda Cemal adını benimseyen Ufuk'la "karısı" Deniz'in bir sürü çocukları olacakmış! Sık sık Ufuk'un -pardon Cemal'in- kulağına gizli şeyler fısıldıyor. Ama asıl amacı, genç ve yakışıklı bir erkeğe dokunmak, belli.

— Ben de sizin falınıza bakayım, dedim.

Çok sevindi. İçi, boncuk, bozuk para, fasulye dolu çıkınını uzattı. Taşları -onun usulünce karıştırıp- niyet tutmasını bekliyorum. Elimde birkaç ipucu var: evlilik, düşmanlık, günah... Bir de, verdiğimiz paraları umulabileceği gibi koynuna değil, şalvarının içlerine, kolaylıkla akla gelmeyecek bir yere gizliyor.

Boncukların arasındaki demir markı görür görmez fala giriştim. Demir parayı Alman bir turist vermeyeceğine göre, Almanya'dan buraya gelen bir yakını vermişti ona, falda da "uğur" olarak geçiyordu zaten.

— Yabancı bir ülkede bir yakınınız var, size destek olmaya çalışıyor, der demez falcının ağzı bir karış açık kaldı.

— Kocanız da, nasıl söylesem, biraz aksi biri, arasıra kalbinizi kırıyor galiba ama siz idare ediyorsunuz.

Bu kadarı fazlaydı. Kadıncağız hüngür hüngür ağlamaya başlamaz mı!

— Eşşoğlu eşşek! Bu yaşta plajda dolaşıp falcılık yapacak kadın mıydım ben? Şarap parası yetiştiriyoruz ite. Akşam, vermezsem döver. Canıma yetti. Ama kabahat bende. Rahmetli kocamdan sonra o iti bulmayacaktım. Kapıldım işte gençliğine.

Şakanın tadı kaçtı. Hepimiz sustuk. Rollerimizden vazgeçmeye de razıyız ama kadıncağız susmuyor bir türlü, ağlıyor. Geri *bile* onun gönlünü almaya çalışıyor.

Biraz sonra baktık, yeni müşterilerini bulmuş, keyfi yerine gelmiş. Aradabir kahkaha atıyor. Deniz ile temel mutsuzluğumuzun nedenini keşfettik gibi: bizim yüzleşmekten kaçındığımız bir gerçek böyle su yüzüne çıksa birdenbire, böyle ağlasak, üç gün kendimize gelemeyiz; falcı kadınsa acıyla neşeyi içiçe yaşayarak katlanabiliyor yaşama. Şu güzel günler boyunca, "Uğur yukarda, işlerinin başındadır, titizleniyordur, aramıza katılamadı," diye içim yanmadı mı? Ben burada olmasaydım da birşey değişmeyecekti ama buradayım ve o katılamadı bize. Huyunuzu değiştiremiyorsanız bedeline katlanın ama siz siz olun, falcıya fal bakmayın. Duyduğunuz suçluluk uzun sürüyor çünkü.

Yazgı, Ses midir?

20 Haziran

Çağdaş psikolojideki deprem bir süredir edebiyatı da sarsıyor. Gerçi düşünce sarsıntılarında ilk ipuçlarını edebiyat verir diyebiliriz ama bazı çağdaş bilim adamları –sözgelimi Eric Berne– yapıtlarına edebiyatça bir tat katmada ustalaşalıberi ilk sarsıcı esinlerin kaynağını saptamak gitgide güçleşiyor.

Çok uzun bir süre –ta Yunan düşünürlerinden bu yana– "Kişilik, yazgıdır" sözü baş tacı edilmişti. Kişinin (karakterin) yaptığı ya da başına gelen, kendi kişilik yapısının sonucuydu bu görüşe göre. Bir kişiliği açıklamada izlenen yöntemler ayrı dönemlerde farklılıklar gösterse de (bedenin kimyası ve vücut salgıları, kalıtımsal özellikler, yetiştirilme koşulları, çevrenin etkisi, ana-babaya düşkünlük vb) sonuç pek değişmiyordu, yani kişiliği oluşturan temel-taşı her neyse, yazgıyı da belirtiyordu. Ama nankörlük etmeyelim şimdi. Yunan tragedya yazarlarını, Shakespeare'i, Dostoyevski'yi vazgeçilmez tahtlarına oturttuktan sonra, konuya bir daha bakmaktan yanayım ben.

Şimdilerde, "tip"lerden çok "benimsenen rol"ler ağırlık kazanmış görünüyor. Konuyla ilgilenenler, psikolog Berne'ün *Oynanılan Oyunlar* (*Games People Play*) adlı bilimsel incelemesini bir edebiyat tadı da alarak okuyabilirler. Oğuz Atay'ın *Tehlikeli Oyunlar*'ından bilimsel tadlar çıkarabilirler. Günlük yaşamda,

çoğu kere farkında olmadan benimsediğimiz rollerin bizi bazı zorunlu oyunlara ittiğini derinlemesine kavrayabilirler buruk bir gülümseme eşliğinde. Karısının anlayışsızlığından kaçtığı için annesine ya da barmene sığınan "Alkolik'in Oyunu", istediği yaşam tarzına bir türlü kavuşamayan ev kadınının kocasına sunduğu "Sen zaten beni hiç..." ya da "Sen olmasaydın..." oyunu gibi.

Berne'ün dediğine bakılırsa, bu oyunlar oldukça geniş bir çevreyi kapsıyormuş; oyunda benimsemeleri gereken rolleri kıvıramayanlar, hemen oyundan atılıyormuş. Kocaların ya da genelde erkeklerin kız-kıza çekiştirilmesine dayalı "Sabah kahvesi" oyununda, "Yapmayın canım, o kadar da değil" diyen bir kadının; "Kancık köpek kuyruk sallamazsa"yla başlayan erkek-erkeğe "Meyhane sohbeti" oyununda, "Biraz fazla ileri gitmiyor muyuz?" diyen bir erkeğin bir daha o meclise katılamayacağını hepimiz biliriz. Ama ne yazık ki bu tür oyunları uzun süre belli eşlerle ve dostlarla sürdürenler, kolay kolay tedavi edilemiyorlarmış, çünkü yeni kurdukları düzene –daha mutlu da olsa– ayak uyduramıyorlarmış. Dahası kurban rolünü seçen, kurban olmanın, Don Kişotluğu seçen, Don Kişotluk yapmanın bir yolunu buluyormuş. Sözü altüst edip "Kişilik yazgıdır" yerine "Yazgı kişiliktir" diye de düşünebiliriz belki.

Geçen yıl, Boğaziçi Üniversitesi'ne giden bir otobüste yaşadığım öfke, bu tanımın da yetmediğini göstermişti. Külüstür otobüsümüzü BMW gibi kullanan sürücü, daracık bir kavşakta, en azından kentli olduğu her halinden okunan bir beye çarpıyordu az kalsın. Kaldırıma kendini dar atan beyin arkasından "Eşşoğlu eşşek!" diye bağırdı ve hemen gazladı. Kendi kendime, "Bir anlık bir sinir, aslında korkudan küfrediyor," dedim, susmayı yeğledim. Ne ki sövgülerin ardı arkası kesilmedi, sözcükler gitgide ağırlaştı. Aldığım susma kararına karşın "Yeter!" diye bağırdığımı anımsıyorum. Sürücünün sorusu gecikmedi: "O herifi tanıyor musun sen?" Benim yanıtım da gecikmedi doğrusu: "Hayır onu tanımıyorum ama eşşoğlu eşşekleri tanıyorum." Bu tür dalaşlar, hemen her gün yaşadığımız, katılma-

ma kararımıza karşın eninde sonunda katıldığımız kavgalar. Şoförden kurtarsak garson, garsondan kurtarsak yan masadaki müşteri günü karartmaya yetiyor. Bana asıl üzücü gelen, kısmen de olsa özgür sayılabilecek bir üniversitede okuyan öğrencilerin bu olay –olayı bırakalım– "ses" karşısındaki vurdumduymazlıklarıydı. Birdenbire yükselen bir sese dönüp bakma güdüleri bile kalmamıştı: son moda kesleri, kasetleri, son filmleri tartışmayı sürdürdüler. Hiçbir şey olmamışçasına.

Bugün, on yıldır çeşitli cezaevlerinde –çoğu zaman hücrede– kalmış, sorguda bacağı üç kere kırılıp kaynamış, yenilerde salıverilmiş genç bir adam, elinde çiçekler, yüzünde solmamış bir gülümseme, hele dudaklarında aşındırılamamış bir sesle uğrayınca, bu konu yine gündeme geldi. Geçenlerde bir minibüse peşinden binen kadın, küçük çocuğunu ön koltuğa oturttuktan hemen sonra yanlış minibüse bindiğini farketmiş, telaşla inmiş, çocuğu tam kucağına alacakken, sürücü gaza basmış; açık kapının yanında bir süre çocuğu bırakmadan sürüklenen kadını görmemiş bile. Genç adam, "Yeter!" diye bağırmış. Oysa hapisten yeni çıkmış biri olarak hiçbir olaya karışmaması, susması gerektiğini biliyormuş; hiç değilse kalabalıktan bir kişinin sesini yükselteceğini umuyormuş. Umudu boşa çıkınca bağırmak zorunda kalmış ister istemez.

Ama yine de umutlu olmalıymışız. Çünkü sözgelimi on yıl önce cezaevindeki arkadaşlarına beni okuduğunu, sevdiğini kolaylıkla söyleyemezken şimdi benimle tanıştığını haber vermesini istiyorlarmış. Bu yıllar boyunca benden yazar olarak vazgeçmemesinin nedeni, yazılarımdaki "ses"miş. Bu ses, ona öğüt vermiyormuş, yalnızca "Dayan" diyormuş, yaşama sevincini umutlarıyla oyalamıyormuş, umutsuzluk içinde bile insanca direncin ve özenin gözden kaçırılmamasını öneriyormuş. Sizi *böyle* okuyan bir tek okur varsa bile yazmaya değer. Doğru, umudu elden bırakmamak gerek.

Kişiliği belirleyen gizemli-gizemsiz yapıtaşları, ilerki dönemlerde de yeni bulguların ışığında farklı yorumlarla, farklı etkenlerle açıklanacaktır. Sözgelimi otobüsteki gençlerin kayıt-

sızlığım yaratan, zaten otobüste olmanın güvencesi miydi, sınıflarından kaynaklanan bir güvence miydi? Yoksa otobüsün çarpacağı kişi kendileri olsalar bile sövgüleri sindirecek kadar yılgın, suskun muydular? Bunu keşfetmek, bilim adamlarının işi. Edebiyatta da, siyasada da kişiliği "yükselen ses" belirliyor, bir anlamda yazgıyı da. Genç adamın sesini bir engele tökezlemeden daha kaç kere yükseltebileceğini hesaplamak, otobüstekilerin daha kaç kere susabileceklerini hesaplamaktan daha kolay ama yazgıyı belirleyen sesse, daha iç yakıcı.

Bir Öyküden Kurtulmak

21 Haziran

Bugün, *Küçük Akşam Müziği*'ni dergiden aldılar da içim rahatladı. Durmadan baştan yazmaktan perişan olmuştum. Bir müzik parçası formunda yazmaya özen gösterdiğimden eklediğim her şey, bir dahaki okuyuşta fazla görünüyordu.

Son yıllarda eski öykü derlemeleriyle çevirileri yeni basıma hazırlarken de aynı tedirginliği duydum. Her tümceyi beş yıl sonranın gözüyle yeniymiş gibi okumak güç geldi. Dizgi yanlışları dışında pek yanlış bulamadım ama aramaktan o kadar yoruldum ki... Yeni çevirilerse *(Mozart ve Salieri, Son Perde, Mırıldandığım Öyküler, Başka Ateşler)* artık durmuş oturmuş(!) bir çevirmen olarak durmamamı, Türkçenin olanaklarını araştırmamı sağladıklarından esinlendiriciydiler. *Hiawatha*'yı tiyatroda izlemek, Türkçemin oyuncuların ağzından nasıl duyulduğunu anlamak, keyifli bir deneydi. Aynı şeyi *Yanımdaki Yatak* için söyleyemeyeceğim; bir kesim tiyatro seyircisinin güldürüden ne anladığını bildiğimden yani, dilimin zamanla belden aşağı kaydırılacağını kestirdiğimden, son oyunları izlemedim.

Son öykü kitabımdan sonra yazdığım ikinci öykü *Küçük Akşam Müziği*. Gerçekdışı gibi görünen gerçek bir deneyimden yola çıkmak ne güçmüş! Öykünün başkişisi "yabancı erkek"e duyduğum bağlılık, kurguyu gönlümce değiştirmemi engelliyor. Gerçeklerle biraz oynasam, o, kendisi olmaktan çıkacak. Tavrı

onunkine çok benzeyen bir başka yabancı daha var tanıdığım, ama onunla olan anımı bu öyküme yüklersem, ikisini tek kişide somutlamış oluyorum ki haksızlığın dikâlâsı... Diyeceksiniz ki, ikisi de Türkçe bilmediklerine göre bu öyküyü nasılsa okumayacaklar. Ne var ki bir yazar, yazı yazmak adına anılarını harcamaz: o yüzden 1979'da bir havaalanında bana öyküdekine benzer bir "büyülü karşılaşma" olanağı veren, adını bile bilmediğim öbür adamı öyküden silmeli, gündökümüne taşımalıyım:

Yorucu bir yolculuktan ve karşılama görevlisinin ani bir işinin çıkmasından ötürü yaşadığım zincirleme tersliklerden sonra akşamüstü Kennedy Havaalanı'na varmıştım. Washington'a gidecek uçağın kalkmasına beş dakika kalmıştı, havaalanı araçları artık çalışmıyordu, o uçağı kaçırırsam, beni orada bekleyecek görevliye erişmem –ev telefonunu bilmediğim için– olanakdışıydı. Önceden özenle düzenlenmiş programım uyarınca kurulan bağlantılar tepeden tırnağa değişecekti. Ayrıca, otelde geceleyecek para yoktu yanımda.

Böyle anlarda, "Bu iş burada biter," diye çözülürsünüz. Tam o sırada gözüme KLM bürosundaki gece memuru ilişti. Genç, yakışıklı bir adamdı (bütün iyi insanlar öyle mi olur, ya da öyle bir izlenim mi verirler bakana?) Gazetesine göz gezdirirken neskafe içiyordu, gömleğinin kollarını kıvırmıştı, o kadar. Amerikan uçaklarının iç hatlarıyla hiçbir ilişkisi yoktu tabii, yine de ona doğru yürüdüm.

— Uçağı kaçırıyorum galiba, dedim, biletimi uzatırken.

Yüzüme şöyle bir baktı; ne gördüğünü bilmiyorum.

— Çabuk koşabilir misiniz? dedi yalnızca.

— Evet.

— Çantaları bana verin, koşun arkamdan.

Nasıl ve nerelerden koştuğumuzu pek anımsamıyorum. En az üç yürüyen merdivenden geçtik yalnızca.

Koşarken, dönüp bana bakıyor arasıra: "Geliyoruz, lütfen biraz daha dayanın!" Uçağa vardığımızda merdiven kaldırılmak üzereydi; indirtti. Bavullarımı hostese fırlattı:

— Hanımefendiye bir bloody-mary ver hemen, ben ısmarlıyorum.

Uğurlarken, belimden sımsıkı tutup dudaklarımdan öptü.

Uçağa biner binmez kokteyl geldi. Hostes, bir de aspirin getirmiş.

Elimi karanlığa –ona– doğru uzun uzun sallarken, "Ne gereği var bu telaşın?" diye düşündüm. "Program altüst olsaydı keşke. Bir daha böyle birine nasıl rastlarım?"

1987 yılında Berlin'de rastladım. Onun adını da anımsamıyorum. Bu tür karşılaşmalar, travmatik unutmalara yol açıyor.

Depremler

24 Temmuz

Ev, bütün gün sallandı; alışmam gerek ama bir türlü alışamıyorum. Talimhane bir "sanat ve eğlence merkezi" olacak ya, sokaklarda yürüyemiyoruz, evde kalsak, göğü karartan tozduman yüzünden camları açamıyoruz. Bir bomba mı atıldı bu kente? Bir salgın mı kırıp geçiriyor ortalığı? Hele bizim semtte, yapılar bitişik düzende sıralandığından, topluca yaşanan depremi derinden duyuyorsunuz, dünyanız kayıyor. O kadarına ki geçenlerdeki doğal deprem pek etkilemedi bizi. Ev, yine bütün gün sallanmıştı nasılsa. Gece saat 12'yi birkaç dakika geçe biraz daha sert sallandı. Yandaki yeni yıkılmış yapının temelini oyan, hepimizin dişlerindeki dolguları tirtir titreten uğursuz aracın olmadık bir yere tosladığını düşündük; mahalleli pencerelere koştu. Aracı kullanan ustaya sövgüler yağdırıldı. O sırada kaldırıma yanaşan bir arabanın şoförü bağırdı: "Ulan, dikkat etsene! Sokak sarsıldı be!"

"Deprem-sorumlusu" usta da bu toplu sanrıya uymuş ki uysal uysal özür diledi: Bir daha yapmayacakmış! Zaten işi bitmişmiş, gidiyormuş.

Benim sözünü ettiğim deprem, doğal olan değil çünkü –tersine– önce en dayanıklı yapıları silip süpürüyor, derme-çatma olanlara dokunmuyor bile.

Geçen yıl, TÜYAP Kitap Fuarı'nda Erdal Öz'le birlikte bir söyleşi günümüz vardı. Bu tür söyleşilerin okurlar için yararlı olduğu söylenir. Onu bilmem de yazarlar için pek hayırlı olduğu söylenemez. Bir kere hep alttan almanız, konuyla ilintisi olmayan sorunlara ilintisiz yanıtlar vermeniz, kısacası sabırlı olmanız gerekiyor. Okurlardan gelen bir öneriye göre, yazarlar haftanın belli günlerini okurları aydınlatmaya ayırmalıydılar. Eleştirmenler, yeni çıkan kitapları eleştirmeli, yazarlar yeni yapıtlarını açıklamalıydılar. (Bu kılavuz-arama tutkusundan ne zaman vazgeçilecek?) Okurların bazıları bir yazarla tanışmayı –sözgelimi söyleşisine gitmeyi– yaşamı hakkında bilgi sahibi olmayı, onu okumanın önkoşulu sayıyordu. Yazar, "sıcak ve içten"se, yaşadıklarıyla yazdıkları birbirini tutuyorsa işte o zaman okunmaya değerdi! Demek, çoğu oldukça nemrut ve içekapalı, büyük bir kısmı da ölü olan dev yazarların ülkemizde okunma şansı yok.

Bazı okurlarsa yazmanın kutsal bir eylem olduğu kanısındaydılar. Yazarlar, yazma hazzıyla yetinmeli, maddi bir karşılık beklememeliydiler. Yayıncılar da kâr etmeyi düşünmeden olabildiğince çok kitap yayımlamalı, hele genç yazarları mutlaka desteklemeliydiler. İlk ürünler kötü bile olsa ilerde düzelme umudu vardı nasılsa!

— Peki ama evinizin duvarlarını berbat eden bir boyacıya çıkışıyorsunuz herhalde, parasını kesiyorsunuz falan. Kötü, düzeysiz bir kitaba onca para vermek öfkelendirmiyor mu sizi? Yoksa boyacıya ilerde gelişme olanağı sağlamak için bir dahaki badana-boyaya yine onu mu çağırıyorsunuz?

Ne yazık ki gözünü *kitap-bürümüş* bir okura böyle bir soru asla işleyemez. O zaman da yazarı olarak sizi seçmesi ne anlam taşır sizin için? Serseme dönmüşüz. Başım çatlayacak ağrıdan.

Dışarıdaki bara iliştik. Kitap karıştıran, kitap alan kalabalığı gözlüyoruz, birtakım sonuçlara varmak istiyoruz.

Tam o sırada o çıkageldi. Çok yaşlı bir hanım. Eski bir palto giymiş, başını gelişigüzel –sanki saçlarının düzensizliğini gizlemek için– örtmüş. Elinde kocaman, ağır bir plastik çanta var, bir de fotoğraf makinesi. Yürürken hafif aksıyor, yalpalı-

yor; heyecanlı. Adlarımızı sorduktan sonra çantasını açtı: ağzına kadar kitap dolu bir çanta! Kitapları imzalattıktan sonra bulamadıklarını listesinden okudu, standların yerlerini öğrendi. Biraz sonra gidip hepsini alacakmış, ama önce kendini toparlaması gerekiyormuş. Taksiden inerken, arkadan gelen araba çarpmış da. Zaten sokağa ayda bir kere falan –yeni çıkan kitapları almak için– çıktığından, yürümeyi de unutmuşmuş. Erdal, ona çaktırmadan olağandışı indirimler yapma peşinde. Durumu hemen kavrıyor hanım, gülüyor. Zaten gözlerinin içinin gülmediği an yok gibi.

— Sakın üzülmeyin, diyor. Benim tek zevkim kitap okumak. Teyzemin kızı ayda bir çıkarır beni dışarı. O gün benim günümdür, bildiğim gibi para harcarım. Yani bugün benim günüm. Size birşeyler ısmarlamama izin verir misiniz? Lütfen.

Tabureye oturduğunda on yıl gençleşmişti. Usta parmaklarla kavradı kadehini, ince ağızlığına sigarasını zarifçe yerleştirdi. Aradığı mekânı bulmuş insanların dinginliği çöktü üstüne; ellerinin titremesi geçti.

Babası sarayın faytoncubaşısıymış. Okuma sevgisini ondan almış. Ama babası daha çok tarih kitaplarına ve anılara düşkünmüş. Sarayda, köşklerde çok mutlu geçmiş çocukluğu. (Hayır, hiç evlenmemiş, olmamış bir türlü ama bir zaman sevdiği erkekler varmış tabii.) Şimdi o eski yerlerin fotoğraflarını çekmek istiyormuş ayda bir çıktığında. Albümlerdeki eski fotoğraflarla yeni durumu karşılaştırmak istiyormuş. Söz aramızda, pek ruhsuz buluyormuş bu düzenlemeleri. "Dekor gibi."

— Renkler, bitkiler aynı ama eskiden yaşıyordu buralar. Ne eksik derseniz, bilemiyorum. Yalnız masalarla iskemleler birbirini kesinlikle tutmuyor.

Bekçiler fotoğraf çekmesine izin vermiyorlarmış, kapıdan kovuyorlarmış çoğu kere. Herhalde üstübaşı döküldüğünden. (Bir kahkaha atıyor.) Zaten fotoğraf çekmek için ödenen ücret çok yüksekmiş ama bu özel günlerde paranın hiç önemi kalmıyormuş.

Geri kalan günlerde mi? Tek başına oturduğundan, fazla bir harcaması yokmuş. Üç kedisine ciğer ya da ucuz başeti almak için Balıkpazarı'na gidiyormuş akşamları. Artık satacak

eşya da kalmamış pek. Yine de her gün bir şişe kırmızı şarap içmezse akşam sofrasında, olmuyormuş.

Konuşurken kitapların kapaklarını usulca okşuyor:

— Bir ay gider bana bunlar şimdi. Gözlerim bozuldu iyice, eskisi kadar hızlı okuyamıyorum.

Ne diyeceğimizi şaşırdık.

Böyle anlarda gösterilen her incelik, incelik sınırını bir çırpıda aşıp kabalığa girmeye yatkındır. Karşılığını asla veremeyeceğiniz bir armağan sunmuştur size yaşam, onu gerektiği gibi bağrınıza basmanızı bekler. Biz de öyle yaptık. Hesaba karışmadık.

İzninizle kalkayım, dedi. Daha kedilere yemek alacağım pazardan. Beni bekler şimdi. Ev eve benzese size adresi vereceğim, ama berbat bir yer. Neyse, alışmıştım. Ama yıkacaklarmış yakında. Komşulara haber gelmiş; bana birşey bildirilmedi daha. Belki söylentidir. Nereye taşınırım bundan sonra? Başınızı ağrıttım kusura bakmayın, konuşulacak bir insan gördüm mü çenemi tutamıyorum. Komşularla konuşacak birşey bulamıyorum. Beni tuhaf karşılıyorlar, biliyorum. Kediler, kitaplar falan. Sonra şarap da içiyorum ya... Köşedeki inşaat yüzünden ev zangır zangır sallanıyor; duymuyorlar bile. Tansiyonumun düşüklüğüne bağlıyorlar. Asıl onlar tuhaf, değil mi?

Okur, Velinimetimiz midir?

Özellikle büyük kentlerimizde salgın haline gelen imza günlerinin okura ve yazara ne kattığı, okurdan ve yazardan ne alıp götürdüğü, üstünde düşünülmesi gereken bir konu sanırım. Gerek tek başıma, gerek başka yazarlarla birlikte birkaç imza gününe katıldığım, ayrıca yazar arkadaşlarımın imza günlerine okur olarak gittiğim için gözlemlerimin doğruluğuna inanıyorum.

Baştan beri imza günleri konusunda iki tür tavır geliştirildi: Karşı olma ve yan çıkma. Karşı olanlar, dünyanın hiçbir yerinde okurla yazar arasında bu kadar sıkı ve sıkıfıkı ilişki görülmediğini öne sürerek yazarları imza günlerine katılmamaya çağırdılar. Bir bakıma haklıydılar, bir yazarın kitaplarının dizili durduğu bir masanın arkasında, yoldan müşteri çeviren bir tezgâhtar kimliğine bürünmesi onur kırıcıydı. Üstelik bazı okurlar, belki de yazarların satıştan belli bir pay aldıklarını sandıkları için imza gününe katılanlara soğuk gözlerle bakıyorlardı.

Önce uzaktan uzun uzun inceleyen, ölçüp biçen, düşündeki yazarla kıyasladıktan sonra yanıma yanaşıp kitaplarımı tek tek evirip çevirecek kadar densiz nice okur gördüm. Bu olgu, ülkemizdeki eğitim sistemine, bireye –yazar olsun olmasın– saygı göstermemeye dayalı bir anlayışa bağlıydı bence. (Sonradan bu okurlardan bir bölüğünün –elbette haklı olarak– en ucuz kitabımı aradıklarını anladım.) Okurla yazar arasında sağlam bir ilişki kurulabilmesi için önce imza günleri düzenleyenlerin kişiye ve kişiliğe saygılı olmaları gerekiyordu. Sözgeli-

mi kitaplar, yazarlardan uzağa, okurun dilediğince inceleyeceği bir yere yerleştirilse, bu kabalık bir ölçüde giderilebilirdi.

İmza günlerini destekleyenlerse nüfusunun çok azı okuma alışkanlığı edinmiş bir ülkede, yazarla karşılaşmanın, tanışmanın okuru yüreklendireceğini, heveslendireceğini ileri sürüyorlar. Belki onların da hakkı var. Çünkü bir imza gününe en az dört gerçek okur geliyor. En az iki kişi de ilginç sorular soruyor. Ama imza günlerine asıl, dostlarınız, meslektaşlarınız geliyor. Çoktanberi görmediğiniz tanışlarınız. Onlarla hoş-beş ederken, uzaktan sizin boş anınızı kollayan, yanınıza gelmeye çekinen okurunuzu gözden kaçırabiliyorsunuz. Buyurun bir kötü puan!

İlk barajı atlasanız bile ikincisinde takılıp kalabilirsiniz. Okurların büyük çoğunluğu saygın, oturaklı, yazar imgesinin peşindeler gördüğüm kadarıyla. Sizden toplumu aydınlatmanızı bekliyor, bu ciddi işi yaparken gülüp konuşmanızı, içki, sigara içmenizi pek hoş karşılamıyorlar. İnsanların hem gülebildiğine hem de çok ciddi olabildiğine inanmak güç geliyor yurttaşlarımızın çoğuna.

Diyelim bu barajı da aştınız ve okur karşınıza geldi. Önce adını soracaksınız ve bir kerede anlamaya çalışacaksınız (yoksa alınabilir). Sonra bir ithaf bulacaksınız. Okur, bu ithafın "özel" olmasında diretebilir, sizden bir yakını için "mutlu birşeyler" yazmanızı isteyebilir. Çoğu okurun, yazara soyadını bir türlü söylemek istememesini, onunla özel bir yakınlık kurma dileğine bağlayabiliriz. İyi ama üç saniye önce tanıdığınız (daha doğrusu gördüğünüz) birine ne yazabilirsiniz ki? Ne kadar sahici olur? Okurun ilk bakışta sizi çarpan değişik, baskın bir kişiliği yoksa? (İyi ki öyle okurlar da var.) Dar bir mekânda, saatlerce oturduktan sonra ithaflarınız ister istemez tekdüzeleşecektir. Bir gün bir arşivci, hepimizin imzaladığı kitapları biraraya getirse ya bunadığımız ya da sahtekârın daniskası olduğumuz izlenimine kapılabilir.

Şimdi gelelim beklemeyle, hele sonlara doğru saatin dolmasını beklemeyle geçen o bitmez-tükenmez süreye. Tek başınızaysanız, yalnızca sizi çağıran kuruluşa karşı sorumluluk du-

yarsınız: acaba bu ikrama değmiş midir? Kaç kitap imzalamışsmızdır? İmza günü topluysa, konu daha da çetrefilleşir. Öteki yazarlardan daha çok kitap imzalamışsanız utanırsınız, daha az imzalamışsanız –hele bu işi çok ciddiye alıyor, bir misyon gibi görüyorsanız– hakkınızın yendiğini düşünmeye başlarsınız. Özürler hazırdır: ya duyurular gereğince yapılmamıştır, ya yağmur apansız bastırmıştır, ya yer sapadır, ya ay sonudur vb. Bazı ünlü, oturmuş yazarlar, imza günlerine gelmeyen okurlarını asla bağışlamazlar. Kendilerine kitap imzalatan bir *okurlarının* sizin gibi "genç" bir yazara bir kitap imzalatması anlaşılır gibi değildir ama özürler hazırdır yine; gençler *herkesi* seviyorlardır, okuyorlardır; ne sevindiricidir, yoksa o genci önceden tanıyor musunuzdur? Belki kitabınızı sevmese bile ünlülerin yanında *size de* imzalatma gereğini duyacak kadar ince bir okurdur o!

Kitaplarınızı basmak için kuyruğa girmiş yayınevleri yoksa, imza günü sizi yine de yüreklendirir. Zaten çoğu kere, yayınevine duyduğunuz gönül borcundan ötürü katılırsınız imza gününe –sürekli imzada dolaşan yazarları kastetmiyorum–.

Şanslı bir gününüzdeyseniz tavırdaş yazarlara denk düşersiniz. "Şanslı" dedim, çünkü tavırdaşlığı kimseye anlatamayacağınız için birlikte olmak istediğiniz adları seçmeniz; başka ünlüleri seçmediğiniz, dolayısıyla onlarla aranızın kötü olduğu spekülasyonuna yol açar. Hem de durup dururken.

Okur ile yazarın kendi kişiliklerini kaçınmadan ortaya koyabildikleri, kendilerince davranabildikleri bir ortam yaratılmadığı sürece imza günleri iki taraf için de kaçınılmaz eza günleri olacak. Şu anda 1984 Türkiyesinde yaşayan okurlar ve yazarlarız; daha çok beklemek gerek.

Yazılamamış Bir "Hikâye"

Çoktandır, Almanya'da birarada yaşayan Alman ve Türk toplumlarının ne kadar kaynaştığını, nasıl parçalanmaz bir bütün oluşturduğunu belgeleyen entegrasyon edebiyatına bir katkıda bulunmayı denemek istiyorum. Denemek, diyorum, çünkü enikonu güç bir iş bu: bir kere, öykü Türkleri de, Almanları da incitmemeli, sonra –mümkünse– iki toplumca da benimsenmeli, üstelik inandırıcı olmalı. Kendi başıma bu güçlüğün altından kalkamayacağımı anlayınca bu tür bir kaynaşmış kitle ruhundan, pek birşey anlamayan Türk ve Alman dostlarıma danıştım; sağolsunlar çok yardım ettiler bana, tasarladığım malzemeyi yerli yerine oturtmamı sağladılar.

Olur a, daha baştan yanlış bir adım atarım korkusuyla standart yöntemi seçtim: *İşçi* bir Türk ailesi; kızları, o yıl Realschule'ye girmiş, oğulları bir yaşında. (Bundan, ailenin nüfus planlaması yaptığını anlıyoruz.) Anne, bir süredir arasıra evlere temizliğe gidiyor. Geceleriyse, "titrek mum ışığında" (bu ayrıntı gerçekçi olmasa da okurun duygularına sesleneceği, kadının çaresizliğini göstereceği için önemli) örgü örüyor. Kocanın ufak bir kusuru olsun bari: evet, aradabir işçi arkadaşlarıyla birahanelere gidiyor, evine geç dönüyor. Yine de sonuçta bütün aile kesin-dönüşe hazır bekleyen denklerin arasında dolanıp, kıt kanaat geçinip para biriktirerek, sılaya para göndererek, pahalı telefonlar ederek, bayramlarda köydekilere armağanlar götürerek, amansız koşullara karşın mutlu(!) bir yaşam sürdürüyorlar.

Gelelim entegrasyonun öteki kanadını oluşturacak Alman aileye. Türk işçiyle aynı fabrikada çalışan bir Alman işçi gerçi inandırıcı ama amaca uygun düşmüyor, çünkü sınıf bilinci, hikâyemizin duygusal ruhunu zedeleyecek. Daha geniş kapsamlı bir kaynaşmaya göz diktiğimize göre, en iyisi bir öğretmen olsun Alman baba, bazı Türk ve Alman okurların ortak sadomazohizmlerini doyurmak için de Nazi geleneğinden gelme bir yabancı düşmanı olsun. Hikâyeye yeni bir çarpıcılık katmak adına karısını sıradışı bir kadın kimliğiyle çizmeliyiz. Feminist, insan haklarına saygılı, aydın bir kadın; yabancı işçilerin sorunlarıyla ilgilenen bir büroda çalışıyor. Adı gizemli: Ada. Kocasının adıysa gizemsiz: Hermann. Şimdi, farklı sınıflardan gelme iki ailenin birarada yaşayabilecekleri, en azından süpermarkette ya da dondurmacıda sıkça karşılaşabilecekleri bir semt bulmamız gerekiyor. (Arkadaşlar, Frankfurt ve Berlin'den iki cadde seçtiler, caddelerin fotoğraflarını bana göndereceklerdi.)

Hikâyeye girmeden önce bir güçlük daha çıkıyor karşımıza. Bu tür edebiyatta sık rastlanan barış güvercinlerini, zeytin dallarını, balonları, kır çiçeklerini, sıcak güneşi, Berlin'in, Frankfurt'un kışına nasıl yerleştireceğiz? Çünkü bir şenlik gününü –Noel gibi– odak almalıyız. Tamam! İsa'nın Göğe Ağış Yortusu'nu alalım da hiç değilse ilkbahar gelsin.

Bu arada, Noel sırasında Hermann ile Ada'nın "sarışın, mavi gözlü hafif soğuk" kızları Pia, sınıf arkadaşı "kara saçlı, kara gözlü, şipşirin" Zehra'ya kalemtraşlar ve silgiler armağan etmiş olsun. Tabii okulda gelenek böyle ama Zehra, bunları özel armağanlar diye düşünüyor. (Türkler cömert ve dost canlısıdırlar; dostluk gösterileri yalnız Alman geleneğinde görülür.)

Zehracık (bu *cık* takısı, ona acıdığımızı mı yoksa yaşının küçüklüğünü mü vurgulamak istediğimizi belirsiz bırakıyor) armağanlarını hemen annesine gösteriyor, günlerce yastığının altında saklıyor. Anne de çok duygulanıyor ve her işi bir yana bırakıp geceler boyu, evdeki birikmiş yünlerden Pia'ya yılın modasına uygun, Türk folklorundan izler taşıyan uzun bir atkı örmeye koyuluyor.

Atkı, Ağış Günü'ne yetişiyor. Zehra'nın yüreği pırpır. İki blok ötedeki apartmana doğru yürürken içi içine sığmıyor. Nasıl bir yüz göreceğini kestiremiyor. (Yazının başında, iki toplumun kaynaştığından sözetmiştik, o yüzden kızın bu heyecanını çocukluğuna yormamız gerek! Bir yandan da babasının bu olayı öğrenmesinden korkuyor. Gerçi babası dövmez –zaten yasalar izin vermiyor– ama çok kızabilir. Gururunun çiğnendiğini düşünebilir.)

Kapıyı iyi ki Ada açıyor. Zehra, içeriye bir gözatıyor kapı aralığında. Keklerle, çöreklerle donanmış bir çay sofrası görüyor. Ama *her nedense* bu hava, ona soğuk ve yabancı geliyor. O anda evine dönmeye, kendi aile ortamına kavuşmaya can atıyor. Özenle sarılmış atkıyı Ada'ya uzatıyor. Ada'nın gözleri doluyor birden.

— Girsene kızım, diyor Almanca. (Kızını okuldan almaya uğradığında bu "zeki bakışlı çocuk", zaten dikkatini çekmişti; görür görmez tanıyor onu.)

— Rahatsız etmeyeyim, diyor Zehra. Pia için getirmiştim de. (Almancası pürüzsüz.)

— Ne rahatsızlığı canım? diyor Ada. (Görüldüğü gibi, çocuğa duyduğu sevgi, birdenbire gündelik Türkçeye akıcı bir biçimde geçebilmesini sağladı!)

Zehra, ayakkabılarını çıkarttıktan sonra sofranın bir köşesine ilişiyor. Pia, çıkıyor odasından, koşup Zehra'yı yanaklarından öpüyor, teşekkür ediyor. Sarı uzun saçlarla kıvırcık kara saçlar –yakın çekimde– birbirine karışıyor.

— Gelsene Hermann! diye kocasına sesleniyor Ada.

Hermann biraz gecikerek geliyor. Önce masada oturan yabancıyı yadırgıyor, kötü kötü süzüyor. Ama iki çocuğun dostlukları, karısının dolan gözleri, pencerenin dışında uçuşan balonlar onu da etkilemekte gecikmiyor. Geleneklere düşkün Alman ailelerin bile artık eski özenle kutlamadıkları bu önemli günü aklında tutabilen çocuğa karşı içi sevgiyle doluyor. Hayatı bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçiyor: Ne kadar yanılmış meğer! Bu insanlar da insanmış! Onları ayakta tutan, bu sevgi, aile bağları, dayanışmaymış, materyalizm değil!

Hikâyenin sonunda iki ailenin sık sık görüşmeye karar verip vermediklerini saptamak güç. En iyisi orasını açık bırakalım, daha fazla zorlanmayalım. Zaten kara mizah da olsa incitici bir hikâye bu bence. Şöyle haklı itirazlar duyar gibiyim:

"Peki ama Türk-Alman ilişkilerinde başlangıçtan bu yana hiç mi düzelme yok? Almanlar, Türk kültürünün, geleneklerinin Akdeniz sıcaklığının etkisinde kalmadılar mı hiç? Yurttaşlarımız Batı'nın an sektirmez çalışma düzenine ayak uyduramadılar mı? Günümüzde Zehralar pürüzsüz bir Almanca konuşamıyorlar mı? Hatta yazamıyorlar mı? Pialarla rahatça arkadaşlık edemiyorlar mı?"

Bütün bu sorulara olumlu yanıtlar verebiliriz. Ne var ki Almanya'daki Türk işçileri konusu, baştanberi belli ideolojiler doğrultusunda işlenegeldi. Göçün ilk yıllarında "gâvurun çöpçülüğünü yapmaya gidiyorlar" diye ağıt yakıldı işçilerin ardından. Sonraki yıllarda yurda döndüklerinde kılık-kıyafetleri, lüks arabaları yadırgandı, "Almancılar" gibi küçümseme dolu bir yafta altında birleştirildiler. Son yıllardaysa unutuldular oralarda, sanki Atlantis'teydiler; haber alamıyorduk. Şimdilerde de Almanlara insanlığı ve dostluğu öğretmek gibi bir misyonla karşı karşıyalar galiba.

Benim bildiğim, has edebiyat, bu yüzeysel bakışların altında yatan *genellenebilir gerçeği* yakalamaz, kazanımların neler pahasına elde edildiğini, yaşanan acıların ve sömürülerin yalnız kitlelerde değil bireylerde bıraktığı izleri serer gözler önüne. Bayat bir hümanizmayı gündeme getirmek uğruna üç-beş sıradışı örnekten yola çıkarak peri masalları düzmek bu edebiyatın sınırlarına girmez.

Bir eleştiri yazısı olarak düşünülmesi gereken bu hikâyenin Almanya'da bazı kesimlerce pek beğenileceğinden kuşkum yok. Yalnız tırnak içine aldığım sıfatları öyküye çaktırmadan yaymam, bir türlü üstten atılamayan eziklikle saldırganlığı dengelemem gerekiyor.

Bu garip deneyden geçen yılın sonunda vazgeçmiştim. Geçenlerde Füruzan'ın *Berlin'in Nar Çiçeği* romanını okuyun-

ca çok şaşırdım: bir meslektaşım ciddi ciddi becermiş bu işi! Konular pek benzemiyor ama sonuç aynı: Berlinli yaşlı hanım Türklerden insanlık öğreniyor. İlginç bir kitap her bakımdan: hele *sanki* Almanca düşünülüp *sanki* Türkçe yazıldığı gözönüne alınırsa.

Geçmişten Bir Yüz

3 Ağustos

Bizim buralarda, yetmiş yaşlarında bir erkeğin her bakımdan köşesine çekilmesi beklenir. Oysa gündökümlerine arasıra konuk olan babam, öldüğü güne kadar köşesine çekilmedi. Ondan olabildiğince "babam" diye sözetmemeyi yeğliyorum; insanlar, birilerinin babası ya da kızı olmak için doğmuyorlar diye düşündüğümden. Zaten şimdilerde onu arkadaş, hatta sır kardeşi kimliğiyle daha çok özlüyorum. Üç yıl önce yaşadığımız bu olay, onun kişiliğini çizmeye yetecek sanırım (tabii benimkini de).

Birlikte Refik'e öğle yemeğine gidiyoruz. Son zamanlarda lokantaya bile gitmek istemediğinden sözediyor. Yoldaki insanların itiş kakışından, hoyratlığından, kendisine "beybaba" ya da "amca" diye seslenmelerinden yakmıyor. Yine de neşesi yerinde. Bir ara, bu neşenin nedenini açıklıyor. Yirmi yaşlarında bir kızı çok beğeniyormuş. İşin ilginç yanı, şimdiye kadar iriyarı kadınlardan hiç hoşlanmadığı halde bu kızı çok çekici bulmasıymış. Üstelik kız, biraz kaba-saba konuşuyormuş.

— Peki onun sizi beğendiğine ilişkin ipuçları var mı?

— Var tabii. Ben, çalıştığı kasetçinin önünden geçerken köpeğini azarlıyor. Dükkânın önünü süpürmeye çıkıyor.

Doğrusu bu ipuçlarından fazla birşey çıkaramadım. Ama hâlâ kendince düşler kurabilmesine sevindim.

— Hadi oraya gidip bir kaset alalım, senin yanında daha kolay konuşurum, demez mi?

Hep babalar oğullarının elinden tutmazlar ya, bize de babamızın elinden tutmak düştü. Kasetçiye gittik. Genç kız, gerçekten iriyarı ve gerçekten çekici. Bizimki, büyük bir ciddiyetle kasetlere gözatarken ben de kızla konuşuyorum. Bir Fransız lisesinde okuyormuş, arada babasının dükkânına bakıyormuş. Babamın kendisini pek beğendiğini ama biraz ürktüğünü söylüyorum gülerek. O da gülüyor.

— Ben de onu beğeniyorum. Her zaman kaba konuşmam ama buralar it-kopuk dolu, sert davranmam gerekiyor.

Aranan kaset, nedense(!) tam o anda bulundu: Şevki Bey'den seçmeler.

— Önümüzdeki hafta bir öğle yemeği yiyelim mi? diyor yetmiş yaşındaki erkek.

— Tabii diyor kız. Telefon et, günü kararlaştıralım.

İçimden "Atlatacak belli, ama kibarca," diye geçiriyorum.

— Dükkân tabelasındaki telefon numarasını not etmiştim.

— Sakın o numaradan arama! diye atılıyor. Polise bildirdim; durmadan rahatsız ediyorlardı. Ben sana ev numaramı vereyim.

Numara yazılırken:

— Doğru yazdın mı? Tekrarla bakalım bir kere, buyruğu geliyor.

Hayatı boyunca buyruk almaktan nefret eden adam, kuzu kuzu uyuyor bu buyruğa.

Artık o yemeğin yenileceğinden hiç kuşkum kalmadı.

Dışarı çıktığımızda:

— Çok başarılıydınız doğrusu, diyorum. Merakımı hoşgörün de ne bekliyorsunuz bu ilişkiden?

— Hiiiç, diyor. Genç ve güzel bir kadınla yemek yemek yetmez mi? Az şey mi?

— Peki laf aramızda, onun beklediği ne olabilir?

— Kendisine ince davranacak, anlatacaklarını ilgiyle dinleyecek bir erkeğin yanında kadın olduğunun, beğenildiğinin keyfini çıkarmak. Ona bu keyfi yaşıtlarının yaşatamayacağını kavramış, baksana.

— Ya işler kızışırsa?

— O zaman da başkalarından istemeye utandığı özel şeyler isteyebilir benden, biliyor. Benim kızımsın, saçmalamasana!

Cinselliğin ve hazzın yaşadığımız sürece bitmeyeceğini bir kere daha anlıyorum. Ama kadınların otuz yaşlarında dünyadan el-etek çektikleri, erkeklerin otuzbeş yaşında andropoza girdikleri, en masum kitapların sakıncalı bulunduğu, insanların "bir yastıkta kocamak", "aynı çatı altında yaşamak", "ömür boyu birliktelik" gibi bir anlayışla yetiştirildikleri bir toplumda erotizm nasıl yeşerebilir? İdeal aşkı –ne demekse– bulmaya adandığı için ille de sonsuz bir birliktelik özleyen, gözü eşinden başka bütün güzelliklere kapalı yaşayanların, kendi koydukları ilkelerin ya da kuralların karabasanında ihtiyarlayıp gittikleri bir ülkede yaşıyoruz. Pamuk Prenses'e yedi cüce, Hürmüz'e yedi koca, Casanova'ya bol sayıda sevgili yakıştıranların bir bildiği vardı herhalde. En azından, ancak çok kişiyi sevebilenin bir kişiyi sevebileceğini sezmişlerdi. Scott Fitzgerald'ın dediği gibi *"Bir sevgiliden edinilen incelikler, öbür sevgiliye taşınıyor"*sa, bir ve tek sevgiliye kendini ömür boyu mahkûm edenin pek incelik şansı kalmıyor. O zaman da aşkı cinsellikten ve erotizmden kesinlikle ayıran pornografiye tutkunluk başlıyor.

Zariflikleriye bütün kadınları büyüleyebilecek erkekler –sözgelimi Nusret Hızır, Mehmet Ali Cimcoz ya da yazıdaki adam– küçük erotik tatların diriltici değerini bilen eski kuşaktan geliyorlar. Yeni kuşağıysa şiddetin bir parçası olarak pornografi bekliyor pusuda; kişisel iç zenginliğe izin vermeyen ortak düş!

1987'nin Ocak ayında, yetmiş küsur yaşında, ardında 200.000 lira ve bir emekli aylığından başka hiçbir şey bırakmadan ölen babam, sanırım ölümünü bile ölümüne yaşamıştır bu çoraklıkta.

Perhiz

23 Ağustos

On sekiz gündür içki içmiyorum. (İçkinin günah olduğuna inansaydım, "ağzıma damla koymadım" derdim.) Böylesine sıkı bir perhiz ille de gerekmiyordu, zaten o yüzden giriştim bu işe. Bir gün gerçekten gerekirse neler olup biteceğini anlamak istedim.* Sözgelimi, ellerim mi titrer, uykum mu kaçar, çok mu zorlanırım? Bedenimi tanımak istedim, yine de yirmi iki günlük ideal perhizle kısıtlamadım kendimi: gevşek tanışmalar daha gerçek tanışmalardır, değil mi?

Hayret! Beklediklerimin hiçbiri olmadı. Şaşırdım. Herhalde içkiden çok, düzeni irkiltmiş beni. Hele içkicilik şöhretimden gına gelmiş. Bu konuda bir söyleşi yapılacaksa, akla ilk ben geliyorum. Her tür tiryakiliği bir zaaf belirtisi sayanlara karşı bu tiryakiliğimi bile-isteye gizlememiştim başlangıçta, ama övünme ya da teşhir ile bir ilgisi yoktu tutumumun. Bakıyorum da, her akşam barlara doluşanların yanında benim içtiğim miktar artık solda sıfır kalıyor. Ama onlar hâlâ gizlendiklerinden, şöhret payı bana düşüyor. Yeter!

Perhiz sırasında, eskiden televizyondaki reklamlara baktığımda "Hangi enayi içiyor bunları?" diye sorduğum bütün meyve suyu markalarını, gazozları, bu arada nestquick, soğuk

* Öğrenmem, 1987'ye kaldı (T.U.)

çay, adaçayı, ıhlamur, şalgam suyu gibi aykırı tatları da denedim. Sıvı oburluğu yüzünden midem delinmedi iyi ki. Turgut'un, "Anne, iki duble rakı içsen daha sağlıklı olacak," önerisine de kulak asmadım. Bu süre içinde bozulduklarım ve içerlediklerim sayıca kabardı: İçki hazırlamaktan özel bir zevk aldığımı bir türlü anlayamayan, "Ben içersem, senin de canın çeker"de takılan, "Yahu boşver perhizi, hatırım için bir kadeh içiver"de direten, "İradene pes doğrusu" övgüsüyle beni yücelten tanışlarımı yeniden tanıdım. Anlamsız konuşmaların da kişiyi sarhoş edebileceğine inandım. Yani ayıklık katlanılmazdı da içki değildi çözümü.

Çünkü içki-özürlü bir toplumda yaşıyoruz. Keyifsiz, ürkek ve saldırgan bir toplum. İçki içmiyorsanız, bacağınızı elleme, yanağınızı öpme laubaliliğini gösteremeyecek bir "uyanık", ya da sizi yakından tanıdığını çevreye kanıtlama çabasındaki bir "hayran", önünüzde duran kadehten içebiliyor cesareti. Biliyor ki, böyle bir toplumda hep kendisi kazançlı çıkacak: çünkü siz içkilisiniz! O terbiyesiz sayılmayacak, siz sarhoş sanılacaksınız. Birtakım ilkelerin içkiyle ya da içkisizlikle değişmeyeceğini kaç kişi biliyor ki?

Kötü bir müzik kaseti, içkiliyken de içkisizken de dinlenilmez, avaz avaz bağrışan bir masaya iki durumda da katlanılmaz, sırnaşık bir insana da. Ama insani değer kavramının işlemediği bir ortamda ancak o genel cıvıklığa teslim olursanız bir çevre edinebiliyorsunuz, herkesin suç-ortaklığı yaşadığı bir çevre. O çevreye girmiyorsanız size düşmanlık duyanların haddi hesabı yok. Celalettin Çetin'in *Hürriyet*'te yayımlanan söyleşisinde "sarhoş" olmadığımı söylerken bunları demek istemiştim. Yoksa Tekel'in açacağı davayı göze alamazdım: Yani alkol mü koymuyorlardı içkilerine?

Bu akşam, perhizin bitişini Nedim ve Murat'la kutladık. Rakı "dışarda" gitmedi de evde gitti.

Darbelerin Öbür Yüzü

12 Eylül

Metal Yorgunluğu adlı öykümün başkişisi dürüst, yılgın, yıkılmış bürokrat Ferdi Bey, yaşamını devleti kurtarmaya adamış, bu yüzden sevdiklerinin acılarına bile körleşmiş eski Hesap Uzmanı, yurdumuza DÜŞSA anonim şirketi tarafından getirtilen bilgisayar Lin Bey'e "Kesintisiz bir uyku" karşılığında bütün düşlerini vermeye çalışırken şöyle diyor bir ara: "Diyeceğim, bizim halkımız sokağa on yılda bir çıkar. İnançları ve parası değer düşümüne uğradığında. Her on yılda bir kılığı da değişir. Düşüşü kolaylaştıran yabancı-unsurlardan birtakım özellikler kaptığından." Kot pantolon giyen, ağır kokular sürünen, gömleklerinin yakası göbeklerine kadar açık, boyunlarında Osmanlı-işi madalyon, serçe parmaklarında Anadolu-işi yüzükler taşıyan, konuşurken çok bağıran, insana dirsek payı bir boşluk tanımayan yeni yabancı unsurların, takas edilecek düşleri bile olmayan bu hoyratlar kalabalığının bilgi ve becerilerini sıraladıktan sonra da "Tamam, dedim kendi kendime," diyor, "yakında halkımızı yine sokaklarda görebileceğiz." (Öykünün yazılış tarihi Nisan 1980.)

Yazarın kafası eski CHP'li Ferdi Bey'in kafası kadar karışık değilse de –en azından halk tanımı konusunda– onun da birşeylere hazırlandığı belli oluyor. Birtakım olayların tırmandığını ya da ustalıkla tırmandırıldığını bilen, yine de karamsarlığa kapılmamak, umudunu yitirmemek için bu bilgileri sezgi diye

nitelemeye çalışan bir aydın, üç beş günlüğüne de olsa tatile gitmemelidir. Güzel bir doğa görünümü, gazeteleri sabah erkenden okuma alışkanlığının ister istemez yokolması, eş-dostla söyleşiler, sezgilerini bir süre bilinçaltına atmasına yolaçabilir.

12 Eylül 1980 günü Kuşadası Festivali'nden ailece dönerken, sabahın altısında otobüs şoförünün açtığı radyodan Hasan Mutlucan'ın türküleri yükselince, önce oğlum atılmıştı: "Anne, ihtilâl olmuş galiba!" O günlerde 11 yaşındaydı ama anlaşılan evde konuşulanlardan ya da sokaklarda esen ve her nedense bir türlü dindirilemeyen terör rüzgârından derinden etkilenmiş, o da birşeyler bekliyormuş.

O anda bütün erteleddiklerim yüzeye vurdu ve *"acı acı rahatladı içim"* Hiç değilse beklemek bitti! İki üç kere kimlik aramasından geçip, iki kere de aranacak bavullarımızı yerlere döktükten sonra Bursa'da iki saat kadar durduk. Bu süre içinde bavulumda hangi kitapların bulunduğunu, yanımdaki festival broşürlerinde neler yazdığını düşünmeye, anımsamaya çalıştım. Yolcuların çoğunun attığı sevinç çığlıklarına kulak kabartmamaya uğraşarak otobüste bizim kadar yadırgı birilerini aradı gözüm. Vardıysa da ben saptayamadım.

Bastıran yağmurla İstanbul'a geldik. Eve. Radyodaki sesler habire güven veriyordu. Televizyonu açtım: programlarda bir değişiklik yoktu. Sokaklar doluydu, sanki gelişigüzel bir gündü. Başlangıçta hep kulağa *tarafsız* gelen bu seslerin, sonradan nasıl bir *taraf* olduğunu anımsayan yoktu pek. (Bazan yakınlarımızda da görülüyordu bu tür değişmeler üstelik. Sözgelimi bana 27 Mayıs'ı coşkuyla haber veren bir aile dostu, sonradan karşı-iktidarın kilit adamlarından biri olmuştu.) Yıldırma ve usandırma politikası amacına ulaşmıştı yine. Bir kere daha. Duygularımı hukukçu babamla paylaşmak için telefona sarıldım: sesi benimkinden de daha buruktu. Herhangi bir durumda yardıma hazır olduğunu söyledi.

Darbelerin toplumlar üstündeki etkisini araştırırken haklı olarak gözaltına alınanlara, tutuklananlara öncelik tanıyoruz. Ama bir darbenin kişisel yaşamı, toplumsal yaşamı gizli gizli

kemiren etkisini, "dışarı"yı –tabii ki tam tamına değilse de– bir tür "içeri"ye çeviren baskıyı görmezden gelemeyiz. 12 Eylül'ü izleyen günlerde acaba kaç kişi geceleri uyuyabildi? Kaç kişi küçük bir çanta hazırlamadan yattı yatağına? Kaç kişi kitaplarını uzun uzun gözden geçirmedi? (Caddenin köşesindeki tezgâhta bir gün önce serbestçe satılan kitap, sizin evinizde bulunursa pekâlâ yasak sayılabilirdi sözgelimi. Ama bu da evinizi arayacak kişinin insafına kalmıştı yine. Yani bu bile belirsizdi. İnsanların yaşamları, bir anda, birilerinin canının birşey istemesine bağlıydı.) Kimbilir boşanmaya karar vermiş kaç çift bu belirsizlikte omuz omuza dayanabilmek için kaç yıl zoraki bir birlikteliğe katlandılar? Kaç öğrenci okulda görünmemek için sınava girmedi ya da endişeli ailesince gönderilmedi ve hakkını yitirdi? Kaç ana-baba eve sığınabilecek bir dost gelir diye çocuğunu gönderebileceği arkadaşlarının bir listesini yapmadı aklından? Kaç yazar, bilinçsizce oto-sansüre kapılmaktan ürktü?

Darbeye alışmış toplumlarda yurttaşların ürkek davranmaları, kendilerine yapılan haksızlığa kolay kolay karşı çıkmamaları biraz da bu kapalılık, bu belirsizlik açısından incelenmeli. Darbeyi destekleyenlerin safında değilse, bir yurttaşın –isteniyorsa– mutlaka somut bir suçu bulunur. "Suçum ne acaba?" diye koyu koyu düşünürken istenildiği üzere zaman yitirir. "Suçsuzum!" diye bağırdığındaysa zaten bütün toplum suçludur artık.

Çetin Altan Gitti, Kalmadı!

9 Ekim

Haberi 26 Eylül'de yolculuktan döndüğümde aldım. Sırtıma ya da böğrüme bir bıçak saplandı. (Aptal biri sayılmam ama bazı ipuçlarını neden zamanında değerlendirmedim de böyle bir sarsıntıya uğradım acaba?) Turgut, yokluğum sırasında kendince önemli bulduğu gazete haberlerini kesip biriktirmiş; önce Çetin Altan'ın *Gitme Kal* başlıklı yazısını uzattı burnumun dibine!

— Al oku, dedi öfkeyle karışık bir sitemle. Bir de bu adam için zekidir diyordun.

Önce, "Belki yine yersiz bir fantezi peşindedir Çetin," diye düşündüm ama yazının ikinci paragrafını bitirdiğimde kendimi daha fazla avutamayacağımı anladım. Gerçekle birdenbire yüzyüze gelmek utanç vericiydi. Yazıyı kendim yazmış kadar utandım. Bu utançta nelerin payı olduğunu düşünmekse daha inciticiydi:

Bizim kuşaktan her solcu aydın gibi benim gözümde de Çetin Altan, asıl 27 Mayıs öncesinde, özellikle 28 Nisan olayları sırasında yazdıklarıyla büyümüştü. Daha önce de hiç sektirmeden izlediğimiz yazıları o günlerde ödünsüz bir kişilikle birleşmiş, bambaşka bir anlam kazanmıştı. (Oysa o sıralarda da sık sık "Boğaz'daki bir lokantada, yağmur altında bir sevgiliyle başbaşa olmak" ya da "Yatılı okullarda yalnız geçirilen bunaltıcı hafta sonlarının bir delikanlıda bırakabileceği etkiler" türün-

den ucuz duygusallığı sıkça kullandığı ortadaydı ama ben onun bilinçli davrandığına, aydınlarımızda rastlanan kişisel zaafları, tutkuları örtme eğilimine bu yordamla karşı çıktığına inanıyordum. Gazeteciliğine yakıştıramadığım romancılığının aynı piyasa duyarlığıyla malûl oluşu üstüne kafa yormuyordum, zaten *gazeteciydi* benim için.)

Sonraları, onun TİP'in serüvenine "bir gecedeki" inanılmaz katkısını sözüne güvendiğim kişilerin ağzından dinleyip uyarıldığımda yine, "Mutlaka abartıyorlardır," diye düşünmekte direndim. Çetin Altan gibi ele avuca sığmaz, kıvrak zekâlı bir aydını derinlemesine göremiyorlardı. Tanışmamız, 1980 Aralığında Berlin'de oldu. Türk edebiyatı çerçevesinde düzenlenen bir seminerde. Seminerin sudanlığı gözönüne alındığında, buradan ta Berlin'e Ferit Edgü* ve Çetin Altan'la tanışmaya gitmişim denilebilir. Gençliğimde, uzaktan saygıyla izlediğim usta gazeteciyi, bir yaşıtım olarak elimle koymuş gibi buldum: umduğum gibi, kültür yelpazesi geniş, şakacı, özeleştirisini korkusuzca yapabilen biriydi. Güzelliğe, soyluluğa, inceliğe tutkundu. Edebiyatın enine boyuna konuşulabildiği az bulunur dostlardandı. Ayrıca ta baştanberi yalnızlığa sürgün bir erkek kimliğiyle de etkileyiciydi. (İstanbul'da yeniden karşılaştığımızda, biraz daha çalımlıydı sanki. Beklenebileceği gibi yeni avuntum o sıralarda gündeme geldi: Bir zamanlar dünyaya, topluma bakışınızı yönlendirmiş birinin bu kadarcık şımarma hakkı yok muydu yani?)

Böylelikle, oyalana oyalana, yorum yorum yorula yorula yakın geçmişe gelip dayandık. Artık onun yazılarını okumuyordum da bu kaçışı, o *gazeteyi* almamama yoruyordum. "Köylerde tenis kortlarının açılmasıyla" ya da "Mollaların viyolonsel çalmasıyla" düzelecek bir dünya beni ilgilendirmiyordu. Ama bir zamanlar, sırf Çetin Altan yazıyor diye bir gazeteyi aldığım olmuştu. Elbette zamanla değişebilirdi kişi, düşüncelerinin şu ya da bu yönde değişmesinden ötürü asla suçlanamazdı. Yaşlandıkça daha bir esnek, daha bir hoşgörülü olabilirdi dünyaya karşı.

* Ferit Edgü, 've'yi lütfen okumasın, ama 'ile' diyemezdim, di mi? (T.U.)

Gitme Kal başlıklı yazı, bu özür bulma oyununa son verdi. Olanca arabeskliğiyle, yazarımızın ömrü boyunca savunduğu değerleri –incelik, kültür, vb.– yadsıyan bir sevgiliye seslenen tınısıyla, bir zekâ kırıntısı bile taşımayan mantığıyla. (Biliriz ki iktidarlar, kendilerini *sözümona eleştirir görünenleri* kalkındırırlar, nesnel ve tarafsız tınıyı koruyabilenleri; kendilerini tabak içinde sunanlarıysa bir süre sonra rafa kaldırırlar. Çetin Altan "bir zamanki solculuğunun" değerini ya da pahasını bilemediğine göre artık zeki de sayılamaz bence.) "Ele avuca sığmazlık"ın bir iktidara sığınmakta, "kıvrak zekâ"nınsa bugün televizyonda izlediğim *Merhaba Politika*'daki altına ağ gerili cambazlıkta düğümlenmesi yeterince acıklı. Kişi, bir zamanki düşmanlarının ayağına gitme özürünü yakalayabileceği tolerans yaşına varmamalı.

Demek düşüncelerin ve yönsemelerin zamanla değişebileceğini anlayışla karşılayabiliyoruz da, kişisel değişimin *birtakım insanların geçmişlerini ellerinden* alma boyutuna varmasını asla benimsemiyoruz.

Çetin Altan kadar hoşgörülü (ama olumlu anlamda) ve çağdaş (yine olumlu anlamda) olan oğluma *artık* nasıl bir savunma bulup buluşturabilirim? (Belki yazarımızın hazır dağarcığında bir yanıt vardır.) İkimiz de, Turgut Uyar'ın ölümüne ramak kala, güneşli bir Pazar'ı benim Pazar sıkıntımı atlatmamı sağlamak ve –gerekirse– o gün asla açılamayacak hastane kapılarını basın kartı aracılığıyla açmak adına bizimle geçirdiğini unutmadık. (Bu ifade, işkence altında alınmış gibiyse de mahkemede değişmeyecektir.)

Önce Çetin Altan'ın bana sorduğu "Neden hep edebiyatçıları sevdiğini" sorusunu yanıtlamam gerek. Nasıl olsa bir daha karşılaşırız diye o gün yanıtlamamıştım ama bundan böyle ortak geçmişimiz kalmadığına göre yanıtlıyorum. Çocuklara verilecek türden bir yanıt olacak: "İşte ondan."

Başkan Babanın Kışı

13 Ekim

Gördüğünüz fotoğraf, Allende'nin ölümünden birkaç dakika önce çekilmiş: Adı: "Allende'nin Son Günü" Tarih, 11 Eylül 1973-Santiago ama kimin çektiği belli değil. *New York Times*'da yayımlandıktan sonra "World Press Photos Holland" vakfınca ılın fotoğrafı seçilmiş.

Bir kişiliği kavramakta fotoğrafların büyük yardımı dokunuğuna inanırım. Tutalım ki biraz sonra öldürülecek adamın kim lduğunu bilmiyoruz; fotoğraftan ipuçları çıkarmaya çalışalım. Özenle giyinerek, kasketini giyerek, –kara mizah gibi ama– cekeinin düğmesini bile ilikleyerek başına gelecek *şeye* hazırlanmış



zarif bir adamla karşı karşıyayız. Zarifçe katlanmış mendili üst cebinden görünüyor. Ama üstüne doğru gelen katillerine sakınmadan diktiği gözleri ve atak başı ile elleri arasında bir bağlantı yok. Sağ eli, tabanca tutmaya alışık olmayan birinin eli.

Bir baston, bir şemsiye sapı tutuyor sanki. Sol el, sahibinin gergin bir bekleme içinde olduğunu gösteriyor. Tabanca, pek bir işe yarayacağı için değil, o törende, o anda vazgeçilmez görüldüğü için ele alınmış. Demek saldırgan biri değil bu adam, yalnızca savunudan kaçmayan biri. Arkasında duran insanların çaresizlikleri de ellerinden okunabilir. Bu arada "lütfen gitmesi" buyrulduğu halde yerinde kalan koruma polisinin yüzüne bakmalıyız: Beklediği ihanetle yüzleşen bir insanın alay ve tiksintiyle karışık cesurluğu var yüzünde. Yerinden kıpırdamayacak belli.

Ama bizler bu adam hakkında daha çok şey biliyoruz. Son konuşmasında halkına nasıl seslendiğini okuduk:

"Size seslenmek için bir kez daha elime fırsat geçeceğini sanmıyorum. Acı konuşmayacağım ama sözlerimin Şili askeri olarak ant içenlere, bu andı tutmadıkları için ahlaksal bir ceza olmasını dilerim. Askerlerin gücü var, bizleri ezip geçebilirler. Ama sosyal gelişmeye engel olamazlar. Tarih bizimledir ve halk kendi tarihini yazacaktır.

Ülkemin insanları... bana gösterdiğiniz bağlılık ve duyduğunuz güven için hepinize teşekkür etmek isterim. Her zaman yanınızda olacağını, en azından anılarım yanınızda olacak.

Şili'ye ve onun geleceğine inanıyorum. Bizden sonrakiler bu karanlık ve acı günü yenmesini bilecektir. Sizler, çok geçmeden özgür insanların, daha yeterli bir toplum kurmak için yürüyeceği yolları açacağına inanın!

Yaşasın Şili!"

Generallerin ülkesinden sağsalim kaçma önerisini reddeden bir başkan bu adam. Adı da Salvador Allende. Onu etli canlı erkek kişiliğiyle, kendi sesi, özenle seçtiği sözcüklerle tanımaya ve tanımlamaya çalışmamın bence önemli bir nedeni var: insanları bir "ruh" haline getirme uğruna kişiliklerini soyutlama tutkusuna duyduğum tepki. Bu tür soyutlamalar yapmak, son yıllarda edebiyatta da siyasada da çok rastladığımız

bir eğilim. Daha doğru bir deyişle, soyutlama ile genelleme arasındaki uçurumdan korkmayanların gözüpekçe kullandıkları bir yordam. (Oysa düşünce alanında soyutlama yapabilme yetisi ne kadar değerliyse, yaşamış *bir kişiliği* soyutlama çabası o kadar değersiz, boşuna. Üstelik tehlikeli de.)

İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan filmlerde bu çabanın en gülünç örneklerini görüyoruz: savaşın sözümona öbür yüzünü göstermeye adanmış bu filmlerde, boyuna "aslında iyi yürekli ama sorunlu" Nazi subayları işlenirdi, neden sorunlu oldukları açıklanarak suçları bir anlamda bağışlatılırdı. Eee ne de olsa onlar da insandılar, zaafları vardı. Sanatın ve edebiyatın ille de ayrıksı tiplere eğilmesi gerektiği görüşünü savunanlar, başlangıçta belki haklıyken, sonuçta, filmlerine toplam olarak bakıldığında "zavallı, ne yaptığını bilmeyen Nazi subayları"yla dolu –gerçekten ünlü, saygın oyuncular oynuyordu bu rolleri, *Genç Aslanlar*'daki Marlon Brando gibi– çarpık ürünlerin yaratıcılığını üstlenmiş oluyorlardı. Casus filmlerindeyse durum farklıydı. Tecimsel açıdan, FBI ajanının ince ve yakışıklı, KGB ajanının barbar, çirkin ve şişman olması ideolojisi hâlâ değişmedi.

Bu tür bir yaklaşımın altında da aynı eğilim yatıyor: Önce ayrıksı özellikleri bulacaksın, sonra onlardan bir genellemeye gideceksin! Bence bir tek Allende var, bir tek Pinochet var. O yüzden de "Allende olmayacağım!" diye tutturan siyasetçilerle çok eğleniyorum: Onlara en iyi yanıtı Allende kendi sesiyle veriyor zaten:

"İstifa etmeyeceğim. Bütün ulusun önünde silahlı kuvvetler mensupları olarak vermiş oldukları sözde durmayan ve yükümlülüklerini reddeden askerlerin, bu akıl almaz davranışlarını şiddetle kınıyorum. Bilinmelidir ki, Şili'yi savunma kararından asla vazgeçmeyeceğim.

Haksız bir davranışa ve sadece kaba kuvvete dayanarak hareket edenlere karşı tarihe geçecek bir örnek olması için (altını ben çizdim. T.U.) *her yola başvurarak, yaşamım pahasına bile olsa direneceğim."*

Bu konuşmaları *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*'nden aldım. Allende'yi yiğit, gözüpek,' sözünün eri, kendince ölmeyi bilen

bir başkan imajına ve ruhuna sokmak o kadar önemliymiş ki anlaşılan, maddeyi yazan yorumcu, "Şans Allende'ye gülmedi!" gibi bir tümce kullanmış. Oysa iki konuşmayı ardarda okuyunca, Allende'nin metafizik bir şans öğesine ta baştan belbağlamadığı, kendi serüveninde tek ve acılı bir serüven öngördüğü anlaşılıyor. (Ruh'a bakmaktan Adam'ı görememenin bir örneği daha! Bir zamanlar duvarlarda okuduğum "Mehmetler Ölmez" vb sloganları anımsıyorum. Bize o gün hangi Mehmet'in öldüğünü merak ettirmekten öte bir işlevleri yoktu.)

Bugün Pinochet'nin asker üniforması giyip şanlı yenilgisini sürdürmeye çalışması aslında Allende'nin zaferi değil midir? Neruda'dan sonra bu zaferi en doğru değerlendirenlerin başında Garcia Marquez geliyor. Edebiyatta soyutlamalara nasıl gidilebileceğini de örnekliyor bir bakıma; bir tipi genellemiyor, bir beklentiyi somutluyor *Başkan Babamızın Sonbaharı*'nın bitiminde:

"... ama hayat tepeden tırnağa aşktı generalim, siz bir tren penceresinden bakan hüzünlü, silik bir görüntüydünüz yalnızca, suskun dudakların titreyişi gibi birşeydiniz, kim olduğu, ne olduğu bilinmedik, yazgıdan yoksun bir ihtiyarın kadife eldiveninin sallanışıydınız, kimbilir belki de bizim düşlerimizin ürünü bir görüntüydünüz, hayatın asıl yüzünü bilmeyen gülünç bir zorba (...) çünkü bizler kim olduğumuzu biliyorduk; oysa o hiç bilemedi, ölümün kamçısıyla köklerinden biçilmiş ihtiyar bir ölü olarak kaldı usulca sızlayan hayasıyla, sonbaharında, son donmuş yaprakların karanlık hışırtılarında unutuş gerçeğine, sılaya uçuyordu, ölümün çürümüş cüppesinden duyduğu korkuya sıkı sıkı tutunarak, ölüm haberini alıp sokaklara fırlayan, neşeli türküler çığıran kalabalıkların gürültülerine yabancı, kurtuluş ezgilerine, şenlik fişeklerine, zafer çanlarına yabancı, kutlu haber bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzun bitmeyen süresi dolmuştu artık."

Allende ile Marquez'in ölürken ve yazarken bekledikleri tek mucize, bu mucizeye sonuna kadar inanma, yılgınlığa düşmeme direncini gösterenlerin zamanla sayıca bilimsel olarak artması gerçeğiydi belki.

Eski Bir Dostun Ölümü

17 Ekim

Kedimiz Gülüver bu sabah öldü.

Öleceğini anladığım günden başlayarak, arkasında bırakacağı somut boşluğun, yaşamımızda tuttuğu somut yere baskın çıkacağını sezmiştim. Bir yazının başına oturarak son anları kendime zehir etmemeye karar verdim. Zeynep Hanım, temizlik yapıyor. Gülüver yatağın altında, sessizce ölüyor, acı çekmiyor belli, ama arasıra birşeyden korktuğunu belirtircesine, bağırarak beni çağırıyor. Başını okşadığımda susuyor. Zeynep Hanım, betimin benzimin attığını görünce, beni avutmaya kalkıştı, ayağı yere sağlam basan köy kadını mantığıyla. Böylelikle somut boşlukları daha görünür kıldığını nereden bilebilirdi ki?

— Üzülme hanımefendi, hepimiz öleceğiz. Talihli hayvanmış, hiç aç açıkta kalmadı, herkes sevdi onu. El diyarından az mı kart aldı? (Bu arada, Gülüver'in yurt dışındaki bir "sevgili"den aldığı kartların sayısı bir yılda 200 küsuru buldu. Yanlış anlaşılmasın, kartlar onun aracılığıyla bana değil, düpedüz ona yazılıyordu ve Gülüver aramızda rekor kitaplarının Kartlar Kraliçesi ilan ediliyordu bu yüzden – tabii "kart"m çifte anlamıyla. Zeynep Hanımsa, bugüne kadar topu topu iki bayram kartı almıştı, üstelik kocasının adına gönderilmişti kartlar.)

— Hem artık salona yeni bir halı geçirtebiliriz, elimize para geçtiğinde. Zavallı tentiyeliberi (bunayalıberi) halıya işiyordu arasıra.

Ben bu avuntuyu, "Salon gitti!" biçiminde algılıyorum nedense.

— Çarşafı da sık değiştirmeyiz artık, nasılsa geceleri senin koynunda yatmayacak, tüy olmaz.

Eyvah, yatak odası da gitti!

— Kovaları, leğenleri küçük tuvalete kaldırayım, kapısını iyice kaparım, daha iyi ısınırız... Her gün ona köfte yapmak da yok.

Eyvah, ev gittikçe daralıyor! Kedi tuvaletiyle mutfak da gitti. Gülüver'in girip çıkmadığı hiçbir yer yokmuş. Onun ölen bir insandan tek ve en büyük farkı, varlığının hiçbir soyutlamaya elvermeyecek, hiçbir avuntuyla genellenemeyecek kadar "kendi" oluşu.

Zeynep Hanım, sonunda, yürüttüğü mantığın bana bir yararı dokunmadığını görünce, su götürmez sağlamlığı bir yana atıp insanca zayıflığa teslim oldu:

— Keşke yaşasaydı da işeseydi, temizlerdik!

Gülüver'in eski bir kedici olan Celâl Üster'in gösterdiği anlayış sonucu gazetede çıkan ölüm ilanı üstüne, burada adlarını sayamayacağım kadar çok kişi başsağlığı telefonu etti, başsağlığı dilemeye eve kadar geldi. Aralarında, genel olarak hayvan sevenler, özel olarak kedi severler vardı. Gülüver'i eski gündökümlerinden tanıyanlar vardı: yüzlerini görmediğim okurlar; aslında kedi ya da hayvan sevmeyen ama benim ve Turgut'un Gülüver'i sevmemizi sevenler vardı; ilandan duygulananlar, birdenbire nicedir görüşmediğimizi anımsayıp, "nasılsa bir gün görüşürüz" umuduyla zaman yitirdiğimizi kavrayan eski arkadaşlar vardı; kucaklarına ısrarla sıçramasından pek hoşlanmayanlar, bu pişmanlık duygusunu, ölümü üstüne "Ne önemi vardı ki, o günkü siyah pantolonun? Hay allah!" gibi olağan ve dokunaklı bir biçimde dile getirenler vardı; bir de tabii ki hanımefendinin hayranları...

Son günlerinde gri tüyleri iyice aklaştıysa da, çevikliği azalıp eski entelektüelliği biraz seyreldiyse de, tam bir hanımefendiydi Gülüver. Yaşamı süresince kimbilir kaç danayı, kaç kilo istavriti mideye indirdiği dış görünüşünden hiç anlaşılmıyordu. Sokak

kedilerine özgü "uyuyunca kinini unutma" huyu olmasa, pekâlâ Siyam kedisi sayılabilirdi. Belki de o yüzden bizim evde ilk 14 yılını mahallenin gerçek dilberi, bastıbacak ama çok alımlı Kırlent hanımla geçirmek zor geldi ona. (Kediler, değil yabancı kedilere, kendi çocuklarına bile katlanamazlar bir süre sonra; kendilerinden başka bir varlığı kabul edemezler, ama sözkonusu kedi dişiyse, oğlunu biraz daha uzun süre yanında tutabilir. Öz çıkarları açısından!) Gülüver, baba Turgut Uyar'ın öleceğini anladığında bir an bile boş bırakmamıştı yatağını. Ayakucunu beklemişti. Kırlent ise bir kere bile o odaya girmemişti, yani kediler, sevgilerini gösterme biçimini seçmede insanlardan çok daha özgürdürler. Gülüver'e göre benden daha haklı bir tek kişi olabilirdi dünyada: anneliğini üstlendiği isim babası oğlum. Sabahları, ikinci sigaramdan sonra kendisine hâlâ yemek vermemişsem bacağımı ısırabilirdi, ama taksiden inişimi ta üst katlardan duyup kapının önünde beklemeye de hazırdı, üzüldüğümde derdimi bakışlarıyla paylaşmaya da. Kırlent'in aşırı yaşama sevinci ve umursamazlığı bu yüzden hafif geliyordu ona anlaşılan. Gelgelelim, Kırlent'ten kurtulduğuna umduğu kadar sevinmedi. Birkaç gün durumdan emin olmak için odaları inceledi. Tek başına kaldığını görünce rahatladı. Ama sonra insanların yüzleşmeyi göze alamadıkları bir açıklıkla nefretini özlediğini belirtti. Kırlent'in bazı alışkanlıklarını devralarak –mutfaktaki su kabından değil de, oturma odasındaki çiçek çanağından su içmek gibi– bir tür Kırlentleşmeye gönül indirdi bizim adımıza. Öfke nesnesi yokolunca, hızla çökmeye başladı. Veterinere gitmeyeceğini de –insanların doktora gitmek istemediklerini yarım ağız söyledikleri gibi değil– açıkça koydu ortaya. Benim yolculuğa çıkış ipucumu veren sarı çantayı her gördüğünde nasıl sızlanıyorsa, o sesle sızlanarak karşı koydu, yatağın altına girdi.

Gülüver'i sevmek, bir daha karşılaşılmayacak bir sevgi türüyle becelleşmekti. Hele yazı makinesinin üstüne çöküp, yazmamı engellemeye çalıştığı düşünülürse! Sevişmek dururken yazmanın ne anlamı varmış? Doğru...

Bir Şölen-Düzenleyicisi

18 Ekim

Metin And'ı tanımadan önce –neden yalan söylemeli kiçatık kaşlı bir akademisyen sanıyordum. İlgi alanlarını, toplum ve sanat tarihine, baleye, müziğe, gözbağcılığa kadar, üstelik eksiksiz bir biçimde genişletmesine karşın bence yaşamının odak noktası tiyatroydu. Çalkantılarla dalgalanmayan inatçılığı ayrıca saygı uyandırıyordu bende. Bu aydın türü zaten eskidenberi az bulunuyordu ülkemizde, sayıca gittikçe de azalıyordu.

Metin'i tanıyınca alabildiğine paylaşmacı bir kişiliği olduğunu kavradım. İşini sarsılmaz bir ciddiyetle yıllar yılı götürmesini sağlayan bir neden de paylaşmayı bir şölene dönüştürmekteki becerisiydi. İnsanlarla pek içli dışlı olmamayı seçmesi, bu paylaşma duygusunu yanlış anlayabilecekleri, kötüye kullanabilecekleri, daha da ötesi, karşılıksız bırakabilecekleri önsezisinden kaynaklanıyordu. Günün her saatinde bir şölen: *Kuğu Gölü*'nün Nureyev'li bir yorumunu izlemek ister misin? Zefirelli'den bir opera filmi mi yeğlersin yoksa? Yemeği Kumkapı'da mı yiyelim, şöyle lüks bir yerde mi?

En karanlık günlerimde bu tür sorularla diriltti beni. "Kötü gün dostu" olmak bir erdem, ama "kötü günü değiştiren dost" olmak, rastlamadığımız bir erdem. İnanılmaz bir enerji gerektiriyor. Bu enerjiye –arasıra da olsa– ayak uyduramadığımda, bana içerlediğini anlıyordum. Ama o, özel durumumu gözönün-

de tutarak anlayışla karşılıyordu aksamamı. *Yeter ki açık olunsundu.* Dost çevresinin darlığına şaşmamalı.

Geçen yıl beni video almaya teşvik kapsamında yolladığı armağan kasetleri ancak videolu tanışlarımın evlerinde izleyebildim. Geçenlerde Turgut'a yollamaya söz verdiği "David Copperfield Gözbağcılık Gösterisi" kaseti gecikince bir anımsatayım demiş, paparayı yemiştim! Çok çalışıyormuş, o kaseti çekeceği uygun bir kaset bulması çok güçmüş, ayrıca videosu olmayan birine kaset çekmek ne demek oluyormuş?

Gülüver'in ölüm haberini gazetede okuyunca telefon etti bugün. Artık bu "ceza"nın önemi kalmamışmış anladığım. Yarın Varan'a uğrayıp kaseti alabilir miymişiz?

Şiirsel Destek

17 Kasım

Nâzım Hikmet'in tanışmak mutluluğuna erdiğim bir yakınından bu anıyı dört yıl önce dinlediğimde sarsılmıştım. Şu günlerde, açlık grevlerinin kasıp kavurduğu bir ülkede, zamanın her türlü oyununa karşın dipdiri kalabilen bu dostum, anısını yazıya dökmeme izin vererek olayın şiirselliğine yeni bir şiirsellik kattı. Müziğin ruhun gıdası olmadığını biliyorum, tabii şiirin de. Hele açlık grevi gibi somut bir gıdasızlık durumunda. Ama siyasilerimiz bu seçmeyi şiddet olayı kapsamına sokmaya ne kadar çalışırlarsa çalışsınlar, kişinin kendi bedeni üstündeki bu "tasarrufu", en azından varolma hakkını kullanması açısından şiirsel bir seçme bence. Ayrıca, zamanın oyunları gibi bedenin de oyunları var. Olur a, bakarsınız bir cigara içimi süresince bu anıyı okuyan kişi –ister içerde, ister dışarda olsun– bir anlığına bedenine tat ve tuz (coşku ve gözyaşı) yürüdüğünü duyabilir. Rastgele!

Olayın dokunaklılığını iyice kavramak için yeni öğreniyormuş gibi yapmamız, sahneyi nesnel bir uzaklıktan görmemiz gerek: 1950 yılında Bursa Cezaevi'ndeyiz. Nâzım Hikmet özel, küçük odasında kalıyor. Daktilosu var, bir de kuşu var. Kendisini yoklamaya gelenler, gün boyu orada kalabiliyorlar, mahkûmlardan Kiraz Ali'nin pişirdiği nefis pilavı yiyebiliyorlar. Alman casusu damgasıyla tutuklanmış şen şakrak Vehbi Bey'in

şakalarını dinleyebiliyorlar. Oysa satacağı askeri taşıtı bari kenarından köşesinden kaçamak görmek isteyen Alman müşteriler dışında Almanlarla ya da siyasetle hiç ilgisi yok Vehbi Bey'in. Firma adresi olarak Bursa Cezaevi'ni kullanıyor yazışmalarında! Hapisten çıktığında Beyoğlu'nda bir mağaza açacak, bir işhanında katlar tutacak, önemli bir ihracatçı olacak! Günümüz ideolojisinin bu ön-bilicisi, herhalde sezgilerinden ötürü kaygısız o günlerde.

Bu renkli kişiliklere bir de Ahmet Emin Yalman katılıyor. Dışardan. *Vatan*'da, Nâzım Hikmet Dosyası'nı yayınlayarak şaire yapılan haksızlığı sürekli gündemde tutmaya çalışıyor. Önemli ve nüfuzlu akraba Ali Fuat Cebesoy'un "af" girişimleriyse Fevzi Çakmak engelinde tökezleyip duruyor. (Yalman'ın avukatı: Mehmet Ali Sebük. Nâzım'ın avukatı: İrfan Emin.) Yalman, yazı dizisini garip bir safdillikle bağlıyor: Nâzım Hikmet söz vermişmiş kendisine, artık komünistlik yapmayacakmış, Amerikanvari bir milliyetçiliği benimseyecekmiş!

Bu patırtı arasında Nâzım Hikmet'e bir gözatmamız gerekiyor: Ortalıkta kayda değer hiçbir hareketin serpilmediğini, içtenlikle verileceği söylenen desteklerin aslında köstek olduğunu kavramış bir adam. Ne bir kamuoyu oluşturulabilmiş, ne yeniden yargılanma umudu var, ne de bir "af" umudu. Bilinci ni bedenine sindirmiş bütün insanlar gibi o da seçimini yapıyor: Açlığı seçiyor. Kendi seçtiği açlığı. Davasına kan veren, o davayla içiçe yürüyen tutkularını bile boşlayarak. Açlık grevinin üçüncü gününde Bursa Cezaevi'nin müdür odasında toplanan yakınları, şairi kararından caydırtmaya koyuluyorlar. "Adaletin bu lekesini bizler hukukçular olarak temizlemeye çalışmalıyız," diyorlar. "Artık Fevzi Çakmak engeli de yok. Biraz daha diren. Sen ölürsen, bizim çabamızın hiçbir değeri, anlamı kalmaz, baltalamış sayılırsın bizi."

"Haklısınız" diyor Nâzım Hikmet. "Ama benim size yardımım, ancak pasif bir direnmeyle olabilecek anladığım kadarıyla. Ancak açlık greviyle."

Tartışma sürerken, gardiyan bir "akraba"nın geldiğini söylüyor: Nâzım'ı görmeye gelmiş. Türkçe konuşamayan bir pa-

pazmış. Cezaevi müdürü bir öneri atıyor ortaya: "Acaba Nâzım'ı tanıyacak mı bu adam? Hiç kimse renk vermesin." Resmi papaz pabuçlarıyla içeri giren orta boylu, Türkçesiz papaz, Nâzım'ı tanımıyor (fotoğraflarını anımsasa da onu benim anı-sahibi dostumla karıştırabilir zaten). Ama Nâzım Hikmet, dayanamıyor, kalkıp papazın boynuna sarılıyor. Papaz, geliş nedenini bildiriyor: Ankara'dan, "inanmış" bir insana açlık grevinin koşullarını bildirmek üzere bir Katolik tarikatı tarafından gönderilmiş. İnsan bedeninin ancak kırk gün süreyle açlığa dayanabileceğini –su ve tuz ya da şeker verildiğinde– bildirme misyonuyla. Tanrı'nın Nâzım'ın sesini daha çabuk duyması için tarikat üyeleri de bir gün sonra destek açlık grevine başlayacaklarmış. (Ve başlamışlar.)

Papaz, Nâzım'a ve cezaevi müdürüne getirdiği iki *İncil*'i de bırakıp izin istiyor.

O anda gözleri dolan Nâzım'ın nasıl kalakaldığını anlamamak olanaksız. Elinde, ömür boyu yadsıdığı metafiziği somutlayan *İncil* ama o kitaba inanmış bir kilisenin, *inanç*'ın her türüne saygı duyanların somut desteği... Öte yanda, bu somut desteğe kendisi gibi gülüp geçebilecek dostlarının –o anda herkes perişan– önerdikleri soyut, caydırıcı hukuk sistemi...

Bu olaydan aldığı dirençle sürdürdüğü açlık grevinin sonlarına doğru, bedeninin salgıladığı aseton kokusuyla dayanılmazlaşan odadan Paşakapısı Cezaevi revirine naklini sağlayan, arasıra yakınlarını görmesini zorlaştıran tepeden inme emirleri kendilerince esnekleştiren savcılardan ve müdürlerden başka ne bekleyebilirdi Nâzım Hikmet bu toplumdan? Yurttaşlığının iadesini mi? (Zaten *Türk şairi* olduğu bilinmiyor mu bütün dünyada?) Hangi yurttaşlığının? (Marksistlerin ne zamandan beri yeri-yurdu var?) Yoksa Avrupa Topluluğu'na bir jest yapmak için kemiklerini Gülhane Sanat Etkinlikleri kapsamında sergilemeye razı olanların verebilecekleri bir ceviz ağacını mı?

Sanırım, yine açlığı seçerdi.

İmgeler

24 Kasım

Supertramp topluluğunun "Sağduyulu Şarkı"sında, ilk gençliğinde yaşamı bir mucize olarak algılayan, kuş seslerinden sevinç, mutluluk kapan birinden sözediliyor. Bu biri, "dirayet, basiret, ayrıca mesuliyet ve maharet" eğitiminden geçtikten sonra dış dünyaya mezun oluyor. Tanıştırıldığı bu dünyada "mazbut, bitaraf, ayrıca münevver ve mütecaviz" olabilecekmiş dilerse.

Gelgelelim, "bütün dünyanın uykuya daldığı anlarda," kafasının dolambaçsız işleyişini karıştıran sorularla başedemiyormuş:

N'olur söyleyin, nedir olup biten
Saçma, biliyorum, ama n'olur kimim ben?

Ya o da bize "müfrit, mutedil, mutaassıp, mücrim" gibi sıfatlar yakıştırırsa, ne diyecekmişiz? Hepimizin gönlünde yatan, "mutabık, muteber, münasip yani *nebat*" olmak değil miymiş aslında? Elimizi yüreğimize koyalımmış.

Roger Hodgson'un eski Türkçesine diyecek yok. Şarkının anlamı bu dille daha iyi çıkıyor, n'apalım: herkes, *kendi beklentisi* doğrultusunda kullanışlı bir imge yaraştırıyor karşısındakine, parçacıklar birbirini tutmadığı, hatta birbirine karşıt olduğu için de ortaya ne idüğü belirsiz bir kişilik çıkıyor. Hele biraz tanınmış bir yazar ya da sanatçıysanız bu imge yağmuru altında yüzünüz iyice silikleşiyor.

Kimim ben? Dostlarıma sorulursa, "anlayışlı, sevecen, şakacı, ilkelerinden ödün vermeyen" biri. Okurların bazılarının gözünde, "hırçın, sert, eleştirici" biri, hapishanedeki okurların gözündeyse, "tarafsız, sözüne güvenilir, içtenlikli" biri. Gülmeyi ciddiyetle bağdaştıramayanların gözünde, "eğlenceye düşkün, dağınık" biriyken yazılarımı yayınlayanların gözünde, "özdenetime düşkün, sözünü tutan" biri.

Bu kadarla kalsa sorun yok... İstanbul'daki edebiyat çevresinin gözünde, "evine kapanmış, biraz küskün" biri; oysa sanatı ve edebiyatı mutlaka içki ve yemek eşliğinde tartışan, boğucu, tekdüze ve çifte-değerli yaşamlarına kentli bir renk, birkaç aylık bir dedikodu malzemesi getirmemi bekleyen taşralı meraklıların gözünde, tabii ki umdukları "uyumlu, oynak tiyatoracı kız" değil, öfkeli, ters, âsi biri.

Yazı yazmak, içdünyayı dış dünyaya açmak demekse, gerçek kimliğiniz ancak yazdığınız dünyadan çıkartılabilir. Ayrıca herkesin imgesi kendinedir, kendi eğilimlerini yansıtır nasılsa; imgeyi düzeltmek bize düşmez. Sizi *doğru okuyan* birkaç kişi yeter de artar. O kişilerin de öncelikle meslektaşlarınızdan çıkacağını umarsınız. Edebiyat görüşleriniz birbirine uymasa da saygının elden bırakılmayacağına inanırsınız.

Bugün, yıllardır görüşmediğim Demirtaş Ceyhun telefonla aradığında bir "yanlış anlama"yı düzeltecek sandım. Geçende *Yeni Düşün*'ün Dergilerde bölümünde, yazarın bir öyküsünde beni bir tür eylülistlikle suçladığını okumuştum. Bu çok yeni bir sıfattı doğrusu. Yepyeni bir imgeydi. Suçlamanın gerekçesi, dergide yayımlanan bir gündökümüydü. İlgilenenler, 14 Ocak 1988 tarihli gündökümüne bir gözatıp sözkonusu mektubu benim yazmadığımı, en azından yazarın "papyon takma isteği" yüzünden, anlayabilirler. O bir yana, yazarın "Engels'i okumamış olsaydım" tümcesini, mektubunda saydığı öbür kitaplara ve yazarlara bakarak "Keşke yeni okuyor olsaydım" biçiminde *doğru* okumaları için edebiyatçı olmaları gerekmez.

Anladığım kadarıyla, önümüzdeki yıllarda uyduruk imgelerle uğraşmak gibi boşuna bir çabaya girişeceğiz ister istemez:

kişiliğimize yöneltilmiş saldırıları sindiririz de o kişiliği oluşturan dünya görüşümüze yapılan saldırıyı sindiremeyiz.

Neyse ki Demirtaş Ceyhun, herhangi bir düzeltme yapmayacakmış. Beni aramasının nedeni, Türkiye Yazarlar Sendikası'nda Adnan Kahveci ile yenilenecek yemeğe katılmamı rica etmekmiş. Demek ki "kentli, uygar, oturup kalkmayı, giyinmeyi bilen, bir bakanla konuşacak düzeye gelmiş" biriymişim, ayrıca bir *kadın-yazar* olmam da önemliymiş.

Gelmeyeceğimi bildirdiğimde, meslektaşım sordu:

"İlke yüzünden mi?"

Yani aklına gelen ilk soru buydu.

Ceyhun, karşı çıktığım bir iktidara bir yemekliğine bile katlanamayacağımı için için biliyormuş anlaşılan, beni özellikle yanlış okumakta diretiyormuş. Ama işimiz iktidara düştüğünde pekâlâ aynı cephede olabiliyormuşuz.

Şarkının sorularını sormuyorum artık.

Tomris Uyar

YAZILI GÜNLER

(1985-1988)



Yazılı Günler'de, değerli öykücümüz *Tomris Uyar*, 1985-1988 yılları arasında, toplumumuzun ve kendisinin geçirdiği çalkantılı günleri yazıya dökerken, kişisel deneyimlerinin yanısıra, dil, edebiyat, yaşam üstüne düşüncelerini ve ortak yakın geleceğimiz için umutlu ipuçları vermeyen bu ortamda, insancıl değerlerin nasıl ayakta tutulabileceği temel sorusunu okurlarıyla paylaşıyor.

Kapak resmi: BURHAN UYGUR

KDV .ndedir

sB.M Y 0162 0012

ISBN 975 51C 0077-7